

TARTU ÜLIKOOL
ÕIGUSTEADUSKOND
Võrdleva õigusteaduse õppetool

Elen Heidok

**KOHANEMINE KRIMINAALSE IDENTITEEDIGA
RESOTSIALISEERIMIST RASKENDAVA TEGURINA**

Magistritöö

Juhendaja
dr iur Silvia Kaugia

Tartu

2014

Sisukord

Sissejuhatus	4
1. Sotsialiseerumise mõiste ja olulisemad agendid	8
1.1. Sotsialiseerumine kui kohanemine sotsiaalse keskkonnaga	8
1.2. Resotsialiseerumine	11
1.3. Sotsialiseerimise ja resotsialiseerimise olulisemad agendid.....	12
1.3.1. Perekond	13
1.3.2. Kool	14
1.3.3. Eakaaslased	15
1.3.4. Noorsookultuur	16
1.3.5. Massikommunikatsioon	16
1.3.6. Internet	17
2. Kultuur ja subkultuur sotsialiseerumise sisuna	18
2.1. Kultuuri olemus ja liigid	18
2.2. Subkultuuri olemus	19
2.3. Kriminaalne subkultuur	21
2.4. Prisoniseerumine	23
3. Kinnipeetavate taasühiskonnastamine	27
3.1. Kinnipeetavatele mõeldud sotsiaalprogrammid ning nende eesmärgid ja ülesanded...	27
3.2. Kinnipeetavatele mõeldud sotsiaalprogrammid resotsialiseerimise teenistuses.....	29
4. Viru ja Tartu vanglates läbiviidud empiiriline uurimus	31
4.1. Uurimuse eesmärk ja valim.....	31
4.2. Küsimustik ja metoodika	32
4.3. Uuringu tulemused ja järeldused.....	33
4.3.1. Kinnipeetavate haridus- ja töökogemus	33
4.3.2. Karistuse kestvus.....	33
4.3.3. Kohanemine vangistuses.....	36
4.3.4. Kambri pind ja läbisaamine kambris	41
4.3.5. Suhtlusringkond	42
4.3.6. Sotsiaalprogrammid	44
4.3.7. Töötamine kinnipidamisasutuses	45
4.3.8. Suhtlus grupiga	47
4.3.9. Vanglatöötaja abistamine	48

4.3.10. Vaba aeg kinnipidamisasutuses	49
4.3.11. Riigikeele oskus	50
4.3.12. Mõnuainete tarvitamine	51
4.3.13. Abi saamine vangistuses	53
4.3.13.1. Info abi saamise kohta	55
4.3.14. Sisekorraeeskirjad	56
4.3.15. Kuritegu vs Karistus.....	59
4.3.16. Tulevikuplaanid	61
Kokkuvõte	63
Summary	68
Kasutatud kirjandus	71
Kasutatud normatiivaktid	75
Muud allikad.....	76
Lisa 1. Küsimustik koos kõikide vastuste koondiga.....	77
Lisa 2. Küsimustik vene keeles	91
Lisa 3. Korrelatsioonitabelid	99
Lihtlitsents	100

Sissejuhatus

Ühiskonnas on pikemat aega levinud arusaam, mille kohaselt on vanglakaristus lahendus kuritegevusele. Tegelikult toimib riiklik kriminaalsüsteem aga vaid siis, kui kõik indiviidid täidavad seadusi vabatahtlikult ja luuakse süsteeme, kus õigusrikkujad tunnevad ennast ise halvasti ja neil on seeläbi lihtsam resotsialiseeruda õiguslikku keskkonda.¹ Lisaks üld- või eripreventiivsele eesmärgile on kirjanduses vanglast loodud ühiskondlik sümbol: „vabadusekaotus ei tee küll midagi, kuid kujutab endast midagi“, mille tagajärjel jääb inimestel mulje, et riik hoiab kuritegevust kindlalt kontrolli all.²

Vangla ebaõnnestumine³ ja sisemised probleemid⁴ said selgeks varakult, enamasti koos vanglasüsteemi tekkimisega. Probleemi on siin nähtud juba viimase 150 aasta jooksul.⁵

USA-s on Haak jt⁶ andmetel keskmine vangistus 12 kuud, Soomes 6 kuud, meil 5 aasta pikkune. Paljude teoreetikute arvates tuleb just karistust, mitte kuritegu, pidada kriminaalõiguse alustalaks, kuna karistuse pikkus iseloomustab riigi elanikkonna kultuuritaset ning ühiskonna tegevust ja püsivust kõige olulisemal määral.⁷

Karistusaja pikkus näitab, et kinnipeetav on isoleeritud ühiskonnast aastaid ja vabanedes peab ta kiirelt kohanema ühiskonnas ja elama edaspidist elu õiguskuulekalt. Õigusorganite töö lõpeb tihti peale siis, kui kurjategija on sooritatud kuriteo üles tunnistanud või kui ta on süüdi mõistetud. Aga mis juhtub kurjategijaga siis, kui ta hakkab karistust kandma? Põhjendatult võib väita, et kuritegevust ei ole võimalik mõista ilma vanglat tundmata.⁸

Vangistuse mõju-uuringuid nii vangistuses viibivate kui vabanevate isikute kohta on tehtud läbi aegade⁹, kuid nende põhjal üldistusi siiski teha ei saa. Seisukohti on erinevaid, kuid mingeid kindlaid seoseid karistusaja ja psüühilise ning füüsilise tervise vahel ei ole

¹ J. Schnittker. The Psychological dimensions and the social consequences of incarceration. – The ANNALS of the American Academy of Political and Social Sciences 2014 (651), lk 122.

² J. Sootak, P. Pikamäe. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo 2001, lk 21.

³ G. Cliquennois. Which penology for decision making in French prisons? – Punishment and Society 2013, lk 468.

⁴ G.D. Walters, G. Crawford. In and out of prison: DO importation factors predict all forms of misconduct or just the more serious ones? – Journal of Criminal Justice 2013 (41), lk 407.

⁵ M. Laine. Sissejuhatus kriminoloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997, lk 116.

⁶ K. Haak, jt. Vanglate organisatsioon ja juhtimine. Vanglateenistuse õpik. Justiitsministeerium. Tallinn: Trükikoda Pakett 2012, lk 35.

⁷ J. Saar, jt. Kuritegevus Eestis 1991-2001. Tallinn: Juura, 2002, lk 13.

⁸ Laine 1997, lk 107.

⁹ Schnittker 2014, lk 122.

tuvastatud.¹⁰ Vangistuses viibimine ei pruugi kinnipeetavaid kahjustada, samas pikaajaline karistus lõhub suhted pere ja sõpradega; käitumismustrid ja hoiakud võtavad erinevaid vorme, sügavast sotsiaalsest ja emotsionaalsest võõrdumusest kuni agressiooni ja vägivalla äärmusteni.¹¹

Viimastel aastatel on hakatud uuringutes rohkem tähelepanu pöörama kinnipeetavate käitumisele aga ka psühholoogilistele ja emotsionaalsetele reaktsioonidele vangistuse ajal. Uuritud on millistes sotsiaalsetes programmides kinnipeetavad parema meelega osalevad ning milliseid reegleid paremini omastavad ning mida nad tunnevad kinnipidamise ajal.¹²

Käesoleva töö autor nõustub Soome vanglapsühholoogi K. Eerikaineniga¹³, kes ütles, et vabadusest ilmajäetud vang paneb ohtu oma elu ja kaotab iseenda. Vangistuses olles kaotab süüdimõistetu isikliku mina, võtab omaks subkultuuri ja vabanedes on tal raskem sulanduda õiguskorrektsiooni ellu. Risk peitubki selles, et süüdimõistetu jätkab endist eluviisi. Tänapäeva karistuspoliitika peaks rangelt tegelema süüdimõistetu sotsialiseerimisega vanglaühiskonnas: kohandada teda karistuse kandmisega ja ette valmistada vabanemiseks. Tänapäevane karistuspoliitika on suunatud sellele, et kinnipeetavate arv tuleb viia lääneeuroopalikule tasemele, kuna vangistuse suur osakaal soodustab korduvkuritegevust.¹⁴

Karistuspoliitika raames muudetakse Karistusseadustikku (KarS) ja sellega seonduvalt teisi seadusi, tõstetakse miinimumpäevamäära, mis toob kaasa selle, et alla 200-eurose kahjuga varavastast süütegu menetletakse väärteona. Lisaks on suured muudatused karistuse määramise osas ja ennetähtaegse vabastamise osas.¹⁵ Kõik suured pingutused on seotud sellega, et kõrvaldada ülekriminaliseerimine: 2014. aasta aprilli seisuga on 4% Eesti üle 14 aasta vanustest elanikest kehtiv kriminaalkaristus.¹⁶ Hetkeseisuga (28.04.14) on Eestis 2 981 kinnipeetavat.¹⁷

¹⁰ F. J. Porporino. Differences In Response To Long-Term Imprisonment: Implications For The Management Of Long-Term Offenders. – The Prison Journal 1990 (70), lk 35.

¹¹ Porporino 1990, lk 35.

¹² M.K. Dhimi, P. Ayton, G. Loewenstein. Adaptation to imprisonment – Indigenous or Imported. Criminal Justice and Behavior 2007 (34/8), lk 1086.

¹³ U. Ilm, T. Tender. Trellide ja luku taga. Sisesevade Eesti kinnipeetavate 20. sajandi slängi. Tartu: Atlex 2003, lk 24.

¹⁴ Salla, J. (koost). Kriminaalpoliitika arvudes: võrdlusi statistikast ja uuringutest. Tallinn: Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond 2013, lk 12.

¹⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Mida muudetakse? – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/muudatused>, 24.03.14.

¹⁶ Töö autori ja Justiitsministeeriumi nõuniku kirjavahetuse tulemusena saadud informatsiooni alusel ning Statistikaameti kodulehel toodu põhjal arvutatud kriminaalkaristust kandvate elanike arv.

¹⁷ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Vangide ja kriminaalhooldulaste arv. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41291>, 30.03.14.

Leian, et kuritegevuse vähendamiseks ei piisa seaduse muudatusest (nt mõni kuritegu muudetakse ümber väärteoks) või strateegiast, et vabastataks ennetähtaegselt karistuse kandmisest vähem ohtlikud kurjategijad. Leian, et see ei ole lahendus: kuritegude arv küll näiliselt väheneb ja väärtegude arv selle arvelt suureneb, kuid kurjategijad jätkavad oma endist eluviisi. 2007. a retsidiivsusuuringu andmetel paneb 48% kinnipeetavatest peale karistusaja ärakandmist toime uue kuriteo.¹⁸

Kui süüdimõistetu vabaneb vanglast, siis välises keskkonnas seisab ta selliste probleemide ees nagu elukoha küsimus, töötus, suur võlakoores jne. Kõik need põhjused, miks ta sooritas esimest korda kuriteo, on alles. Võib öelda, et see olukord võib olla isegi raskem kui varasem kinnipeetava olukord vabaduses.

Käesoleva magistritöö aktuaalsus seisneb selles, et kui riik seab endale eesmärgiks vangide arvu vähendamise, siis töö autori arvates tähendab see seda, et nii kuritegude toimepanijatega, kellele ei määrata vanglakaristust kui ka kinnipeetavatega tuleb sügavamalt tegeleda, et nad suudaksid (taas)kohaneda ühiskonnaga. Vaid seaduste muudatustest selleks ei piisa.

Töö eesmärk on teada saada, kas kinnipeetava kohanemine kinnipidamisasutusega avaldab mõju kinnipeetava retsidiivsusele. Autor püüab töö eesmärgini jõuda läbi järgmiste lähteüheteeside:

- 1) Kinnipeetava kohanemine on seotud tema varasema eluga vabaduses;
- 2) Nooremad kinnipeetavad kohanevad kiiremini kui eakamad;
- 3) Kohanemisel on tähtis ajaline faktor.

Käesoleva magistritöö raames koostati empiiriline uurimus, mille läbiviimiseks on väljastatud Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi Taasühiskonnastamise talitusest vastav luba. Uurimuse sotsioloogilise meetodina kasutati ankeetküsitlust. Küsitlus viidi läbi 2014. a märtsis Tartu ja Viru vangla süüdimõistatud kinnipeetavate seas. Kumbagi vanglasse sai esitatud 150 küsitlusankeeti, millest Tartu vanglas vastati 73 ja Viru vanglas 94 ankeedile. Respondentide üldarvuks kujunes seega 167 inimest. Küsitluse lisaeesmärk oli välja uurida, kuidas saavad ühiskonnainstitutsioonid mõjutada kinnipeetavate¹⁹ kohanemist/sotsialiseerumist ja mida tuleks muuta või mida jätkata vangistuspoliitikas. Lisaks saab antud andmeid kasutada igapäevases sotsiaaltöös rehabilitatsioonisüsteemi täiendamiseks. Kuna kehtiva seaduse

¹⁸ A. Ahven, J. Salla, S. Vahtrus. Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, lk 12.

¹⁹ Oma magistritöös olen lähtunud kinnipeetava mõistel VangS § 2, mis sätestab, et kinnipeetav on vanglas karistust kandev süüdimõistetu (Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376).

eesmärk on kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisviisile, siis on antud töö ka praktiline väärtus. Autorile teadaolevalt ei ole Eesti vanglates uuritud kinnipeetavate kohanemist kriminaalse identiteediga.

Tunnistuseks sellele, et taolised uuringud on vajalikud, on asjaolu, et 2013. aastal tunnustas Eesti Vabariigi Justiitsministeerium kahte TÜ magistritööd: Liine Karafini „Kiusamise olemus ja ulatus ühe vangla näitel“ ja Helen Palginõmme „Naiskinnipeetavate elutingimused Harku ja Murru vangla Harku vangistusosakonna näitel“.²⁰ Mõlemad magistritööd on kaitsnud 2013. aastal, Liine Karafin²¹ kaitses oma tööd Tartu Ülikooli Sotsiaal- ja haridusteaduskonnas ja Helen Palginõmm²² Tartu Ülikooli Tallinna Õigusteaduskonnas.

Käesolev töö koosneb neljast peatükist. Esimeses peatükis avatakse sotsialiseerumise ja resotsialiseerumise mõisted ja tuuakse ära nende olulisemad agendid. Teises peatükis analüüsitakse vanglateskonnas kohanemise tegureid ning käsitletakse põhjalikumalt subkultuuri sisu. Kolmandas peatükis tuuakse välja Eesti vanglates läbiviidavad sotsiaalprogrammid. Töö neljanda peatüki moodustavad empiirilise uurimuse tulemused ja selle pinnalt tehtud järeldused.

Autor avaldab tänu oma juhendajale *dr iur* Silvia Kaugia'le abi ja innustava suhtumise eest käesoleva magistritöö koostamisel.

²⁰ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Selgusid parimad kriminoloogiaalased üliõpilastööd – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/59132>, 24.03.14.

²¹ L. Karafin. Kiusamise olemus ja ulatus ühe vangla näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool Sotsiaal- ja haridusosakond 2013, 86 lk.

²² H. Palginõmm. Naiskinnipeetavate elutingimused Harku ja Murru vangla Harku vangistusosakonna näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool Tallinna Õigusteaduskond 2013, 127 lk.

1. Sotsialiseerumise mõiste ja olulisemad agendid

1.1. Sotsialiseerumine kui kohanemine sotsiaalse keskkonnaga

Inimese elu koosneb etappidest, milles domineerivad erisugused tegevusvaldkonnad vastavalt eale. Igas etapis tuleb inimesel täita mitmeid rolle, millele vastavalt tuleks käituda.

Sotsialiseerimine laiemas mõistes tähendab seda, kuidas indiviidi juhendatakse saamaks ühe või mitme sotsiaalse grupi liikmeks.²³ Sealjuures on väga oluline sõna „juhendamine“, mis viitab, et tegemist ei ole ühesuunaline protsessiga, vaid et uued liikmed osalevad aktiivselt protsessi läbiviimisel ja samas on selektiivsed selles osas, millega sotsiaalse grupi vanemad liikmed on välja tulnud.²⁴ Tulemuseks võib seega olla ka see, et nooremad liikmed aitavad hoopis vanematel sotsialiseeruda.

Sotsiaalse kogemuse omandamine vältab terve eluaja, selle vormid ja mehhanismid muutuvad aga sõltuvalt peamisest tegevusest ja domineerivatest rollidest. Iga uue sotsiaalse rolli täitmiseks on vajalik täiendav sotsiaalse kogemuse olemasolu.²⁵ Sotsialiseerumisprotsess tuleneb isiksuse kujunemisest ühiskonnas ning valitseva kultuuri ehk sotsiaalse kogemuse omastamisest. Sotsiaalne kogemus on aga üldistus kultuurist, mis antakse indiviidile edasi ja mille ta ka omaks võtab.²⁶

Sotsialiseerumine on valitseva kultuurkeskkonna ja indiviidi vaheline protsess, mille käigus indiviid omandab teadmised, normid ja väärtuste süsteemi, mis võimaldab tal olla sotsiaalse koosluse täieõiguslik liige.²⁷ Kohanemine sotsiaalse keskkonnaga hõlmab nii sihipärase kasvatuses kui ka stiihilised, spontaansed protsessid. Sotsialiseerumise käigus indiviid muutub, muutes koos endaga ka ümbritsevat sotsiaalset keskkonda.²⁸ Sotsialiseerumise funktsioonideks on ühiskonna säilitamine ning taastootmine ja isiksuse kujunemine ning kujundamine.²⁹

²³ J.E. Grusec, P.D Hastings (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 1.

²⁴ Grusec ja Hastings 2008, lk 1.

²⁵ L. Auväärt, jt. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse: materjale kordusuuringust. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda 1999, lk 18.

²⁶ I. Aimre. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2013, lk 142.

²⁷ Grusec ja Hastings 2008, lk 2.

²⁸ Auväärt, jt, 1999, lk 17; Aimre 2013 lk 217.

²⁹ Aimre 2013, lk 126.

Teadmiste, õigusnormide ja sotsiaalsete väärtuste süsteemi võtab inimene omaks sotsiaalse kogemuse kaudu.³⁰ Uue sotsiaalse kogemuse omaksvõtmine on kujunenud juba varasema kogemuse omandamisel.

Sotsiaalse kogemuse, sh sotsiaalsete normide edukaks omandamiseks on vajalik indiviidi enda aktiivsus ja soov kogemust omandada. Inimese aktiivsust kutsutakse seetõttu ka tegevuseks.³¹ Sotsialiseerumise protsessis on olulisim tegevus emotsionaalne suhtlemine.³² Kommunikatsiooni käigus vahetatakse erinevat teavet ja teadmisi, millel on suhtlemisosalistele teatud tähendus. Suhtlemine võib olla seotud nii indiviidi kui ka grupi teadmiste, väärtuskujutluste jms.

Omastatud sotsiaalne kogemus salvestatakse nn sotsiaalsesse mälli, mis moodustab dialektiliselt tervikliku sotsiaalse süsteemi. Antud süsteemis saab tinglikult eraldada: 1) materiaalse kultuuri; 2) ühiskonna struktuuri; 3) keele ja vaimukultuuri; 4) isiksuse tüübid. Sotsiaalne kogemus antakse indiviidile edasi sotsialiseerimisagentide kaudu.³³

Sotsialiseerumisprotsess toimub ühiskonnas, st kokkupuutes teiste inimestega. Oma olemuselt on sotsialiseerumine kahepoolne protsess, kus ühel poolel on ühiskond, teisel poolel individid, kes valmistuvad astuma ühiskondlikku ellu või juba võtavad sellest aktiivselt osa; ühiskond oma institutsioonide kaudu kujundab isiksust. Individid mõjutavad oma tegevuse kaudu sotsiaalset keskkonda, suunates ühiskondlike institutsioonide tegevust.³⁴ E. Raska nimetab seda kahepoolset protsessi *ühiskonna inimesestumiseks*, sest „Ühiskonna reaalsus on inimene ise tema sotsiaalse olemise kõiksuses, paratamatuses ja kvalitatiivses muutumises. Seega sotsialiseerumine, sh ka õiguslik sotsialiseerumine põhineb inimese ja ühiskonna dialektilisel ühtsusel.“³⁵

Saame eristada sotsialiseerimist ja sotsialiseerumist. Esimene on isiku sihipärane suunamine, eesmärgiga tagada sotsialiseeritava normipärane ja ühiskonnas aktsepteeritav käitumine. Sotsialiseerumise käigus omandab inimene ise teadmisi, järgib eeskujusid, et ennast

³⁰ B. Rogoff, L. Moore, B. Najafi et al. Children's development of cultural repertoires through participation in everyday routines and practices. – J.E. Grusec, P.D Hastings (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 501.

³¹ Auväart, jt, 1999, lk 18.

³² D. Laible, R.A. Thompson. Early socialization: A relationship perspective. – J.E. Grusec, P.D Hastings (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 192.

³³ Auväart, jt, 1999, lk 18.

³⁴ S. Kaugia. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – S. Kaugia (koost). Õigus ühiskonnas artiklite kogumik: abistavaks materjaliks õiguse sotsioloogia omandamisel. Tartu: Kirjastus Avatar 2006, lk 98.

³⁵ E. Raska. Õiguse apoloogia: sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu: Fontese Kirjastus 2004, lk 151-152.

ühiskondlike normidega kurssi viia ja võrrelda oma arusaamu, tõekspidamisi ühiskonnas aktsepteeritavatega.³⁶

Sotsiaalpsühholoog E. H. Erikson märkis, et lapsepõlves saadud kogemused on küll inimese elus tähtsad, kuid sotsialiseerumist tuleb vaadelda lapse sünnihetkest ja kui terve elu vältava protsessina. Erikson rõhutas, et identiteedi kujundamisel (intellekt areneb välja 15.-20. eluaastaks) on määravaks bioloogilised tungid, isiklikud huvid ja ühiskonna ootused ja nõuded, kusjuures inimesel endal on siin protsessis tähtis roll.³⁷

Kasvatus on õigusliku sotsialiseerumise üks aspekt, mis algab juba varases lapsepõlves ja kestab terve elu.³⁸ Nt teab laps, et punase tulega ei või üle tee minna. Õiguslikus sotsialiseerumises kujuneb õigusteadvus³⁹, sh arusaamine oma kohast sotsiaalses struktuuris, sellega seotud rollidest, normatiivsest ettekujutlusest, subjektiivsetest õigustest ja kohustustest.⁴⁰

Õigusteadvus püüab mõista "inimeste rutiinseid kogemusi ja arusaamu seadustest igapäevaelus".⁴¹ Õigusteadvuse õpetlased püüavad analüüsida ja hinnata, kuidas tavakodanikud saavad aru ja käituvad vastavalt seadustele näiteks hoolekandeteenistustes⁴², kohtumajades ja avalikes kohtades⁴³. Nendes uurimustes ei vaadelda õigusteadvust kui vaid inimeste meeleseisundit, vaid uuritakse, kas inimesed ka käituvad nii nagu nad näivad arusaavat ehk siis millest nad ise räägivad.

Õigusteadvust käsitletakse kui inimese sisenemist õigusruumi, seetõttu seda vaadeldakse kui sotsialiseerumise tulemuslikkuse kvaliteedimärki.⁴⁴ Õigusteadvus tuleneb õigustunnetusest, mis kujutab endast eneseteadvustusprotsessi, mille käigus antakse hinnang sotsiaalsele käitumisele. Õigustunnetus ise on aga inimese sisemine determinant, mille olemuseks on intuiitiivne arusaam õiglasest sotsiaalsest olemisest ja käitumisest.⁴⁵

³⁶ Kaugia 2006, lk 98; I. Aimre 2013, lk 127.

³⁷ Aimre 2013, lk 134.

³⁸ R.D. Conger, S.J. Dogan. Social class and socialization in families. – J.E. Grusec, P.D Hastings (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 448.

³⁹ Auväärt, jt, 1999, lk 20.

⁴⁰ Raska 2004, lk 148.

⁴¹ D. Cowan. Legal Consciousness: Some Observations. – Modern Law Review 2004 (67), lk 929.

⁴² A. Sarat. „The Law is All Over“: Power, Resistance, and Legal Consciousness of the Welfare Poor. – Yale Journal of Law and the Humanities 1990 (2), lk 343-344.

⁴³ L.B. Nielsen. Situating Legal Consciousness: Experience and attitudes of ordinary citizens about law and street harassment. – Law and Society Review 2000 (34): lk 1055-1090.

⁴⁴ Raska 2004, lk 169.

⁴⁵ S. Kaugia. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, lk 116.

Psühholoog L. Kohlberg (1927) näeb sotsialiseerumist püramiidina, kus on kuus astet. Esimesel kahel astmel on lapsed, sest nad ei tee vahet heal ja halval. Enamik inimesi jõuab vaid kolmandale astmele ja enamik inimesi jääbki moraalselt ebaküpseks, tippu (kuuendale astmele) jõuavad vaid valitud, nt ühiskondade suurkujud (nt Gandhi). Kolmandal astmel kujunevad välja arusaamad heast ja halvast, heakskiidu saamiseks kohanetakse ümbritsevaga. Neljandal astmel tunnetatakse suuri sotsiaalseid kooslusi, iseloomulik on olukordade moraalne teadvustamine. Viiendal astmel olev inimene on võimeline moraalsete käitumiste üle arutlema ja teiste seisukohti analüüsima.⁴⁶

Autori arvates on tänapäeva globaalses maailmas ühiskonnaliikmetele kõrgendatud nõudmised (samas on inimesed need nõudmised ju ka ise loonud). Sotsialiseerumisprotsess ei ole enam see, mis oli nt 20 aastat tagasi. Paraku liigub tänapäeva ühiskond sellises tempos, et kõik ühiskonnaliikmed ei jõua enam sammu pidada. Nt tehnikasajandil, kus peaaegu igas Eesti perekonnas on kodus arvuti. Ühiskond nõuab, et ka kõige nooremad ja vanemad liikmed oskaksid arvutiga ümber käia. Nt antakse lastele koolis teha kodutööd, mida peab tegema arvutis, samuti pensionärid, kelle roll ühiskonnas ei ole sama, mis meie vanaemadel. Ja kui vaadelda kinnipeetava olukorda, kes on tervelt kahe Eesti rahareformi ajal olnud kinnipidamisasutuses, siis kuidas on võimalik tal kiirelt ühiskonda sulanduda?

1.2. Resotsialiseerumine

Kogu oma elu vältel võivad inimesed teha üleminekuid sotsiaalsetes faasides, mis toovad kaasa uusi rolle samaaegselt varjutades vanu ning integreerides neid uusi rolle tänastega. Neid siirdeid tehes kogetakse ümbersotsialiseerumist. Resotsialiseerumine on protsess, mille käigus lõhutakse sidemeid eelnevate sotsiaalsete faasidega (nii mõtlemise, käitumise, väärtushinnangute jm osas) asendades neid kardinaalselt uutega, mis võivad olla vanadele harjumustele täiesti vastupidised.⁴⁷ Näiteks kui inimene peab vahetama elukoha riiki peab ta üle võtma täiesti uued tavad ja sealjuures võib ta unustada oma vanad harjumuspärased kombed. Suuremalt jaolt toimub resotsialiseerumine loomulikul teel, inimene kohaneb ümbritsevaga iseseisvalt. Samas aga võib juhtuda, et vajatakse ka kõrvalist abi.

Resotsialiseerumise saab jagada kaheks: vabatahtlik ja mittevabatahtlik ehk pealesurutud. Vabatahtlik resotsialiseerumine toimub siis, kui isik on ise nõus muutma oma staatust (nt

⁴⁶ Aimre 2013, lk 135-136.

⁴⁷ J. Ferrante. Sociology: A Global Perspective. Cengage Learning 2014, lk 86.

asudes õppima või tööle). Vahest vajab vabatahtlik resotsialiseerumine ka kõrvalist abi: psühholoogilist, usulist tuge, arstiabi või teraapiat.⁴⁸ Pealesurutud resotsialiseerumine toimub inimese vaba tahte vastu ja toimub tavaliselt ette määratud asutuses, kus inimesed on määratud ajaks isoleeritud ülejäänud ühiskonnast ja peavad alluma institutsiooni töötajatele. Sellisteks asutusteks võivad olla vangla, psühhiaatriaigla, rehabilitatsioonikeskus aga ka kohustuslik sõjavägi jms. Mittevabatahtlik resotsialiseerumine toimub kahes etapis. Esimeses etapis võetakse isikult ära tema endine mina läbi vastava protseduuri. Näiteks kui vanglas antakse inimesele nime asemel number. Teine etapp saab alguse siis, kui asutuse personal püüab isikust luua n-ö paremat persooni, inimest, kes vastaks ühiskonna ootustele.⁴⁹

1.3. Sotsialiseerimise ja resotsialiseerumise olulised agendid

Sotsialiseerumisprotsessis ei ole indiviid ühiskonnaga seotud vahetult, vaid mitmesuguste elementide, nn sotsialiseerimisagentide kaudu.

Isikuid, sotsiaalseid grupe ja institutsioone, kelle ülesandeks on anda edasi sotsiaalseid teadmisi et mõjutada isiku arengut, teda kasvatada ja suunata, nimetatakse sotsialiseerimise agentideks. Sotsialiseerimise agentide loetelu ei saa olla lõplik ja seda ei ole võimalik seetõttu ka esitada, sest inimesed on erinevad ja neil ei ole oma elus palju kokkulangevusi. Küll aga on võimalik sotsialiseerimisagente grupeerida: 1) üksikisikud; 2) sotsiaalsed institutsioonid; 3) ühiskondliku teadvusematerialiseerunud väljendajad (nt raamatud, kunstiteosed jne).⁵⁰

Inimese elu eri etappidel mängivad rolli erinevad sotsialiseerimisagendid: väikelapse arenguks on otsustava tähtsusega tema vanemad ja perekond, kellega ja kus ta koos kasvab; koolilapsele saavad perekonnast olulisemaks kaasõpilased, eakaaslaste grupid, õpetajad, suvelaagrite kasvatajad, treeningkaaslased ja noorteorganisatsioonide liidrid jmt.⁵¹ Inimese liikumisega ühest sotsiaalsest staatusest teise vahetuvad välja või muudavad oma kohta olulisusehierarhias ka institutsioonid, kelle normidega antud isik peab oma käitumist kohandama ja kes püüab inimest vastavasse sotsiaalsesse keskkonda sulatada.⁵²

Peale vanemate, perekonna ja töökoha on olemas sellised institutsioonid, mis omavad inimese elus olulist rolli varasest lapsest kuni surmani. Nendeks on eakaaslaste grupid ja

⁴⁸ D. Kendall. *Sociology in Our Times*, Tenth Edition. Cengage Learning 2014, lk 117.

⁴⁹ Ferrante 2014, lk 86.

⁵⁰ Kaugia 2006, lk 101; I. Aimre 2013, lk 144.

⁵¹ Kendall 2014, lk 106.

⁵² Kaugia 2006, lk 101.

massikommunikatsioon. Need on n-ö universaalsed sotsialiseerimisagendid, mis saadavad inimest tema arengus läbi terve elu.⁵³

Sotsialiseerimise tegurid ja agendid täidavat kaht funktsiooni: õpetavad inimlapsele kultuurinorme ja pakuvad käitumisnäidiseid; kontrollivad, kui põhjalikult on sotsiaalsed normid omandatud. Omandamisele järgneb loomulikult kas tasustamine või karistamine.⁵⁴

Just sotsiaalsed tegurid (eelkõige sotsialiseerimisagendid) kujundavad lõppastmes isiku normi- (sealhulgas õigus-) teadvuse selle tahu, mis puudutab tema emotsioone, suhtumist ja hoiakuid inimkäitumist reguleerivate normide suhtes.⁵⁵

1.3.1. Perekond

Arvukad uurimused on tõestanud, et lapse kasvu sotsiaalne keskkond on üks määravamaid tegureid tema hilisema elutee kujundajana.⁵⁶ Kogu sotsialiseeri(u)misprotsessi aluseks on aga see pagas, mille inimene on saanud lapsepõlves kaasa kodust. Kuna lapsel ei ole kaasasündinud suhtumisi ja teadmisi, kujunevad need tal välja sotsialiseerumisprotsessis, eelkõige aga kodus.⁵⁷ Seega tuleb perekonda lugeda esmaseks sotsialiseerimisagendiks.⁵⁸

Lapse sotsialiseerimiseks on oluline, et laps saaks kasvada peres, kus on nii ema kui ka isa, igasugune pere deformatsioon mõjutab last negatiivselt. Perekonnas täidavad vanemad soorolle, mis on tulevikus järgitav mudel. Lapse normaalseks arenguks on vaja, et lapsel oleks emotsionaalne kontakt vähemalt ühe vanemaga.⁵⁹ Teadusuuringutes on kindlaks tehtud, et poisid elavad isa puudumist peres üle teravamalt kui tüdrukud ja on seetõttu rahutumad ning agressiivsemad.⁶⁰

Perekond määrab esmased elutingimused, sh sotsiaalse päritolu. Lapse normaalseks arenguks on vaja, et tal oleks õige koht perekonnas.⁶¹

⁵³ Kaugia 2006, lk 101.

⁵⁴ KESA-Mauritius. Retsidiivsus, uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest Eestis. Tartu: Bookmill 2007, lk 8.

⁵⁵ Kaugia 2011, lk 8.

⁵⁶ H. Dsiss, P. Kenkmann. Kodu ja üldharidus kui ressursside allikad noore põlvkonna elluastumisel. – P. Kenkmann (koost), J. Saarniit (koost). Põlvkonnad muutuvad ajas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, lk 12.

⁵⁷ Kaugia 2006, lk 101.

⁵⁸ А. А. Реан. Психология личности. Социализация, поведение, общение. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак 2004, lk 24; Kendall 2014, lk 106.

⁵⁹ I. Aimre 2013, lk 144; H. Dsiss. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. –L. Auväärt (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2000, lk 53.

⁶⁰ А. А. Реан 2004, lk 36.

⁶¹ Auväärt, jt, 1999, lk 19.

Lapse suhtumiste, tõekspidamiste omandamise viise käsitledes on Kaugia⁶² välja toonud järgmise: Vanemate manitsused – täiskasvanud seletavad lapsele, mis on hea ja mis halb ja nõuavad lapselt teatud käitumist; eeskuju – laps omandab tõekspidamisi eeskujude jäljendamise teel; ootused ja vastutegutsemine – laps on just niisugune, millisenä teda koheldakse; isiklik kogemus – suur tähtsus lapse aktiivsel tegutsemisel. Üldplaanis näitavad need aspektid, mis viisil laps tõekspidamisi ja suhtumist omandab. Määravaks on nii spontaanne kui ka eesmärgistatud mõju.

Varases lapsepõlves saadud kogemused jäävad individidele eriti hästi meelde ja on seetõttu kestvama iseloomuga, mistõttu on oluline rõhutada sotsialiseerimisagentide rolli inimese ja tema (õigus)teadvuse arengus.⁶³

Perekonna roll sotsialiseerimisagendina muutub aja jooksul ning mingist hetkest alates loovutatakse koht järgmistele⁶⁴, kes võivad isikut ühiskonna suhtes mõjutada nii positiivselt kui ka negatiivselt, olenedes sotsialiseerimisagendi enda suhtumisest ja suunitlusest.⁶⁵

Mis puutub vanglakaristust kandvatesse isikutesse, siis näitavad uuringud, et kolmandik vange kaotab vanglakaristust kandes elukoha ja rohkem kui kaks viiendikku kaotab kontakti oma perekonnaga.⁶⁶

1.3.2. Kool

Kui perekond on algne sotsialiseerimiskeskond, siis järgmiseks astmeks on kool, mille ülesanne on edastada ühiskonna üldisi väärtusi ja norme.⁶⁷ Kui need kaks sotsialiseerimisinstiitutsiooni täiendavad üksteist, siis on tulemuseks haritud noor inimene, kellel on piisavalt oskusi ja teadmisi toimetulekuks nii ühiskondlikus, töö- kui ka intiimsfääris.⁶⁸

Kooliõpilase sotsiaalne päritolu on väga tähtis faktor sotsialiseerumisel, kuna sellest tulenevad sotsiaalne hoiak, sotsiaalsed tajud, mõtlemisharjumused ja tegevusmoodused ning kujuneb

⁶² Kaugia 2006, lk 102.

⁶³ Kaugia 2011, lk 10.

⁶⁴ K.L. Fingerman, L. Pitzer. Socialization in old age. – J.E. Grusec, P.D Hastings (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 249.

⁶⁵ Kaugia 2006, lk 102.

⁶⁶ KESA-Mauritius, 2007, lk 20.

⁶⁷ Kendall 2014, lk 108.

⁶⁸ KESA-Mauritius, 2007, lk 21.

kultuurikapital, mida edaspidises elus kasutada.⁶⁹ Lisaks ühiskonna arengule mõjutab kooli kui sotsialiseerimisagendi tegevuse edukust oskus tegeleda väga erinevates vanustes olevate lastega. Nii peab ta üheaegselt hakkama saama nende lastega, kes on just kooli lasteaiast tulnud ja nendega, keda peetakse juba täiskasvanutega võrdseteks. Varjatult kujundab kool õpilaste eetikat, moraali ja väärtussüsteemi, mis valmistab last ette eluks, mis pole üksnes akadeemilised teadmised⁷⁰. Seega perekonna kõrval on kool samuti oluline sotsialiseerimisagent.⁷¹ Kool aitab kaasa isiksuse loomisele: laps peab tundma ennast koolis täisväärtuslikuna, populaarsena. Kui tal tekivad alaväärsuskompleksid, siis tal tekib soov „maailmale kätte maksta“.

Paljud tänapäeva koolid on kahjuks pööranud tähelepanu õpilaste kognitiivsele arengule, vabakasvatusega kool aga üliemotsionaalse valdkonna arendamisele. Selle üle jõu käiva metoodika juures on tähelepanuta jäänud palju olulisi komponente, nt õpilase tervis (sirge rüht, vahetusjalatsid, silmad), eetika, seksuaalkasvatus. Kooli asemele tulevad massikommunikatsioon ja eakaaslased, mis selle „tühimiku“ kiirelt täidavad, määraates ära õpilaste väärtushinnangud, käitumiskultuuri, õpihoiakud, suhtlemiskultuuri, seksuaalse käitumise ja suhtumise mõnuainetesse.⁷² On selge, et õpetajad püüavad igapäevaselt õpilastele koolis edasi anda oma teadmisi ja eesmäärke edaspidiseks, kuid vähem on teada see faktor, millised teadmised nad omastavad ja millised teadlikult tagasi lükkavad.⁷³

1.3.3. Eakaaslased

Järgmiseks tähtsaks sotsialiseerimisagendiks inimesele on tema eakaaslased. Lapse suhtlemine oma vanematega põhineb autoriteedil, suhtlemine eakaaslastega aga pigem demokraatial. Lapse isoleerimine omavanustest võib hiljem kaasa tuua kohanemiskraskusi. Samuti aitab suhtlemine omavanustega saada noorukil iseseisvaks.⁷⁴ Omaelised saadavad tavaliselt inimest terve elu vältel, mistõttu on nende roll sotsialiseerumisel ülioluline.

⁶⁹ Dsiss, Kenkmann 2005, lk 12.

⁷⁰ A. A. Peah 2004, lk 28.

⁷¹ Kaugia 2011, lk 98.

⁷² Aimre 2013, lk 144.

⁷³ K.R. Wentzel, L. Looney. Socialization in School Settings. – J.E. Grusec, P.D Hastings (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 395.

⁷⁴ Aimre 2013, lk 145.

1.3.4. Noorsookultuur

Tänapäeva noorsookultuur, kui üks subkultuure mõjutab otseselt ja kaudselt noorte kujunemist.⁷⁵ Noorsookultuur varieerub olenevalt põlvkonnast, soost, hariduslikust tasemest (nt üliõpilaste subkultuur, muusikud, sportlased) jmt. Noorsookultuuri tunnusteks võivad olla ühine muusika või riietusstiil, suhteid omaealiste vahel väärtustatakse rohkem kui perekonda, vaba aeg seatakse tööst tähtsamale kohale ning eiratakse klassikuuluvust. Noorsookultuur on kiirelt arenenud tänu ühiskondlikule jõukusele, vaba aja olemasolule ja noortele suunatud tarbekaubaturule. Noorsookultuuri suureks mõjutajaks on massikommunikatsioon.

1.3.5. Massikommunikatsioon

Kolmkümmend aastat tagasi väitis Meyrowitz⁷⁶, et elektrooniline meedia, eriti televisioon, juhib meid uue sotsiaalse seisundi ja käitumiseni, mis hägustab vahet avaliku ja isikliku elu vahel. Sarnaseks oluliseks meediumiks on ka raadiosaated, kus telefonitsi küsitletakse tavakodanikke ja nende personaalsed probleemid jõuavad suurema auditooriumini. Massikommunikatsioonist on saanud tänapäeva ühiskonnas üks olulisemaid vaba aja ja meelelahutustegevusi, mistõttu on sellest välja kujunenud ka üks peamisi sotsialiseerimisagente. Erinevate massimeediavahendite (televisioon, raadio, ajakirjandus, filmid) eesmärk on inimese väärtushinnangute kujundamine, kuigi nende mõju on tugevam, määravam ja märgatavam noorsoole, on massimeedia kahtlemata selleks vahendiks, mis aitab ka täisealisel omandada rollimudeleid, mida on võimalik rakendada pidevalt muutuv ja alatasa uut sisseelamist nõudvas sotsiaalses keskkonnas.⁷⁷

Massikommunikatsiooni saab sotsialiseerimise aspektist vaadata positiivse ja negatiivse nurga alt. Positiivne on massikommunikatsioon kui üldkultuurilise teabe ja vajaliku informatsiooni kandja. Negatiivne on see, et massikommunikatsioon sisaldab rohkelt vägivalda, kuritegevust, ebaeetilisust jne, mida alaealine ei suuda ise kriitiliselt hinnata.

⁷⁵ Aimre 2013, lk 146.

⁷⁶ J. Meyrowitz. No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior. Oxford University Press, New York/Oxford 1985, pp 416.

⁷⁷ Kaugia 2006, lk 101.

1.3.6. Internet

Hetkel on see sotsioloogia uurimisteenaks, kuidas infotehnoloogia mõjutab sotsialiseerimist. Stasova ja Khynova⁷⁸ tõestavad, et Interneti sotsiaalsetel võrgustikel on kaasaja lastele ja noortele väga suur tähendus ja tihtipeale võib see kujundada nende sotsialiseerumise ja sotsiaalse kaasatuse kulgemise raja. I. Aimre seletab viimast kui *kübersotsialiseerumist*.⁷⁹ Kaasaja ühiskonna eluolu eksisteerib üha enam ja enam kahesfäärilisena – reaalne ja virtuaalne. Järjest enam asendub n-ö näost-näku suhtlemine virtuaalsega Interneti suhtlusvõrgustikes. Internetis peitub sama oht, mis televisioonis: kuidas saavad vanemad kaitsta oma lapsi, et see ei tekitaks sõltuvust ja vanematel oleks kontroll selle üle, mida lapsed sealt loevad? Kuigi uus tehnoloogia teenindab inimest, võib see inimest alandada ja ta inimesena hetkega ka hävitada.⁸⁰

Töö autor leiab, et kuna ühiskond on pidevas muutumises ja ei saa kunagi valmis, siis ka sotsialiseerimisagendid on ajaga muutuvad. Esitatud nimistu ei ole kindlasti lõplik ja siia võib veel lisada nt vaba aja veetmise, st mis on inimese hobid (Noorkotkad ja Kodutütred kui distsiplineerivad ringid), millised on noore inimese iidolid, popstaarid, eneseteostus. Tänapäeva ühiskonnas võivad mõningad sotsialiseerimisagendid võtta lausa globaalse haarde (sotsiaalmeedia).

⁷⁸ L. Stasova, J. Khynova. Internet social networks as important agents of social inclusion for contemporary children and youth. – SHS Web of Conferences 2 2012 (00032), lk 1.

⁷⁹ Aimre 2013, lk 147.

⁸⁰ Aimre 2013, lk 148.

2. Kultuur ja subkultuur sotsialiseerumise sisuna

2.1. Kultuuri olemus ja liigid

Kultuur on paljude teaduste üks põhimõisteid, millel on palju varjundeid. Läbi mitmete sajandite kasutatud sõnal on olnud mitmeid ja ka üksteisele vastuolevaid tähendusi.⁸¹ Teadusliku terminina viitab kultuur nii protsessile kui ka tootele. Tavakõnes on kultuur seotud inimese, grupi ja ühiskonnaga. Mitmeid objekte saab hinnata kultuursuse aspektist, st et kombe järgi saab eristada teist inimest.

Kultuur on see, kuidas me elame, milliseid riideid kanname, millist toitu sööme, millist keelt ja milliseid jutte räägime. Samuti on kultuuri osa see, kuidas me end väljendame nii muusikas, kujutavas kunstis kui kirjanduses. Laiemalt öeldes on kunst inimese käitumiste, tavade ja uskumuste summa, mis eristab ühte gruppi inimesi teistest. Kultuuriga on seotud nii normid kui hälbed.⁸² Normid on kehtestatud seadused ja kord mida püütakse järgida, samas hälve (ka tolerant) moodustab selle osa, mida lubatakse normidest kõrvale kalduda. Näiteks hindude kultuuris ja seadustes on loodud tolerantse, millisel juhtudel kaitstakse usuvähemusi juhtiva religiooni ees.⁸³ See on võimaldanud ka Indias väga mitmetel erinevatel maailma usunditel koos hinduismiga eksisteerida. Kultuur ise moodustab terviku, kuid nii nende normide sisu, millest kultuur koosneb kui ka see, mida käsitletakse hälbena, moodustub lõpuks kõik sellest ühisest tervikust.⁸⁴

Massiteabevahendites räägitakse majandusest ja kultuurist, õiguskultuurist, teadusest ja kultuurist, teeninduskultuurist jmt. Sotsioloogias on kasutusel sellised mõisted nagu *massikultuur*, *materiaalne kultuur*, *subkultuur* jne. Seega kultuuril on palju tähendusi, kuid eelkõige on ta vaimsete ja materiaalsete väärtuste kogum, mis näitab ühiskonna kui isiksuse arengutaset. Kultuur on veel ühiskonna vaimse tegevuse sfäärid (nt haridus- ja teadussüsteem), teadmiste ja tegevuste omandamise tase ja inimese sotsiaalse käitumise vormid, mis olenevad tema kasvatusel ja haridustasemest.⁸⁵ Carleton S. Coon (1904-1981) on öelnud, et kultuur on õpitud käitumine.

⁸¹ D. Hebdige. *Subculture*. Routledge 2013, lk 5.

⁸² P. Kenkmann. Hälbe käitumine sotsioloogia vaatekohast. – S. Kaugia, S. (koost). *Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III*. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003, lk 19

⁸³ R. Kapur. De-radicalising the rights claims of sexual subalterns through „tolerance“. – R. Leckey, K. Brooks (ed.). *Queer Theory: Law, Culture, Empire* 2010, lk 37.

⁸⁴ Kenkmann 2003, lk 19.

⁸⁵ Aimre 2013, lk 106.

Õiguskultuuri all mõistetakse reeglina õigussüsteemi, selle realiseerimise ja õigusteadvuse taset. Selle lähenemise puhul tuuakse esile järgmised elemendid:⁸⁶

- 1) Õigusteadvuse tase ühiskonnas, s.o õigusteadmiste ja õigusest arusaamise tase, õigusnormidest tulenevate nõuete täitmise vajaduse tunnetamine;
- 2) Seaduslikkuse tase;
- 3) Seaduskindluse seisund, selle sisuline ja vormiline täiuslikkus;
- 4) Kohtu, prokuratuuri ja teiste õigusasutuste praktilise töö seisund.

Sellisel lähenemisel on hinnanguline iseloom ja ta ei ava õiguskultuuri sisu. L. Auväart⁸⁷ mõistab õiguskultuuri all õiguse valdkonda kuuluvate materiaalsete ja ideaalsete elementide süsteemi ja nende peegeldumist õigusteadvuses.

Õiguskultuur luuakse tihtipeale ametlike normide alusel, mis tihtipeale on üleskirjutamata ideed, arvamused, ootused, uskumused jms. Õiguskultuur kujuneb reeglite, protseduuride ja tõendusmaterjali alusel kohtumajades jt seadustega tegelevates asutustes kui ametnikud (nt kohtunikud) kujundavad oma õiguspraktikat ja adopteerivad seda oma kultuuri osaks.⁸⁸ Eelnevast tulenevalt on mõiste „õiguskultuur“ õigsuse üle palju vaieldud⁸⁹, kas see on ikka õige sõna, mille abil saab üldistada juriidiliste isikute poolt tehtud tööd ja selle panust avalikkusele.

Õiguskultuur on tihedalt seotud kultuuri teiste valdkondadega. Näiteks on õigusnormid sotsiaalsete normide üks osa, õigussuhted sotsiaalsete suhete eriliigiks, õigusasutused sotsiaalsete institutsioonide osa ning õiguskäitumine kuulub sotsiaalse käitumise süsteemi.⁹⁰

2.2. Subkultuuri olemus

Termini „subkultuur“ võttis esimesena 20. saj kasutusele ameeriklane Albert K. Cohen.⁹¹ Cohen soovitas hakata kutsuma neid grupe või indiviidide hulka, kes ei suuda täita

⁸⁶ L. Auväart. Õigusnormid sotsiaalsete normide süsteemis. – S. Kaugia (koost). Õigus ühiskonnas artiklite kogumik: abistavaks materjaliks õiguse sotsioloogia omandamisel. Tartu: Kirjastus Avatar 2006, lk 48.

⁸⁷ Auväart 2006, lk 48.

⁸⁸ J. Jackson, Y. M'Boge. The Effect of Legal Culture on the Development of International Evidentiary Practice: From the 'Robing Room' to the 'Melting Pot' – Leiden Journal of International Law 2013 (26), lk 951

⁸⁹ Jackson and M'Boge 2013 (26), lk 951

⁹⁰ Auväart 2006, lk 49.

⁹¹ A-A. Allaste. Subkultuuride sotsiaalteaduslikest käsitlustest – häälbivast allkultuurist skeene, uushõimu ja elustiilini. – Allaste, A-A. (koost, toim). Subkultuurid. Elustiilide uurimused. Tallinn: TLÜ Kirjastus 2013, lk 30.

kogukonnale määratud norme või keelduvad nende normide täitumisest, „kuritegelikuks subkultuuriks“.⁹²

Subkultuuri mõiste ümber on sarnaselt kultuuri omaga alati käinud elav debatt,⁹³ mistõttu on pakutud ka mõiste kasutamisel kõrvaldamist. Sõnal „subkultuur“ on lasunud ka mitmeid müsteeriume, kuna selle alusel on viidatud saladustele, vabamüürlaste vandeale ja ka allmaailmale.⁹⁴

Subkultuurid tekivad kõikjal maailmas ja subkultuur on iga ühiskonna *omakultuur*, mis lähtub oma erinevustega põhikultuurist. Tänapäeval organiseeritud kuritegevusest lähtudes saab rääkida rahvusvahelisest subkultuurist. Samuti saab rääkida ka kohalike noorte subkultuurist, mis on võtnud rahvusvahelised mõõtmed.⁹⁵

Mõiste subkultuur ei ole alati tähistanud just kriminaalset kontingenti, nt Ameerika sotsioloog M. Gordon (1918) käsitleb subkultuuri kui kombinatsiooni lähtuvalt soost, vanusest, klassikuuluvusest, ametist, usust, rahvusest jt.⁹⁶

Tänapäeval eristataksegi positiivse ja negatiivse varjundiga subkultuuri. Positiivsete subkultuuride hulka kuuluvad, nagu M. Gordon iseloomustas, professionaalsed subkultuurid, vanuselised, etnilised jmt. Negatiivsed subkultuurid on aga tavapärasest hälbivad, ka kriminaalsed, nn *kontrakultuurid*, mis selgelt vastanduvad ühiskonna väärtustele. *Kontrakultuuri* mõiste võtsid 1960ndate lõpus kasutusele Ameerika sotsioloogid T. Roszak (1933-2011) ja C.A. Reich (1928), kes mõistsid selle all subkultuuri, mis väljendab avalikku protsessi kultuuri väärtuste ja seisukohtade vastu, mille alusel kujuneb ühtlasi ka nende elulaad. Seega kontrakultuuri mõistega tähistatakse sotsiokultuurilisi hoiakuid, mida vastandatakse kaasaegse kultuuri väärtustele.⁹⁷

Sotsioloog J.K. Irwin (1929-2010) defineerib subkultuuri pigem ühise maailmapildi ja elustiili alusel, mis ei pruugi olla kohandatav ühele kindlale grupile. 1970. aastatel saab alguse Birminghami koolkond, kes vaatlleb subkultuuri kui omaette tähenduskultuuri, fookuses on noorte kultuuritarbimine.⁹⁸

⁹² A.K. Cohen. Delinquent Boys. – F.P. Williams, III, M.D. McShane. Criminology Theory: Selected Classic Readings. Elsevier 2010, lk 140.

⁹³ Hebdige 2013, lk 3.

⁹⁴ Hebdige 2013, lk 4.

⁹⁵ Aimre 2013, lk 123.

⁹⁶ Allaste 2013, lk 31.

⁹⁷ Aimre 2013, lk 122-124.

⁹⁸ Allaste 2013, lk 33.

Tänapäeva pidevalt arenevates ühiskondades on märgata erinevaid subkultuure, mis on erinevatel alustel ja eesmärkidel moodustunud. Subkultuure on nii positiivseid, nt mootorratturite kultuur (ei pruugi alati olla kriminaalne, nagu inimesed eeldavad, vaid neid ühendab elustiil ja hobi), kui ka negatiivseid, mida iseloomustab protest ühiskonnas kehtiva moraali ja väärtuste vastu. Nagu selgus, on subkultuuril palju erinevaid mõistekäsitlusi, kuid on selge, et kõiki subkultuuri kuulvaid liikmeid ühendab kas sarnane probleem või huvi ja subkultuur püüab taastoota järgnevaid liikmeid, mis kriminaalse subkultuuri puhul kujutab ohtu ühiskonnale.

2.3. Kriminaalne subkultuur

Ka kriminaalsete subkultuuride puhul on kohata erinevaid mõistekäsitlusi, nt subkultuur kui asotsiaalne subkultuur, mõnikord *teine elu*, *teistsugune elu*, mis on kinnipidamisasutuste paratamatu kaaslane.⁹⁹

Kriminaalne subkultuur on reaalsus, mida tuntakse üsna pealiskaudselt. Subkultuuris on äratuntavad järgmised välised elemendid: oma keel, släng, kehakeel ja äratuntav välimus. Sisemiselt iseloomustab kriminaalset subkultuuri kindel võimustruktuur, kus sisemiselt on grupiliikmed jagatud klassidesse. Uute grupiliikmete värbamiseks on oma mehhanism. Samuti kehtib oma kindel käitumisnormistik, mis põhineb omal maailmanägemusel ja ideoloogial¹⁰⁰, mida peetakse ainuõigeks või vähemalt paremaks üldkehtivast maailmavaatest.¹⁰¹

Kuna kriminaalsekultuuri sisemine hierarhia ja koostöösuhted jäävad kõrvaltvaatajale varjatuks, siis kaldutakse arvama, et kriminaalses seltskonnas valitseb anarhia. Kindlat struktureeritust kinnitab kriminaalse subkultuuri globaalne mastaapsus, mis avaldub näiteks organiseeritud kuritegevusena. Lisaks annab kriminaalsele subkultuurile tugevuse omadus kiiresti kohandada ennast sujuvalt eri kultuuri-, poliitika- ja majandussüsteemidega.¹⁰²

Kriminaalse subkultuuri välised tunnused viitavad erilisele elustiilile, kultuurile, mis elab küll meie keskel, kuid siiski varjatult. Kriminaalse kultuuri tekkimine ja kestus on otseselt seotud inimese karistusliku märgistamise ning “töötlemisega”. Uuringutes on leitud, et sildistamine ja ka massimeedia tugevdab liikmete omavahelisi sidemeid veelgi.¹⁰³

⁹⁹ Ilm, Tender 2003, lk 22.

¹⁰⁰ Kaugia 2006, lk 52

¹⁰¹ Allaste 2013, lk 31.

¹⁰² E. Raska. Kriminoloogia: sissejuhatus ainesse. Tallinn: Juura 2002, lk 15-16.

¹⁰³ Allaste 2013, lk 32.

Tekib küsimus, et miks ja mil viisil tekivad eri ühiskondades eri vanglates sarnased kriminaalsed subkultuurid? Sajandite jooksul, mil vanglad on eksisteerinud, ei ole täheldatud nende positiivset mõju, pigem räägitakse vanglate tekkest peale nende kahjulikkusest ja kuritegevust soosivast toimest. Juhitakse tähelepanu, et vangla mitte ainult ei tõsta kurjategija kvalifikatsiooni, vaid löikab praktiliselt ära tagasitee võimaluse normaalsesse õiguskuulekasse ellu. Vanglast vabanedes saab inimene tõrjutu märgi ja mõnikord ongi lausa ainsaks võimaluseks omataoliste abi ning toetus, mida pakubki kriminaalne subkultuur.¹⁰⁴ Subkultuuri osalus ei lõppe ja ei piirdu ainult sellega: subkultuurid ahvatlevad mõnikord ka neid inimesi, kes on erinevatel põhjustel oma senises elukeskkonnas libastunud ja pettunud argielu võimalustes. Viimasest tulenevalt lõpetavad need inimesed vangistuses, kus kehtib nulltolerants kuritegevusele väljastpoolt, kuid seespool suhtutakse sellesse hoopis teisiti.¹⁰⁵ Just sellepärast on kriminaalne subkultuur käsitletav mehhanismina, mis pidevalt taastoodab nii kurjategijate massi kui ka kuritegevust.¹⁰⁶

Subkultuur tekib vanglas vastureaktsioonina range kinnise süsteemi sisemistele vastuoludele, selle funktsioon on asutuse jäikuse murdmine.¹⁰⁷ Samuti on see omapärane viis kohaneda, kuna aitab kinnipeetaval säilitada enda identiteeti. Kuna kinnipeetavad jäävad ilma vabadusest, psühholoogiliste ja sotsiaalsete vajaduste rahuldamisest, siis ühinetakse ja moodustatakse sellega pinge maandamiseks uus grupp.¹⁰⁸

Teine seletus, miks kinnipidamisasutustes tekivad subkultuurid, on see, et kinnipeetavate kohanemine sõltub nende endi varasematest kogemustest ja demograafilistest näitajatest. Vanglasse võetakse kaasa need rollid, käitumismustrid ja väärtused, mis olid kinnipeetaval vabaduses ja need segunevad ametlikus kontrollsüsteemis oleva subkultuuriga.¹⁰⁹ Charles Thomas on öelnud: "Lühidalt on igal kinnipeetaval minevik, olevik ja tulevik. Tema kohanemine vanglaga ei saa olla muud kui interaktiivne produkt kõigist kolmest ajajärgust".¹¹⁰

Sarnaselt leiavad vanglaurijad J. Irwini ja D. Cressey, et vangla subkultuur ei sõltu vanglast, vaid hoopis väliskeskkonnast. Näiteks vargad toovad vanglasse oma subkultuuri. Samuti on

¹⁰⁴ Raska 2002, lk 15.

¹⁰⁵ R. Dur, J. Van der Weele. Status-seeking in criminal subcultures and the double dividend of zero-tolerance. – *Journal of Public Economic Theory* 2013 (15/1), lk 78.

¹⁰⁶ Raska 2002, lk 15.

¹⁰⁷ K.A. Salla. Subkultuur erikoolis: omapärane nähtus kinnises asutuses. – A -A. Allaste (koost, toim). *Subkultuurid. Elustiilide uurimused*. Tallinn: TLÜ Kirjastus 2013, lk 335.

¹⁰⁸ Salla K.A. 2013, lk 331-332, 341.

¹⁰⁹ Salla K.A. 2013, lk 332-333; V. R. DeRosia. *Living inside prison walls: adjustment behavior*. USA: Greenwood Publishing Group, Inc 1998, lk 25.

¹¹⁰ DeRosia 1998, lk 26.

vanglateskkonna kujunemisel suur mõju etnilistel ja rassilistel vähemusgruppidel. Ameerikas näiteks on etniliste vähemusgruppide ühtekuuluvus tunduvalt suurem kui valgetel, mistõttu nii mõneski vanglas võtavad nad võimu enda kätte. Seda on täheldatud mustlaste puhul ka Soomes.¹¹¹

Kinnipeetava jaoks peetakse subkultuuri reeglite omaksvõttu vältimatuks, kuna igal kinnipeetaval on enesesäilitamise vajadus. Seega võib kinnipeetavale jääda mulje, et subkultuur on kasulik ja see aitab probleemidest eemale hoiduda.¹¹²

On leitud, et reaalsed karistussüsteemi peaks muutma inimlikumaks lühendades karistusaegasid, kuna pikemaajaline (üle 3 a) vabadusevõtmise põhjustab isiksuse degradeerumist ja kinnipeetavate puhul on see "heaks" kasvupinnaks subkultuursete tavade stereotüüpide ja hoiakute jaoks.¹¹³

Subkultuur blokeerib noorte sotsialiseerumisprotsessi ja tal on raske negatiivne mõju üksikisiku taasühiskonnastamise protsessile.¹¹⁴ Vanglaametnikel tuleb kinnipeetavatesse suhtuda inimlikult, vastasel korral karistusprotsess muutub formaalseks ja see ei jõua kinnipeetavani ega saavuta eesmärki. Sellega kujuneb välja kriminaalsete oskuste ja tavade omandamise kool, mis aitab kaasa kinnipeetava isiku deformatsioonile.¹¹⁵

Subjektiivne tajumine ja karistuse läbielamine sõltub vangla režiimist, süüdimõistetu suhtumisest karistusse, karistuste arvust, kinnipidamisasutuses viibimise ajast, kinnipeetava individuaalsetest iseärasustest, vanusest, soost, sotsiaalsest ja perekondlikest näitajatest jne. Nt naised elavad tugevamalt läbi, et neid on lahutatud perekonnast. Ohtlikke retsidiviste peab koormama karistuse kandmise esimesel etapil eriti raske füüsilise tööga, see on põhjendatud karistuse karistusliku poole võimendamiseega.¹¹⁶

2.4. Prisoniseerumine

Vangla eripäraks on, et selles keskkonnas kehtivad veel lisaks kurjategijate mitteformaalsed suhted ja reeglid. Siin saab rääkida kahest protsessist: kriminaliseerumine (vangistumine) ja prisoniseerumine, mis vähendavad vangla kui keskkonna soovitud mõju indiviidile.

¹¹¹ Ilm, Tender 2003 lk 23-24.

¹¹² Salla K.A. 2013, lk 341.

¹¹³ В. Л. Васильев. Юридическая психология: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер 1997, lk 627.

¹¹⁴ О. В. Старков. Криминальная структура. Волтерс Клувер 2010, lk 22.

¹¹⁵ Васильев. 1997, lk 626.

¹¹⁶ Васильев 1997, lk 627.

Kriminaliseerumise puhul kujuneb välja intensiivne subkultuur, mille tulemus on, et saadakse paremaks kurjategijaks.¹¹⁷

Prisoniseerumise käigus omandab kinnipeetav vangla kui spetsiifilise institutsiooni normid ning käitub vastavalt nendele, s.o. institutsionaliseerumise alavorm. Prisoniseerumist ei eristata alati vangistumisest. Vangistumise käigus omandab kinnipeetav vangla subkultuuri normid ja tunnused ning hakkab käituma vastavalt nendele.¹¹⁸

Saija Järvinen, kes uuris Soome noortevanglates ellujäämise strateegiat, rõhutab, et kohanemisviisid on pigem aktiivsed kui passiivsed. Kinnipeetava rolli omaksvõtmine ei toimu hädasunnil, vaid see on eneseväärikuse säilitamise aktiivne meetod. Probleem, et see äraõpitud roll läheb vabadusse kaasa ja tulemus on sama, mis Clemmeri prisonisatsiooni üldistel teguritel.¹¹⁹

Üks tuntumaid vangla sotsiaalse süsteemi uurijaid endine vang Donald Clemmer juhtis oma 1940. a uurimuses "The prison community" tähelepanu 3 nähtusele:

- 1) vangide "sisemine" seadustik, s.o. normid, mis reguleerivad vangide omavahelisi ja ametnike vahelisi suhteid;
- 2) ta avastas nn salakeelerollid (*argot roles*), mis kujutavad endast vangide spetsiaalseid sotsiaalseid rolle ning mida väljendatakse vanglaslängis;
- 3) ja kõige olulisem: prisoniseerumine, kui indiviidi vangla kogukonnaga liitumise ja selle subkultuuri järkjärgulise omandamise protsess, mis on otseses seoses vanglas oldud ajaga.¹²⁰

Stanton Wheeler testis Clemmeri prisoniseerumise kontseptsiooni empiiriliselt ja leidis, et see protsess joonestub U-kujulisena: vangistuse alguses on prisoniseerumise tase madal, siis see tõuseb ja langeb taas enne vabanemist. Vastupidisele tulemusele tuli Rootsi teadlane U. Bonderson, kes leidis, et prisoniseerumise tase on siiski pidevas kasvamises ja vangla on kuritegevuse kool.¹²¹

Clemmer leidis, et vaatamata sellele, et kinnipeetavad ei prisoniseeru ühtemoodi, on olemas prisonisatsiooni üldised tegurid, mis mõjutavad kõiki. Nendeks teguriteks on nt leppimine

¹¹⁷ J. Saar. Kriminaalpsühholoogia. Tallinn: Juura 2007, lk 262.

¹¹⁸ Ürpus, A. Eluaegne vangistus. Eluaegse vanglakaristuse kandmine ja sellest vabastamine. Tallinn: Multiprint 2013, lk 13.

¹¹⁹ Laine 1997, lk 124.

¹²⁰ Saar 2007, lk 262.

¹²¹ F. Adler, G. O. Mueller, W. S. Laufer. Criminology. New York: McGraw-Hill 1991, lk 458.

madala sotsiaalse rolliga, informatsiooni kogumine vanglaorganisatsiooni kohta, uute söömis-, magamis-, töötamis-, riietumisharjumuste omandamine, kohapealse keelekasutuse omaksvõtt ja soov saada vanglas privileege. Eraldi võetuna ei ole need ohtlikud, kuid kokkuvõtteks on olulised nihked isiksuses.¹²²

D. Clemmer toob välja tegurid, mis aitavad prisoniseerumisele vastu seista, nendeks on:

- 1) Lühike karistusaeg;
- 2) Suhteliselt tasakaalukas inimene;
- 3) Vanglavälised kontaktid vangistuse ajal;
- 4) Keeldumine või võimetus liituda väiksemate vanglagruppidega;
- 5) Keeldumine heaks kiitmast vangide juhendeid ja norme ning valmisolek vähemalt teatud tingimustel abistada vanglatöötajaid;
- 6) Sattumine selliste kambrikaaslaste seltskonda, kellel ei ole tugevaid juhikalduvusi ja kes ei ole täielikult omaks võtnud vangide subkultuuri;
- 7) Hoidumine ebanormaalsest seksuaalsest käitumisest ja hasartmängudest, tõsine suhtumine töösse ja rehabilitatsiooniüritustesse.¹²³

Siinkohal on olulised ka Norra sotsioloogi Johan Galtungi välja toodud kinnipeetavate kaitsereaksioone prisoniseerumisele, mis antud töö autori arvates on arvestatavad ka Eesti vanglates. Nendeks on:

- 1) Põgenemine vanglakogukonda. Kinnipeetav võtab vangla liiga omaks ja kohaneb kiiresti. Kinnipeetavat huvitavad kõik vanglaprobleemid, kuid ta ei tunne huvi välismaailma vastu. Vabaduses olles soovib ta mõnikord vanglasse tagasi;
- 2) Põgenemine vangikogukonda. Kinnipeetav otsib intensiivselt kontakte teiste kinnipeetavatega ja subkultuuriga. Tegemist on prisonisatsiooniga seonduvate normide ja väärtushinnangute aktsepteerimisega;
- 3) Põgenemine välismaailma. Kinnipeetav hoidub kõigest, mis on seotud vanglaga, pöörates tähelepanu vaid välismaailmale;
- 4) Põgenemine tegutsemisesse. Kinnipeetav tegutseb nagu iseenda advokaat;

¹²² Saar 2007, lk 262.

¹²³ Saar 2007, lk 262.

- 5) Põgenemine süü lunastamisesse. Kinnipeetav kasutab oma vangistusaega süütundest vabanemiseks, otsides vabandusi;
- 6) Põgenemine haigusesse. Siin kaks võimalust, kas kinnipeetav on tõesti haige või ta teeskleb. Igal juhul see annab kinnipeetavale teise rolli, mis säästab teda vanglaelust;
- 7) Põgenemine korrarikkumistesse. Nende abil saab kinnipeetav välja valada vanglas tekkinud agressiivsust ja luua vaheldust. Korrarikkumised võivad mängida tähtsat rolli ka staatuse tõstmisel, kuna nendega võib saavutada teiste kinnipeetavate lugupidamise.¹²⁴

¹²⁴ Laine 1997, lk 121.

3. Kinnipeetavate taasühiskonnastamine

3.1. Kinnipeetavatele mõeldud sotsiaalprogrammid ning nende eesmärgid ja ülesanded

Vanglakaristus on kulukas ja kõige kahjulikum karistusliik¹²⁵, mille eesmärk on Vangistusseaduse § 6 lg 1 järgi¹²⁶ kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine.

Igasuguse vangidega tehtava töö eesmärk on taasühiskonnastamine, millega tegeleb kogu vangla. VangS § 57 järgi on sotsiaalse rehabilitatsiooni eesmärk aidata vangil säilitada ja luua olulisi ning positiivseid sotsiaalseid kontakte väljaspool vanglat, suurendada toimetulekuvõimet ning mõjutada teda käituma õiguskuulekalt.¹²⁷ Kuna tavaliselt põhjustavad õigusvastast käitumist inimese isiklikud ja sotsiaalsed probleemid, siis hõlmab sotsiaalne rehabilitatsioon nii vangi isiklikke, majanduslikke kui ka õiguslikke küsimusi.¹²⁸

Vangistusseaduse kommenteeritud väljaandes on lisaks ära toodud, et sotsiaaltöö kinnipeetavaga peab vältima tema sõltuvusse sattumist kinnipidamisasutusest ja püüdma teda orienteerida vangistuse täideviimisesmärkide iseseisvale saavutamisele.¹²⁹

Vangla taasühiskonnastamistööd võib iseloomustada vastuvõtu-, põhi- ja vabastamisjärgu kaudu. Vastuvõtujärgus asetatakse rõhk perekonna turvalisusele, võimalusele säilitada töökoht ning vajadusele kindlustada vara. Tehakse kindlaks ka vangi alkoholi- ja uimastiprobleemid, kutseoskused ja töökogemus ning soov omandada vanglas haridust. Selle info põhjal koostatakse vangile individuaalne täitmiskava.¹³⁰ VangS § 16 lg 1¹³¹ järgi tehakse individuaalne täitmiskava kinnipeetavale, kes on olnud vangistuses üle 1 aasta. Lg 2 näeb ette, et täitmiskava tuleb kinnipeetavaga arutada. Seega võib öelda, et kinnipeetaval on võimalus aktiivselt sellele kaasa aidata.

¹²⁵ J. Sootak (koost.), P. Pikamäe (koost.). Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009. Kommentaar 3, lk 204.

¹²⁶ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹²⁷ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹²⁸ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41425>, 30.03.14.

¹²⁹ L. Madise, P. Pikamäe, J. Sootak. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, lk 34.

¹³⁰ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41425>, 30.03.14.

¹³¹ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhendi (edaspidi juhend) § 1 lg 1 järgi¹³² on individuaalne täitmiskava kinnipeetava karistuse ja karistusjärgse kinnipidamise täideviimise programm, milles esitatakse kinnipeetava kriminogeensete riskide vähendamise abinõud ning nende rakendamise ajagraafik.

Täitmiskava koostamise ja rakendamise eesmärkideks on (juhendi § 1 lg 2):

- 1) suunata kinnipeetavat õiguskuulekale käitumisele läbi kriminogeensete riskide maandamise;
- 2) toetada kinnipeetava arengut haridustaseme tõstmise ning kutse-, töö- ja sotsiaalsete oskuste täiendamise kaudu;
- 3) tõsta kinnipeetava iseseisvat õiguskuulekat toimetulekuvõimet vabaduses.¹³³

Täitmiskava koostamise protsess koosneb kinnipeetava kriminogeensete riskide hindamisest, täitmiskava koostamisest, selle kinnitamisest ning kinnipeetavale tutvustamisest (juhendi § 2 lg 1). Riske hindav ametnik annab hinnangu asjaoludele, mis soodustavad uue kuriteo toimepanemist või mis viitavad sellele, et isik võib endale ja teistele ohtlik olla, ning analüüsib riskihinnangus kinnipeetava: kuritegelikku käitumist, eluaset, tööd, haridust, majanduslikku toimetulekut, suhteid, sõltuvusainete tarbimist, probleemkäitumist, tervist ja emotsionaalset seisundit, mõtlemist ja käitumist, hoiakuid ja ohtlikkust (juhendi § 3 lg 4).

Vanglas on ka psühholoogid, kes selgitavad vestluste, testide ja küsimustike abil välja vangi psüühilise ja emotsionaalse seisundi ning teevad ettepanekuid karistusaja plaanimiseks. Samuti aitavad psühholoogid muutustega kohaneda.

Põhijärgus osutatakse vangile õigusabi sotsiaalküsimustes, toetatakse tema suhete säilimist või taastamist pereliikmetega, aidatakse luua või säilitada kontakte tööandjaga, toetatakse õpinguraskuste ületamisel. Spetsialistid aitavad vangi tema taasühiskonnastumisel nii individuaalse nõustamise kui ka rühmatöö (sh sotsiaalse rehabilitatsiooni programmide) kaudu. Sotsiaalprogrammide eesmärk on õpetada vangidele sotsiaalseid oskusi, mis aitaksid neil ühiskonnas õiguskuulekalt toime tulla.¹³⁴

¹³² Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. – RTL. 14.05.2008, 43, 586.

¹³³ Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. – RTL. 14.05.2008, 43, 586.

¹³⁴ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41425>, 30.03.14.

Vabastamisjärgus aidatakse vangil lahendada probleeme, mis on tekkinud väliskontaktide vähenemisest. Sageli on vang kaotanud sotsiaalsed sidemed, elukoha, töö ja sissetuleku. VangS § 60¹³⁵ järgi on vanglateenistuse kohustus aidata kinnipeetavat vabastamisel tema majanduslike ja isikliku elu korraldamisega seotud küsimustes. Kui vangil on võimalus vabaneda enne tähtaega, annab vangla hinnangu vangi psüühilisele seisundile ja valmisolekule ühiskonda seaduskuulekalt tagasi pöörduda.¹³⁶

3.2. Kinnipeetavatele mõeldud sotsiaalprogrammid resotsialiseerimise teenistuses

Vangistusseaduse § 6 lg 1¹³⁷ kohaselt on vangistuse eesmärgiks kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele ja õiguskorra kaitsmine. Antud seaduse kommenteeritud väljaandes on määratletud, et kinnipeetava suunamine õiguskuulekale käitumisele on vangistuse täideviimise põhieesmärk, mis tähendab karistuse sellist täideviimist, mis peab andma vangistatule võime tulla sotsiaalselt vastutavana edaspidises elus toime ilma õiguskorda rikkumata. Õiguskuulekusele suunamist on tõlgendatud resotsialiseerumise ehk taasühiskonnastamisena, mis tähendab vangistatud taasloomumist ühiskonda vähemalt sel määral, et ta ei pane toime uusi kuritegusid. Süüdimõistetud suunamine algab individuaalse täitmiskava koostamisega, sisaldab endas õppimist, töötamist, vanglavälist suhtlemist ja lõpeb vabastamisega tingimisi enne tähtaega ja kriminaalhooldusega.¹³⁸

Täitmiskava sisaldab erinevaid sotsiaalprogramme, mille keskmes on nii meil kui mujal prosotsiaalse kompetentsuse arendamine.¹³⁹

Robert R. Ross juhib tähelepanu, et oskuste õpetamisest kurjategijatele on vähe kasu, kui ühtlasi ei õpetata väärtusi, sest väärtusmaailma tähelepanuta jätmisel on tulemuseks lihtsalt professionaalsemad kurjategijad. Moraalilugemisest või väärtuste päheõppimisest on vähe kasu, soovitatav on panna kurjategijate veendumused küsimustega kahtluse alla, mis motiveeriks neid oma seisukohti üle vaatama.¹⁴⁰ Olen antud ideedega nõus, et väärtusi ei peaks kurjategijatele n-ö ette ütleva, nendeni peavad nad jõudma ise analüüsides endi esialgseid seisukohti.

¹³⁵ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹³⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41425>, 30.03.14.

¹³⁷ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹³⁸ Madise, Pikamäe, Sootak 2009, lk 34.

¹³⁹ Ürpus 2013, lk 32.

¹⁴⁰ R. Ross. Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: kognitiiv-käitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium 1998, lk 52.

Hetkel on kasutuses õigusrikkujatele 11 sotsiaalse rehabilitatsiooni programmi: viha juhtimine, sotsiaalsete oskuste treening (õpetatakse ennast väljendama, mõtteid analüüsima ja käitumist kontrollima), agressiivsuse asendamise treening (õpitakse agressiivsuse asemel kasutama positiivseid sotsiaalseid oskusi), eluviisitreening (sõltuvusainete ja hasartmängu sõltlastele), EQUIP (14-21a noortele, õpetatakse vastutusrikast mõtlemist ja käitumist), liiklusohutusprogramm (mõeldud liikluskuritegude eest süüdimõistetutele), „õige hetk“ (sotsiaalsete probleemide lahendamise kursus), vabanemiseelne programm (neile, kelle vangistus on kestnud üle 1 aasta), seksuaalkurjategijate rehabilitatsiooniprogramm (eesmärk on aidata seksuaalkuriteo sooritanul mõista oma kuritegu ja analüüsida selleni viinud asjaolusid), pere-ja paarisuhte vägivalla vähendamine, „võida“ (sihtrühm on naissoost süüdimõistetud, kursus, kuidas kuritegelikust käitumisest loobuda).¹⁴¹

Lisaks aitab osalemine sotsiaalprogrammides, tööl käimine, sportimine ja igasugune muu positiivne hõivatus minimaliseerida vangistuse negatiivseid mõjutusi.

¹⁴¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Sotsiaalprogrammid. Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujale. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/51223>, 30.03.14.

4. Viru ja Tartu vanglates läbiviidud empiiriline uurimus

4.1. Uurimuse eesmärk ja valim

Küsitluse põhieesmärk on tuvastada, kas kinnipeetava kohanemine mõjutab tema retsidiivsust. Vastuste analüüsil pööratakse enam tähelepanu järgmistele küsimustele: kuidas kinnipeetavad sotsialiseeruvad kinnipidamisasutuses, mis on sotsialiseerumist soodustavad/takistavad tegurid.

Uuringu käigus analüüsiti vangistuspoliitikat ning vangistusasutuste sise-eeskirju ja nende mõju kinnipeetavatele. Uuringu alusel püüti leida, kas ja mida tuleks muuta või millega jätkata vangistuspoliitikas. Autori hinnangul on uuringu tulemused kasutatavad ka igapäevases sotsiaaltöös rehabilitatsioonisüsteemi täiendamiseks.

Käesoleva küsitluse valimiks olid süüdimõistatud kinnipeetavad, kes kannavad (kandsid) karistust Tartu ja Viru vanglas. Algne valim koosnes 300 kinnipeetavast (150 Tartu ja 150 Viru vanglast). Mitte ükski valimisse sattunud kinnipidamisasutus ei keeldunud ankeetintervjuust. Seega koosneb lõplik valim kahest kinnipidamisasutuses ja nende asutuste 300 kinnipeetavast.

Tartu vanglas täitis küsitluse ankeedi 73 kinnipeetavat, Viru vanglas 94 kinnipeetavat, kokku vastas 167 kinnipeetavat. Noorim vastaja oli 21aastane ja vanim 64aastane. Respondendi keskmine vanus oli 33,45 a. (n=167).

Kõik vastanud olid mehed. Tartu ja Viru vanglas on kinnipeetavateks vaid süüdimõistatud mehed.

Kuna antud uurimustöö eesmärgiks oli uurida kinnipeetavate kohanemist kinnipidamisasutuses, siis jäeti küsitlemisest välja vahistatud isikud¹⁴², kuna autori arvates on nende kohanemine võrreldes süüdimõistetutega erinev. KrMS § 130 lg 3 alusel¹⁴³ ei või kohtueelses menetluses kahtlustatav või süüdistatav olla vahistatud üle kuue kuu. KrMS § 3¹ alusel¹⁴⁴ kriminaalasja erilise keerukuse või mahukuse korral või kriminaalmenetluses rahvusvahelise koostööga kaasnevatel erandlikel asjaoludel võib eeluurimiskohtunik riigi peaprokuröri taotlusel pikendada vahi all pidamise tähtaega üle kuue kuu.

¹⁴² VangS § 4 mõistes on vahistatu isik, kellele on tõkendina kohaldatud vahistamist ja kes kannab eelvangistust kinnise vangla eelvangistusosakonnas või arestimajas.

¹⁴³ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 12.02.2003, 27, 166.

¹⁴⁴ Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 12.02.2003, 27, 166.

Autor leiab, et vahistatu ja süüdimõistetu kohanemised on erinevad, kuna vahistatu alles ootab oma õigeksmõistmist või karistust, aga süüdimõistetu juba kannab karistust. Kohtu ootuses vahistatu võib olla ei soovigi kinnipidamisasutusega kohaneda ja ootab kinnipidamisasutusest lahkumist. Lisaks VangS § 90 lg 3¹⁴⁵ alusel hoitakse vahistatuid suletud osakonnas. Seega on vahistatu suhtumine erinev kui süüdimõistetu oma.

4.2. Küsimustik ja metoodika

Ankeet koosneb 47 küsimusest, millest on valikvastusega 31 ja lahtisi küsimusi 16. Küsimused moodustavad II blokki: põhiandmete blokk ja kinnipidamisasutuses kohanemise blokk.

Põhiandmete blokk (küsimused 1-17) hõlmab üldküsimusi respondendi ankeetandmete kohta, kus ta pidi valima variandi valikvastuste seast (sugu, haridus, perekonnaseis, töökogemus, karistuse kandmise koht, hõivatus kinnipidamisasutuses) ja kirjutama sobiva vastuse punktiirile (vanus, rahvus, laste arv, elukoha riik vabaduses, karistuse kandmise algus ja eeldatav lõpp, eelnev karistus, distsiplinaarkorras karistus).

Kinnipidamisasutuses kohanemise blokk (küsimused 18-47) käsitleb küsimusi, mis on seotud kinnipeetava kohanemisega kinnipidamisasutuses. Küsimused puudutavad sh kinnipeetava läbisaamist kambrikaaslas(t)ega, kinnipeetava suhtlusringkonda, sotsiaalprogrammides osalemist, tööhõivatust, mõnuainete tarbimist ning küsimusi vaba aja veetmise kohta. Blokk sisaldab endas lõpuküsimust selle kohta, kuidas kinnipeetav hindab, kas tema poolt toimepandud kuritegu vastas mõistetud karistusele.

Andud uurimuse läbiviimiseks on taotletud luba Eesti Vabariigi Justiitsministeeriumi Taasühiskonnastamise talitusest. Andmete kogumine teostus ajavahemikul 11.03.–31.03.2014. Tartu vanglasse edastati 90 eestikeelset ja 60 venekeelset ankeeti, Viru vanglasse 50 eestikeelset ja 100 venekeelset ankeeti.

Ankeedid olid anonüümsed, kinnipeetavatelt ei küsitud andmeid, millega saaks vastaja tuvastada. Konfidentsiaalsuse tagamiseks kasutati ankeedi kattelehte. Uuringus osalemine oli vabatahtlik ja küsimustik tuli täita individuaalselt.

Uurimismeetodina kasutati kvantitatiivseid vastuseid võimaldavat ankeetküsitlust. Ankeedid kodeeriti ja sisestati tabelarvutusprogrammi. Täidetud ankeete töötles käesoleva töö autor.

¹⁴⁵ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

4.3. Uuringu tulemused ja järeldused

4.3.1. Kinnipeetavate haridus- ja töökogemus

Uuringu tulemustest (lisa 1) on näha, et 1,8%¹⁴⁶ vastanutest oli omandamisel põhiharidus, 40,1 % oli põhiharidus, 19,2% keskharidus, 32,9% kutseharidus, 3,6% kõrgharidus. Kinnipidamisasutuses õppis hetkel 43,7% vastanud kinnipeetavatest, mis tähendab, et eduka lõpetamise puhul tõuseb nende kinnipeetavate haridustase veelgi. Mingil määral motiveerivaks jõuks on ka asjaolu, et kinnipeetavale, kes on ületanud õpikohustusliku vanuse piiri ja kellele õppimine on ette nähtud kinnipeetava individuaalses täitmiskavas makstakse õppimise eest tasu, mis on 69,03 eurot kuus.¹⁴⁷

Ankeetide vastustest selgub, et 19,8% vastanutest oli vabaduses eelnevalt töötanud juhutöölisena ja 6% ei töötanud üldse, võib arvata, et kutsehariduse omandamisel on neil kindlasti suuremad võimalused saada ametlikku tööd kui ilma vastava hariduseta.

On teada, et kuritegevuse üheks indikaatoriks on madal haridustase. Paljud kinnipeetavad on märkinud oma tulevikuplaanides, et nad sooviksid vabaduses edasi õppida, mis on resotsialiseerumise seisukohalt väga positiivne. Ühtlasi selgub ankeetidest, et osa kinnipeetavaid vabal ajal õpivad ja muuks aega ei jätku. See on aga samuti resultatiivne, sest õppimine ja koolitegevus hoiab kinnipeetavat eemal liigsest kohanemisest vangistusega – sel viisil on aeg maksimaalselt hõivatud.

4.3.2. Karistatuse kestvus

Vastanud kinnipeetavate minimaalseks karistusajaks oli 0,48 aastat (s.o 5,9 kuud) ja maksimaalseks 30 aastat, keskmiseks karistusajaks on 6,9 aastat. Uuringu ankeetidele vastas kaks kinnipeetavat, et nad kannavad eluaegset vangistust, kolm kinnipeetavat aga märkis, et tema karistusajaks on 30 aastat. Kuna kehtiva Karistusseadustiku § 77 lg 1¹⁴⁸ alusel on võimalik kohtul vabastada ennetähtaegselt karistuse kandmisest eluaegse vangistusega karistatud isikut, kui süüdimõistetu on karistusajast ära kandnud vähemalt kolmkümmend aastat, siis vastavalt sellele olen märkinud keskmise karistusaja paremaks arvestamiseks

¹⁴⁶ Sulgudes olev number näitab inimeste arvu, kes vastas antud küsimusele. Protsent näitab aga, milline oli valitud vastanute hulk antud küsimusele kogu vastanute hulgast, mis oli 167.

¹⁴⁷ Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord – RT I, 28.06.2007, nr 182, 45, 321, § 3.

¹⁴⁸ Karistusseadustik. – RT I, 26.02.2014, 6.

kõigile viiele kinnipeetavale karistusajaks 30 aastat. Vastavalt sellele tuleb arvestuste järgi keskmiseks karistusajaks 6,9 ($\pm 6,25$) aastat (s.o 83,47 kuud; $n=157$). Kui maha arvata need 30aastased karistused, siis keskmiseks karistusajaks tuleb 6,14 ($\pm 4,7$) aastat ($n=152$).

Analüüsides eluaegset karistust kandvate kinnipeetavate vastuseid ilmneb, et viiest kaks on abielus ja neil on ka lapsed, kellega nad kinnipidamisasutusest suhtlevad, teistel kinnipeetavatel lapsi ei ole. Neli neist töötas vabaduses töölepingu alusel ja hetkel töötab neist kinnipidamisasutuses kolm kinnipeetavat ning kaks kinnipeetavat ei tööta ega ei õpi, viimasest üks võtab osa sotsiaalprogrammidest, teine mitte. Kaks neist on üksinda kambris. Kolmel kinnipeetaval on varasemalt olemas vanglakogemus, üks neist kannab esimest reaalset vanglakaristust ja ei ole eelnevalt kriminaalkorras karistatud. Distsiplinaarkorras on karistatud neid kõiki umbes 14-60 korral ja viimati on neid karistatud lähiajal (2013. ja 2014. a). Viiest kinnipeetavast on kohanenud neli, mittekohenenud kinnipeetav kirjutab, et teda takistavad kohanemast eeskirjad ja nõudmised. Eluaegset vanglakaristust kandvad kinnipeetavad suhtlevad erinevates seltskondades ja kolm neist leiab, et suhtlusring vanglas aitab neil kohaneda, kaks kinnipeetavat sellega ei nõustu.

Kõik eluaegset vanglakaristust kandvad kinnipeetavad leidsid, et vangla eeskirjad ei ole vastavuses tegeliku oluga ja kolmel kinnipeetaval takistavad need ka kohanemist. Eluaegsete puhul on tegemist olukorraga, kus nende karistusaja jooksul muutuvad reeglid, kuid isiksusest tulenevatel põhjustel võib see tekitada neis kohanemiskäsku.

Vaadeldes eluaegsete tulevikuplaane, siis vaid ühe kinnipeetava kohta võib öelda, et tal on kindlad eesmärgid. Üks kinnipeetav põhjendab, et kuna ta kannab eluaegset vanglakaristust, siis tal puuduvad tulevikuväljavaated. Teine kinnipeetav kirjutab, et ta soovib jätkata karistuse kandmist Venemaal, kuna siin diskrimineeritakse venelasi ja lisaks märgib ta, et vanglas peab inimesega tegelema: "Mul ei ole sellist šanssi, et see süsteem laseks eluaegse vabaks 30 aastaga. Nende aastatega peab inimesega töötama, et ta oleks valmis vabaduse adaptatsioonile, ühiskond ei võta teda vastu".

Autor nõustub eluaegsete kinnipeetavatega selles osas, et kindlasti tuleb eluaegsetega tegelda ja nad vajaksid individuaalset lähenemist. Hetkeseis on selline, et viiest kaks ei tegele kinnipidamisasutuses millegagi, st ei tööta ega õpi, üks kahest võtab hetkel osa sotsiaalprogrammidest. Lisaks kaebab kinnipeetav, et talle võimaldatakse liiga vähe riigikeele õpet. Leian, et eriti eluaegseid tuleb hoida hõivatuna, et neil ei tekiks pikki lünki, kus tõesti ei ole millegagi tegeleda. Kui vaadata nende suhtumist sotsiaalprogrammidesse ja töösse, siis see on hea, sest endiselt nähakse programmide kasulikkust, mis takistaks neil degradeeruda.

Nagu kirjutab üks kinnipeetav: "Inimese põhi on töö ja see distsiplineerib ja väärtustab teda." See näitab, et inimesel on motivatsioon olemas, kuid ometigi on just tema, kes hetkel kinnipidamisasutuses ei tööta.

Varasemalt oli kriminaalkorras karistatud vastanud kinnipeetavaid keskmiselt 4,5 ($\pm 3,32$) korda, maksimaalselt aga 14 korral. Väärteokorras oli karistatud vastanuid keskmiselt 8,5 ($\pm 10,45$) korda, maksimaalselt aga 45 korral. Käesolev reaalne kriminaalkaristus oli vastajale keskmiselt 2,6 ($\pm 1,84$), maksimaalselt oli see kinnipeetava jaoks 10. reaalne vanglakaristus. Reaalset esimest vanglakaristust kandis vastanutest 54 kinnipeetavat. Seega võib öelda, et vastanutest umbes 100-l inimesel on väljakujunenud kriminaalne eluviis ja neil on varasemalt olemas vanglakogemus. Siinkohal tuletan meelde, et keskmine vastanu oli 33,45 aastane.

Vanglal on õigus vangla sisekorraeskirjade või muude õigusaktide nõuete süülise rikkumise eest kohaldada kinnipeetavale distsiplinaarkaristusi.¹⁴⁹ VangS § 65 lg 5 järgi distsiplinaarkaristus kustub, kui kinnipeetav ei pane ühe aasta jooksul toime uut distsipliinirikumist. Distsiplinaarkaristusena võib kinnipeetava eemaldada töölt, keelata ühe lühi- või pikaajalise kokkusaamise või keelata raadio ja televiisori kasutamise.¹⁵⁰

Antud karistusaja jooksul oli distsiplinaarkorras karistatud vastanutest 70,7%, distsipliinirikumisi, ei olnud 29,3% vastanul. Võrdlustabelist on näha, et Tartu vanglas on kinnipeetavatel ligemale kaks korda rohkem distsiplinaarkaristusi kui Viru vanglas (lisa 3. tabel 6). Keskmiselt oli kinnipeetavat distsiplinaarkorras karistatud 8,16 korral, kõige rohkem oli kinnipeetavat karistatud 77 korral. Taolise karistuse arvuga kinnipeetava puhul on tegemist kohanemisraskustega inimesega, kuna ta püüab põgeneda korrarikikumistesse, nagu eelpoolkirjutatud J. Galtung'i käsitlusest nähtus.

Samas tuleks vaadelda distsiplinaarkaristuse juures karistusaja pikkust, sest oli kinnipeetavaid, kellel on näiteks 15aastane karistus ja selle aja jooksul on teda karistatud distsiplinaarkorras kahel korral. Distsiplinaarkaristuse saanutest on 88,2% vastanutest toime pannud rikkumise karistuse alguses (autor vaatleb seda kui esimest kahte aastat vangistuses). Peale kahe aasta möödumist on korduvalt vangla korda rikkunud vähemalt 49,2% vastanutest, vaid 2,5% vastanutest on saanud oma esimese distsiplinaarkaristuse alles 2 aastat peale vangistuse algust.

Kohanemisstrateegiate uuringute tulemustest selgub, et emotsionaalne segadus ja kohanemisprobleemid, millega kaasnes omakorda depressioon, esines paljudel kinnipeetavatel

¹⁴⁹ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376, § 63 lg 1.

¹⁵⁰ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376, § 63 lg 1, p 1^a, 2, 3.

karistuse kandmise alguses. Pärast kohanemisperioodi taastus vangidel emotsionaalne tasakaal ja nad kohanesid asutuse rutiiniga. Samuti on täheldatud, et emotsionaalsed probleemid ilmnesisid ka vahetult enne vabastamist. Uuringud kinnitavad ühtlasi, et nooremad kinnipeetavad rikkusid vangla reegleid sagedamini kui vanemad.¹⁵¹ Sarnaseid järeldusi kinnitavad ka käesoleva uuringu tulemused.

Kõige enam on distsiplinaarkorras karistatud kinnipeetavaid, kelle vanus on 21-30 a vanad (lisa 3 tabel 7) ja kõige vähem on karistatud kinnipeetavaid, kes on üle 40 a vanad. Samas tuleb märkida, et viimases vanusegrupis olevad kinnipeetavad kannavad peaaegu kaks korda pikemat vanglakaristust kui esimese vanusegrupi kinnipeetavad. Sarnaselt on varasemalt vanemaid kinnipeetavaid karistatud noortematest kaks korda vähem ja väärteokorras lausa 3 korda vähem. Tekib küsimus, et kas antud erinevust seletab kinnipeetavate poolt toimepandud kuriteoliik? (nooremad panevad tavaliselt toime kergemaid kuritegusid, nt vargusi).

Kinnipeetavate distsiplinaarkaristuste põhjendustest selgub, et suuremalt jaolt on rikkumised seotud suitsudega, järgmisena keelatud esemetega ja kahjuks oli palju neid, kes keeldusid töötegemisest ja oli ka rikkumisi, mis oli seotud vägivallaga. Kui kinnipeetava ennetähtaegse vabastamise puhul vaatab kohus kinnipeetava käitumist karistuse kandmise ajal,¹⁵² siis taoline hulk distsiplinaarkaristusi ei jää kohtul kindlasti märkamata, olenemata nende rikkumiste põhjustest, sest kui kinnipeetav ei oska käituda distsiplineeritult vanglas, siis ei oska ta seda ka vabaduses.

Kinnipeetavad, kellel pole tõsiseid distsiplinaarrikkumisi, kohanevad kinnipidamisasutuses pigem paremini kui need, kes pidevalt rikuvad korda.¹⁵³ Autor ühineb DeRosia arvamusega, sest need inimesed, kes rohkem korda rikuvad, ei taha leppida sellega et neid kinni peetakse, väljendades protesti olukorra üle.

4.3.3. Kohanemine vangistuses

Vastanud kinnipeetavatest leidis 55,7%, et nad on kinnipidamisasutuses kohanenud, 42,5% leidis, et nad ei ole kohanenud ja 1,2% ei olnud kohanemises kindel.

15 kinnipeetavat leidis, et “Vanglaga ei tohigi kohaneda, muidu jäädki siia käima” ja vanglas olemist püütakse vabaduses unustada. Leitakse, et kogu süsteem on normaalsele inimesele

¹⁵¹ Saar 2007, lk 259.

¹⁵² Karistusseadustik. – RT I, 26.02.2014, 6, § 76 lg 3.

¹⁵³ DeRosia 1998, lk 27.

vastuvõetamatu ja “nende kurjategijatega ei saagi harjuda.” Lisaks neile on kaks kinnipeetavat märkinud, et neil aitab nende pere vanglaga mittekohaneda ja nad teevad kõik, et vanglast pääseda. Üks kinnipeetav nentis, et kahjuks ajaga vanglas harjub.

Analüüsides mittekohanenute (n=71) karistusaega, siis ilmneb, et nende seas on ka kinnipeetavaid, kelle karistusepikkus on 6, 7, 8, 9, 11, 12, 13, 14, 20, 25 aastat ja ülejäänutel jääb see vahemikku 1-4 aastat. V.L. Vassiljevi¹⁵⁴ järgi piisab kolme aastasest vanglakaristusest, kui kinnipeetav võib degradeeruda ja üle võtta subkultuurseid norme.

Sarnaselt Dhami *et al.* (2007)¹⁵⁵ tulemustele leidis vastanute hulgas ka selliseid isikuid (n=20), kes olid kinnipidamisasutuses viibinud pikemalt kui viis aastat, kuid vastasid, et ei ole endiselt eluga vanglas kohanenud. Vanim vastanu on kinnipidamisasutuses alates juba 1995. aastast (karistusaja lõpp 2020. a). Kohanenud ei olnud ka üks eluaegset vangistust kandev kinnipeetav.

Kõiki neid kinnipeetavaid, v.a kahte, on varasemalt karistatud reaalse vangistusega, enamasti 1-5 korral, maksimaalselt 10 korral. Kaheksat neist ei ole distsiplinaarkorras karistatud. Võib öelda, et peaaegu kõik suhtlevad vangistuses enda vanematega või perekonnaga. Üheksa neist leidis, et sotsiaalprogrammid on neile kasulikud ja kui vaadata, et neist kolm ei olnud vanglas hõivatud ei õppimise, tööga, ega sotsiaalprogrammidest osavõtmisega, siis võib öelda, et sotsiaalprogrammid on kindlasti neile toeks ja aitavad mingil määral takistada vanglaga ülemääraselt kohaneda.

Kui vaadata samade kinnipeetavate suhtlust teistega, siis selgub, et kolm neist hoiab pigem omaette, sest “nii on kasulikum”, kolm suhtleb erinevates seltskondades, neli suhtleb ühe või paari inimesega ja seitse suhtleb kindla grupi inimestega, kus on enamasti 6 liiget. Kaheksa vastanut arvab, et suhtlusgrupp ei aita neil kohaneda ja kuus leiab, et aitab. On võimalik, et mõned kinnipeetavad hoiavad teadlikult vanglasubkultuurist eemale.

¹⁵⁴ Васильев 1997, lk 627.

¹⁵⁵ Dhami, Ayton, Loewenstein 2007, lk 1097.

Tabel 1. Võimalike kohanemist mõjutavate tegurite omavaheline võrdlus küsitletute poolt antud vastuste alusel ning samade vastanute distsiplinaarkaristuste keskmine arv.

Vaadeldavad tegurid	Vastanute arv (n)	On kohanenud (% n-st)	Ei ole kohanenud (% n-st)	Distsiplinaar-karistuste arv (keskmine)
Põhi- või madalam haridus	71	60,6	39,4	8
Keskharidus	32	50,0	50,0	3
Kutse või kõrgharidus	60	57,0	43,3	3
Töötas töölepingu aluses	110	57,3	42,7	4
Töötas juhutöölisena	39	48,7	51,3	10
Ei ole varasemalt krim. korras karistatud	19	73,7	26,3	4
On varasemalt krim. korras karistatud	142	54,2	45,8	6
Suhtleb lähedastega	106	52,8	47,2	6
Ei suhtle lähedastega	59	64,4	35,6	4
Tarbis mõnuaineid	145	56,6	43,4	6
Ei tarbinud mõnuaineid	19	63,2	36,8	2

Töö esimene hüpotees oli, et kohanemine on seotud kinnipeetava varasema eluga vabaduses. Madalama haridusega (põhiharidus või madalam) isikutest (n=71) on kinnipidamisasutusega kohanenud 60,6% vastanutest. Keskharidusega isikute (n=32) hulgas oli võrdselt nii neid, kes ei olnud või kes olid vastamise hetkeks kohanenud. Kõrgema kui keskharidusega (lisaks kutse või kõrgharidus) vastanuid oli kokku 60, nendest 56,7% olid vastamise hetkeks kinnipidamisasutusega juba kohanenud (tabel 1).

Tabelist 1 nähtub, et kinnipeetava haridustasemest, varasemast töökogemusest, karistatusest, suhtlemisest lähedastega ning mõnuainete tarbimisest või mittetarbimisest ei sõltu kinnipeetava kohanemine. Samas rõhutab autor, et kohanemise puhul tuleb juhtida tähelepanu kinnipeetavate distsiplinaarrikkumiste arvule. Kõige rohkem on nende näitajate puhul distsiplinaarkorras karistatud isikuid, kellel on põhi- või madalam haridus ja kes töötas vabaduses juhutöölisena. Seega kinnipeetavad ise küll leiavad, et nad on kohanenud, kuid lähtudes rikkumiste arvust võib öelda vastupidist. Autor leiab, et esimene hüpotees ei leia küll kinnitust, kuid taolisi erinevusi ei saa jätta tähelepanuta.

Teiseks hüpoteesiks soovis autor kontrollida, kas nooremad kinnipeetavad kohanevad kiiremini kui vanemad. Kuni kolmekümneaastastest kinnipeetavatest (n=68) ei ole vastamise ajaks kinnipidamisasutusega kohanenud 41,2% vastanutest. Sarnase tulemuse saame ka 31-40 aasta vanuste (n=64) vastanute puhul, kellest 42,4% ei ole vastamise hetkeks veel kohanenud.

Kõige väiksem kohanenute arv ($n=18$) on uurimise tulemusena hoopis üle 41 aasta vanuste vastanute hulgas ($n=34$), kelledest vanglaeluga ei olnud kohanenud veidi üle 47% vastanutest. Eelnevast tulenevalt ei saa selgelt vanuselist piiri kohanemise kiiruse vahele tõmmata ja selle alusel ka nooremate kinnipeetavate kiiremat kohanemist teostada. Pigem selgub tabelist 7 (lisa 3), et nooremad (kuni 30 aastat) kinnipeetavad on saanud rohkem distsiplinaarkaristusi (keskmiselt 9,8) kui vanemad kinnipeetavad (31-40 aastased keskm. 8,6) ja märkimisväärselt rohkem kui üle 41 aastased kinnipeetavad (keskmiselt 5), mille põhjal võiks arvata, et nooremate antud vastused kohanemise kohta kinnipidamisasutusega ei ole adekvaatsed ja põhinevad vaid isiklikel arvamustel. Seega käesolev uuring pigem lükkab hüpoteesi ümber.

Kontrollimaks kolmandat hüpoteesi, mille järgi kohanemise puhul on oluline ajaline faktor, ehk kinnipidamisasutuses veedetud aeg, siis antud andmete alusel võib öelda, et see ei leia kinnitust. Tekib küsimus, et millega seletada seda, et kinnipidamisasutuses on pikka karistusaega kandvad kinnipeetavad, kes leiavad, et nad ei ole kohanenud? Kui kogu vastanute seas leidis kuusteist kinnipeetavat, et nad ei ole neile inkrimineeritud kuriteos süüdi, siis nendest mittekohanenuid on vaid kolm. Seega võib öelda, et ka need kinnipeetavad, kes ei tunnista ennast süüdi, kohanevad enda kriminaalse identiteediga. Uuritav 20-liikmeline grupp on küll väike, et teha tõsisemaid järeldusi, kuid vastustest võib oletada, et neid kinnipeetavaid hoiab vanglaga kohanemast perekond, mille kõrval on toetavad sotsiaalprogrammid, ühtlasi on need kinnipeetavad hõivatud kas tööl käimise või õppimisega ja enamasti nad kas hoiavad omaette või suhtlevad põgusalt erinevates seltskondades.

Selekteerides välja need kinnipeetavad, kes on hakanud oma karistust kandma alates 2013. ja 2014. aastast (neid on 32 inimest), selgub et 23 neist kinnipeetavatest on leidnud, et nad on kinnipidamisasutuses kohanenud ja 9 on leidnud, et mitte. Kiiret kohanemist 13 vastanu puhul võib selgitada sellega, et kohanejaid on varasemalt rohkem karistatud reaalse vangistusega (93 vanglaga kohanenust kannavad vähemalt teist karistust 57 isikut), nad on varasemalt olnud vanglas ja nad naasevad n-ö tuttavasse keskkonda.

Samas kinnipeetavatest, kes kannavad oma esimest reaalist vanglakaristust ja keda ei ole varasemalt kriminaalkorras karistatud, on kohanenud 12 ja vaid kaks kinnipeetavat on leidnud, et nad ei ole kohanenud ($n=14$). 6 vastanut suhtub kinnipidamisasutuses vaid kindla grupi inimestega, 4 vaid ühe või paari inimesega, 3 erinevates seltskondades ning vaid üks vastanu hoiab pigem omaette. Mittekohanenute ($n=2$) lähemal vaatlemisel selgub, et mõlemad suhtlevad kinnipidamises kindla grupi inimestega, seega võivad mõlemad vastanud olla subkultuuri mõju all. Isik, kes suhtleb vaid kuni 5liikmelise grupiga lisab, et grupp on aidanud

veidi kohanemisele kaasa, kuid teine, kes suhtleb üle 40liikmelise grupiga vastab, et grupp ei ole kohanemisele kuidagi kaasa aidanud.

Kahjuks on üle poole kinnipeetavatest leidnud (n=93), et nad on vanglaga kohanenud. Nagu tulemustest selgub, siis kohanemise puhul ei ole peamiseks määravaks faktoriks vanglas veedetud aeg, vaid reaalsete karistuste kandmise kordade arv. Seega hüpotees, et vangistuses viibitud aeg aitab kohanemisele kaasa, ei leidnud kinnitust. Peamine ajaga seostatav tegur, mis kohanemisele näib kaasa aitavat, on hoopis reaalsete vanglakaristuste koguarv.

Kõige levinumad kohanemist raskendavad tegurid olid nõudmised ja eeskirjad. Sealjuures üpris kõrge protsent vastanutest (10,2%) leidis, et kohandamist raskendab kiusamine. Märkusi nõudmiste kohta on palju ja levinumad vastused on, et ametnikud ei suhtu kinnipeetavatesse inimlikult. Seda ilmestab ühe anonüümse kinnipeetava vastus, kes arvab, et mõne valvuri ülesanne ongi kinnipeetava psüühikat kahjustada: “Vangidesse võiksid inimesed mõistvamalt suhtuda, kõik vangid ei ole loomad ning nii suudaks ka vangid normaalse elu juurde peale vabanemist naasta. Aga see, kuidas praegu valvurid ja pooled inimesed vabaduses vangidesse suhtuvad, see on pehmelt öeldes hälbeline jama! Paljud vangid tahaksid alustada normaalse elu elamist, kui vaid antaks võimalusi.”

Teiseks on reeglid, mille tulemusena kinnipeetavad tunnevad ennast alandatuna, nt ravimi manustamise kord, kus kinnipeetavale annab ravimeid valvur. Kinnipeetavad on kohustatud ravimid manustama kohe vanglaametniku juuresolekul ja avama ametnikule manustamise kontrollimiseks korralikult suu ja vajaduse korral liigutama keelt.¹⁵⁶ Kolmandaks märgiti, et samuti alandav on loendusel pidev oma nime ütlemine. Vangla keskkonna tingimustest, nii Tartu kui ka Viru vanglas, oli neljal korral märgitud ka segavaks faktoriks ööpäevringselt põlevad eredad valgustid, mille tagajärjel on väidetavalt kinnipeetavatel diagnoositud silmapõletikud. Mõlemas vanglas kaevati veel umbse õhu üle, väidetavalt lülitatakse ööseks ventilatsioonid välja ning paaril korral mainiti, et vangla söök on liiga rasvane.

Kõige rohkem jääb kohanemise juures silma see, et kinnipeetavad märgivad, et kohanemine oleks tunduvalt kergem, kui ametnikud suhtuksid nendesse inimlikult ja vanglalt oodatakse individuaalset lähenemist. Osa kinnipeetavaid on isegi veendunud, et ametnike suhtumine on eraldi karistusliik, et murda inimese psüühikat. Antud vastustest loeb välja selle, et kui kinnipeetavad leiavad, et teatud reeglite täitmine on neile alandav ja nad ei ole rahul ametnike suhtumisega, siis vangla administratsiooni vastu tekib teatud protest, mille tagajärjel on võib-

¹⁵⁶Tartu vangla kodukord, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 20.7; Viru vangla kodukord, Kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013, p 20.7.

olla ka distsiplinaarrikkumised kerged tulema. Kindlasti tuleb vaadata ka vangla eeskirju mõistvalt, sest näiteks ravimi manustamisel, kui kinnipeetavad ei avaks kontrollimiseks suud, võivad tekkida teatud kuritarvitamised. Samas, ehk oleks lahenduseks tõesti mõeldav, et ravimeid manustavad siiski vaid meditsiinitöötajad?

4.3.4. Kambri pind ja läbisaamine kambri

Keskmiselt on kinnipeetavaga ühes kambri 1,36 ($\pm 0,92$) kaaskinnipeetavat. Tartu ja Viru vangla on kambertüüpi vanglad, st et enamasti on kambri kaks kinnipeetavat. Viru vanglas on lisaks avavangla, kus ühes kambri on koos rohkem kinnipeetavaid, ankeedi tulemuste järgi kuni 4 kaaskinnipeetavat. Nagu selgub ankeetide tulemustest, siis Viru vangla II üksuses on kinnipeetavad kambri üksinda, kuna tegemist on üksusega, kus on tugevdatud järelevalve. Üksi oli kambri 10 kinnipeetavat, kellest üheksa olid Viru ja üks Tartu vanglas.

Üldjuhul on läbisaamine kaaskinnipeetavatega ankeetide andmeil hea, vaid 1,8% pidas suhteid halvaks ja sama palju koguni talumatuks. 21 kinnipeetavat vastas avameelselt, mis teda häirib kaaskinnipeetava juures ja huvitaval kombel enamik vastanutest on Viru vanglast.

Enamasti on selleks maailmavaatelised erimeelsused, hügieeni ja distsipliini puudumine, iseloomujooned. Kahel korral on ära toodud, et kinnipeetavat häirib kaaskinnipeetava suhtumine riigikeelde ja suhtumine teisest rahvusest inimestesse. Samas oli lisana märgitud, et need tulemused on hetkeseisuga, sest mõnel kinnipeetaval vaheldub kambrikaaslane tihti. 73,1% vastanud kinnipeetavatest leidis, et nad vajaksid rohkem privaatsust. 22,8% aga leidis, et isiklikku panda kambri on piisavalt ja 3,6% arvas koguni, et inimesi võiks olla kambri rohkem. Samas on paljud kinnipeetavad lisanud, et mõnikord sooviksid nad üksi olla ja mõnikord sooviks kellegagi suhelda. Kolm kinnipeetavat on kirjutanud kommentaari selle kohta, et pinda püsieluks on liiga vähe.

Kohanemise puhul on kindlasti oluline läbisaamine kambrikaaslasega, sest mitteläbisaamine või näiteks hirm kambrikaaslase ees tekitab omakorda stressi. On oluline, et kinnipeetav tunneks ennast vähemalt oma kambri turvaliselt.

Vangla sisekorraeeskirja § 6 lg 6 järgi on kinnipeetavale toas ettenähtud vähemalt 2,5 m² põrandapinda ja kambri vähemalt 3 m² põrandapinda.¹⁵⁷ Antud vastusest loeb välja, et need

¹⁵⁷ Vangla sisekorraeeskiri. – RTL 2000, 30.11.2000 nr 72, 134, 2139.

71,3% vastanutest sooviksid lihtsalt üksi olla, nad ei kaeba kambri suuruse üle, üldjuhul ollakse kambri suurusega rahul, v.a pikemat karistust kandvad kinnipeetavad.

Kinnipeetavata läbisaamine kambrikaaslasega sõltub eelkõige mõlema iseloomujoontest, maailmavaatest, samas on olnud ka vastuseid, kus kinnipeetav kaebab selle üle, et kambrikaaslane rikub pidevalt korda ja see halvendab ühtlasi ka tema olukorda.

Uuringud näitavad, et vägivaldne käitumine vanglates sageneb, kui indiviidi poolt kasutatav pind väheneb. Kusjuures kriitiline faktor ei ole mitte ruumi üldpind, vaid ruumi jagavate kinnipeetavate arv. Ülerahvastatus vähendab indiviidi kontrolli keskkonna üle ja toimuvad sündmused muutuvad ennustamatuks. Teiseks vähendavad ülerahvastatuse tingimused indiviidi võimalusi millegagi sihipäraselt tegeleda, piiravad vabadust ja privaatsust ning toovad kaasa sagedase soovimatu sissetungi privaatsesse ruumi.¹⁵⁸

4.3.5. Suhtlusringkond

VangS § 23 järgi¹⁵⁹ on vangla kohustatud soodustama kinnipeetava vanglavälist suhtlemist. Soodustama kinnipeetava suhtlemist perekonnaga, sugulastega ja lähedastega, et vältida sotsiaalsete sidemete katkemist.

Üle poolte vastanud kinnipeetavatest suhtleb vangistuse ajal oma vanematega, järgmisena suheldakse sõpradega, perekonnaga ja elukaaslasega. Lisaks nendele suheldi ka endise abikaasaga, lapse emaga, sugulastega, usuorganisatsiooni liikmetega, pastoriga ja endiste kinnipeetavatega. Üllatavalt paljud märkisid, et suhtlevad karistuse kandmise ajal oma endise tööandjaga. See on positiivne, sest ehk on kinnipeetaval võimalus vabanedes endisele tööle tagasi saada või leida kontaktide abil uus töö. Samuti on kindlasti sotsialiseerivad suhted kinnipeetava ja usuorganisatsioonide liikmete vahel, neil on vaieldamatult suur roll kinnipeetava resotsialiseerimisel. Tänapäeval on usuorganisatsioonidel palju võimalusi, kuidas realselt kinnipeetavat vabanedes aidata. Näiteks on 2000. a loodud MTÜ Lootuse Küla, mille eesmärgiks on sotsiaalselt vähekaitstud ja probleemsete inimeste – alkoholi- ja narkosõltlaste võõrutamine, rehabiliteerimine ja abistamine tavaühiskonda naasmisel.¹⁶⁰

Samas on suhtlemine endiste kinnipeetavatega küsitav, see oleneb endise kinnipeetava eluviisist vabaduses ja õiguskuulekusest. Ei ole välistatud, et endine kinnipeetav elab

¹⁵⁸ Saar 2007, lk 260.

¹⁵⁹ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹⁶⁰ MTÜ Lootuse Küla ametlik koduleht: <http://www.lootusekula.ee/>, 12.04.14.

vabaduses õiguskuulekalt ja võib-olla on ta elanud mingi aeg nimetatud Lootuse Külas ning aitab nüüd omakorda kinnipeetaval taasühiskonnastuda.

Kinnipeetavad, kes märkisid, et nad ei suhtle väljaspool vanglat kellegagi (4.2%), on märkinud selle põhjuseks asjaolu, et nende lähedased on surnud. Sama palju kinnipeetavaid on märkinud, et lähedased on neile selja pööranud ja üks kinnipeetav tõi põhjuseks, et tal ei ole kellegi kontaktandmeid. Kui vaadata nende seitsme kinnipeetava karistust, siis kõigil, v.a kahel on pikk karistusaeg. Kõiki neid on karistatud korduvalt ja kõigile, v.a ühele on see mitmes reaalne vanglakaristus. Võib öelda, et neil on väljakujunenud kriminaalne eluviis ja neil on kõrge retsidiivsus. Taolised kinnipeetavad tuleb kindlasti varakult tuvastada ja nendega tuleks kindlasti tegeleda, kuna neil puudub vabaduses tugigrupp ja on selge, et nad on kinnipidamisasutusega sellise karistatuse puhul juba ammu kohanenud. Seda kinnitab ka asjaolu, et kaks kinnipeetavat on märkinud, et nad kuuluvad vanglas gruppi, kus on 15 ja 40 liiget.

Aga kui nüüd vaadata vastanud kinnipeetavate ankeetandmeid, siis olenemata sellest, et pooled kinnipeetavad olid vallalised, oli keskmiselt ühel kinnipeetaval 0,93 last, st et üle poolte vastanud kinnipeetavatel oli laps (164 vastanust 84 oli laps). Seega tuli vastustest mõnevõrra üllatusena, et kinnipeetavad suhtlevad rohkem sõpradega kui perekonnaga. Ühelt poolt on see arusaadav, sest vangistuse jooksul paljud abielud purunevad ja emad võib-olla ei soovi lapsi vanglasse kokkusaamisele tuua. Aga kuna enamasti vabanedes asub kinnipeetav elama siiski oma vanematekoju, siis peaks vanemad ja pere olema see esmane sotsialiseeriya.

Uuringud näitavad et, kinnipeetavaid, kellel on tugev ja toetav suhtlus väljaspool vanglat olevate isikutega, neid kinnipeetavaid vangla ei kahjusta niipalju. Sama võib täheldada ka nende isikute puhul, kellel on tugevam pühendumus normatiivsetele väärtustele. Kohanemise soodustamiseks saab kasutada kolme järgnevat strateegiat: sooritatud kuriteo eitamine, ühiskondlike normidega kooskõlas elamine, kaaskinnipeetavatest enda paremaks pidamine.¹⁶¹

Viimast ilmestab kahe anonüümse kinnipeetava kommentaar, et perekond on see, kes aitab neil vanglaeluga mitte kohaneda ja nad teevad kõik, et vanglast pääseda.

¹⁶¹ W. A. Stadler, M. L. Benson, F. T. Cullen. Revisiting the Special Sensitivity Hypothesis: The Prison Experience of White-Collar Inmates. – Justice Quarterly 2013, vol 30, no 6, lk 1108.

4.3.6. Sotsiaalprogrammid

Üle 70 % vastanutest on võtnud osa sotsiaalprogrammidest, see näitaja on oluliselt kõrgem kui teistes vanglates.¹⁶² Ülejäänud 30% ei ole veel jõutud määrata osalemist sotsiaalprogrammides või nad ei ole seda mingil muul põhjusel ise teinud. Küsimuses, kas sotsiaalprogrammides osalemine on kinnipeetavate jaoks hea ajaviide, kohustuslik, kasulik või seltskondlik tegevus. Vastustest selgub, et kinnipeetavad pigem nõustuvad nende kõikide variantidega (tabel 2). Tabelist 2 nähtub, et nii eestlased kui muulased ja ka vanglate võrdlusest nii Tartu kui Viru vangla kinnipeetavad vastasid üsna sarnaselt.

Tabel 2. Küsimuse sotsiaalprogrammides osalemine vastuste keskmised tulemused vaadelduna eri rahvuste ja vanglate ning kõikide vastuste võrdluses. Vastaja sai iga vastusevariandi puhul valida kas: nõustub täiesti (1 punkt), pigem nõustub (2 punkti), pigem ei nõustu (3) või siis ei nõustu üldse (4).

	Sotsiaalprogrammides osalemine on ...			
	hea ajaviide	kohustuslik	mulle kasulik	seltskondlik tegevus
Eestlane	1,9	2,4	2,1	2,2
Muulased	1,8	2,2	1,8	2,1
Viru	1,9	2,4	2,0	2,1
Tartu	1,8	2,2	1,8	2,3
Kõik	1,8	2,3	1,9	2,2

Lisakommentaariid jagunevad kaheks: leitakse, et sotsiaalprogrammid aitavad elu vaadata teise pilguga, need annavad teadmisi, nad on elu reeglid, mida on neil vaja nende endi jaoks ja programme on vaja, et mitte degradeeruda. Paar pikaajalist karistust kandvat kinnipeetavat on ära märkinud ankeedis, et nii pika karistusaja peale on programme pigem vähe ning nad on nõus ja soovivad neid rohkem läbida, nt lisakommentaarina on üks kinnipeetav lisanud, et talle on 14 aasta peale määratud vaid 3 sotsiaalprogrammi. Ja teised kinnipeetavad, kes arvavad, et sotsiaalprogramme on eelkõige vaja ennetähtaegseks vabastamiseks, need on mõttetud ajaraiskajad, peale surutud, sest kui kinnipeetav ei osale programmis, siis selle eest saab karistada. Üks kinnipeetav leiab lisaks, et talle ei ole elul enam midagi õpetada. Lisaks on kolm kinnipeetavat leidnud, et sotsiaalprogrammides osalemine annab neile liikumisvõimaluse.

¹⁶² Dhami, Ayton, Loewenstein 2007, lk 1096.

Hetkeseis on kahjuks see, et paljud kinnipeetavad ei näe sotsiaalprogrammide tähtsust ja märgivad, et need on ennetähtaegse vabastamise eelduseks. Seega võib tekkida olukord, kus programmide läbimisel on formaalne tähtsus, nagu üks kinnipeetav kirjutab, et ta on läbinud 5 sotsiaalprogrammi, aga riskiprotsendid pole langenud ja tal puudub motivatsioon neid edaspidi läbida. Kahjuks vähesed kinnipeetavad leiavad, et sotsiaalprogrammid on kasulikud neile endile. Sama on ka töö tegemisega, kus kinnipeetavad märgivad, et nad teevad tööd, kuna kohus nõuab seda, et neil oleks võimalus vabaneda.

4.3.7. Töötamine kinnipidamisasutuses

Kinnipidamisasutuses töötas hetkel vastanutest 37,7 %. Töö võimaldamine vanglas on raskendatud. Ankeetide vastustest selgub, et kui vangla võimaldaks kinnipeetavatele tööd, siis nad on valmis seda tegema. Kinnipeetava kohustus töötada tuleneb VangS § 37 lg-st 1¹⁶³, mille järgi peavad töötama kõik kinnipeetavad, v.a erandid ning PS § 29 lg-st 2¹⁶⁴, mille kohaselt ei tohi kedagi sundida töötama tema vaba tahte vastu, v.a süüdimõistetud. Töötamise kohustusega vangla toetab tööharjumuse tekkimist ja säilitamist. Kui kinnipeetav keeldub töö tegemisest, siis teda karistatakse distsiplinaarkorras või piiratakse kinnipeetava suhtlust sellega, et talle ei väljastata kirjaaberit.¹⁶⁵

Töösse suhtumises jagunevad kinnipeetavate arvamused selgelt kaheks: on neid, kes märgivad ära, et vanglas on töötasu küll minimaalne, kuid nad leiavad, et kõige olulisem on tööharjumuse säilitamine ja ühtlasi saab ka vähehaaval tasuda rahalisi nõudeid. Lisaks märgitakse, et tööl käimine aitab mõtted mujal hoida ja aeg läheb kiiremini. Teised kinnipeetavad aga leiavad, et vangla töö näol on tegemist sunnitööga, kuna töötasu on alandav. Nendest suurem osa keeldub töö tegemisest ja on selle eest ka distsiplinaarkorras karistatud. Keeldutakse just koristustöödest, kuna selle eest makstav tasu on kinnipeetavate sõnul 2,50 eurot kuus.

Muret tekitavad just noorte vastused, et neid toetavad materiaalselt vabaduses olevad lähedased ja neil pole vajadust tööd teha.

¹⁶³ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹⁶⁴ Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 28.06.1992, 26, 349... RT I, 27.04.2011, 2.

¹⁶⁵ Tartu vangla kodukord, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 15.1.13; Viru vangla kodukord, Kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013, p 15.1.11.

Kinnipeetavad leiavad, et töötamine on pigem hea ajaviide, hea kogemuse omandamiseks, seltskondlik tegevus ja hea võimalus teenida tulu ja ei nõustuta, et töötamine vanglas oleks eeskätt kohustuslik (tabel 3). Kui vaadelda täpsemalt Tartu ja Viru vangla kinnipeetavate vastuseid, siis Tartu vanglas pigem ei nõustuta, et töö on seltskondlik tegevus ja Viru vanglas pigem ei nõustuta, et töötamine on kohustuslik. Kui võrrelda rahvuse järgi, siis selgub, et eestlased ei näe vanglas töötamises kogemuse omandamist nagu näevad seda muulased. Eestlased tunnevad ennast kindlamalt, kuna vabaduses töötajate hulk (72%) oli nende seas suurem kui muulaste hulgas (61%). Ühtlasi on positiivne, et muulased näevad töö tegemises kogemuse omandamist, mitte kohustuslikkust. Kuna eestlased pigem ei nõustunud, et töötamine on seltskondlik tegevus ja nõustuvad, et see on hea ajaviide, siis võib oletada vastuste lisakommentaaridest lähtuvalt, et eestlased näevad vanglas töötamises pigem aja sisustamist, mis viib nende sõnul “mõtted mujale” ja nad eelistaksid pigem töötada omaette. Vaadeldes tööd, kui hea võimalusena teenida tulu, siis muulased selle väitega nõustuksid, kuid eestlased pigem mitte (tabel 3).

Tabel 3. Küsimuse vanglas töötamise kohta vastuste keskmised tulemused vaadelduna eri rahvuste ja vanglate ning kõikide vastuste võrdluses. Vastaja sai iga vastusevariandi puhul valida kas: nõustub täiesti (1 punkt), pigem nõustub (2 punkti), pigem ei nõustu (3) või siis ei nõustu üldse (4).

	Töötamine kinnipidamisasutuses on ...				
	hea ajaviide	Kohustuslik	hea kogemuse omandamiseks	seltskondlik tegevus	hea võimalus teenida tulu
Eestlane	1,8	2,6	2,5	2,7	2,5
Muulased	1,7	2,5	1,7	2,2	1,9
Viru	1,9	2,7	2,1	2,4	2,3
Tartu	1,5	2,3	2,1	2,5	2,0
Kõik	1,7	2,5	2,1	2,4	2,2

Lisakommentaarikena tuuakse ära, et töö annab liikumisvõimaluse, aeg läheb siis kiiremini, töö tegemine vanglas säilitab tööharjumust, distsiplineerib, on vaheldus rutiinile ja saadava tulu eest saab tasuda nõudeid. Seda iseloomustab anonüümse kinnipeetava arvamus: “Vanglas saavad teenida need, kes teevad erialast tööd, aga see võimalus on imeväike. Palk vanglas on väike. Enamik kes teevad tööd, teevad seda selleks, et oleksid “avatud aknad” (“открытые окна”), st et saaks liikumisvabaduse”. Ja on teine arvamus, kus leitakse, et kinnipeetavaid häirib see, et vanglas sunnitakse tööd tegema ja keeldumise puhul karistatakse, seda iseloomustab ühe kinnipeetava arvamus “Tegemist on sunnitööga, kui tööd ei tee, lähed

kartsa, kui teed, ei suhtu teised sinusse hästi”. Veel leitakse, et 2,5eurose tunnitasa töö on alandav ja koristustööd on alla igasugust inimväärikust. On kinnipeetavaid, kes leiavad, et tööd tehes on neil võimalus ennetähtaegselt vabaneda või saada avavanglasse, igal juhul on vangla poolt tööd tegevale kinnipeetavale tagatud suurem toiduports. Kahjuks on taas vähe neid kinnipeetavaid, kes näevad töö tegemises tööharjumuse säilitamist.

Siinkohal sooviks tsiteerida ühe anonüümse kinnipeetava kommentaari: “Tööd tehes põgeneme sellega reaalsusest, siis vangla ei survesta enam nii. Venemaal on töö tegemine kohustuslik, Eestis on see privileeg. Kui saad karistada, siis istu ja suhtle kriminaalsete elementidega.”

Arvestades, et kinnipidamisasutuses töötas küsitlemise hetkel 37,7% vastanutest, siis vaatamata sellele, et kinnipeetavad ei ole rahul oma tööasuga, tuleb seda kindlasti käsitleda positiivsena, sest töö distsiplineerib kinnipeetavaid, aitab säilitada tööharjumust. Nagu ankeetide vastustest selgus, siis 6% vastanutest vabaduses ei töötanud ja võib-olla on neil töötamine vanglas esmakordne, mis igal juhul annab kinnipeetavale positiivse töökogemuse, mis resotsialiseerumise aspektist on kindlasti positiivne. Samuti hoiab tööl käimine kinnipeetavat tegevuses, mis ei lase tal (subkultuurse) vanglaga liialt kohaneda.

4.3.8. Suhtlus grupiga

Grupp on inimeste sotsiaalne ühendus, kus inimesed suudavad paremini täita mingisuguseid ülesandeid, mis pole üksikisikule võimalikud. Inimesed tunnevad ennast grupis turvalisemalt ja rahuldavad enda sotsiaalseid vajadusi.¹⁶⁶

Pisut alla poolte vastanutest (43,7%) suhtleb kinnipidamisasutuses kindla grupi kinnipeetavatega, 14,4% hoiab pigem omaette ja ei suhtle kellegagi. Keskmiselt kuulub suhtlusgruppi 9,8 inimest, suurimas grupis oli 42 liiget. Viis kinnipeetavat on lisanud, et nad küll suhtlevad teistega, aga nad eelistaksid olla üksi, sest nii on parem neile endale.

Üle poolte vastanutest leidis, et grupp, kellega nad suhtlevad aitab neil kohaneda. Selge on see, et kui kinnipeetav vastab, et ta kuulub keskmisest (9 liiget) suuremasse gruppi, siis peab ta täitma ka grupi ühist eesmärgi ja jagama grupisisest maailmavaadet. Suurim grupp, mida vastustest sai välja lugeda, ulatus kuni 40 liikmeni, sellise suuruse grupi puhul võib eeldada, et sinna kuuluvatel liikmetel on oma ülesanded ja järgitakse ka grupis valitsevat hierarhiat.

¹⁶⁶ A. Virovere, R. Alas, J. Liigand. Organisatsioonikäitumine. Tallinn: Kirjastus Külim 2008, lk 107.

Tuleb kindlasti nõustuda Haak jt (2012)¹⁶⁷ arvamusega, et kambersüsteem neutraliseerib kinnipeetavate hierarhia ja nende mõju muutub minimaalseks.

4.3.9. Vanglatöötaja abistamine

Üldjuhul ei ole kinnipeetavad nõus aitama vanglatöötajat, kuid pigem nõustuvad, et nad teeksid seda siis, kui see oleks seotud kaaskinnipeetava kohanemisega. Kui vaadata neid tulemusi võrdlustabelist (tabel 4), siis selgub, et pigem nõustuksid abistama just muulased ja Viru Vangla kinnipeetavad.

Tabel 4. Küsimuse, kas abistaksin vanglatöötajat vastuste keskmised tulemused vaadelduna eri rahvuste ja vanglate ning kõikide vastuste võrdluses. Vastaja sai iga vastusevariandi puhul valida kas: nõustub täiesti (1 punkt), pigem nõustub (2 punkti), pigem ei nõustu (3) või siis ei nõustu üldse (4).

	Abistaksin vanglatöötajat ...			
	kaaskinnipeetava ohjeldamisel	kaaskinnipeetava kohanemisele kaasa aitamisel	viisakusest tööülesannete täitmisel	korra hoidmisel
Eestlane	3,3	2,6	2,9	3,1
Muulased	3,0	2,3	2,3	2,6
Viru	3,3	2,4	2,5	2,8
Tartu	3,1	2,5	2,7	2,9
Kõik	3,2	2,4	2,6	2,9

Vastustest selgub, et kinnipeetavad ei ole nõus vanglaametnikke abistama ei kaaskinnipeetava ohjeldamisel, viisakusest tööülesannete täitmisel ega ka korra hoidmisel. Kommentaaridest on näha, et kinnipeetavad on nõus ametnikku abistama vaid siis, kui ametnik on naisterahvas ja kui kellelgi on tervisehäda või on suremas. Enamasti leitakse, et kinnipeetava ohjeldamine on siiski vanglaametniku töö ja ei soovita olukorda sekkuda, nagu selgitab anonüümne kinnipeetav: “Vangla ei tee meie taasühiskonnastamiseks midagi, ma ei näe vajadust.”

Antud tulemuste põhjal leian, et kui arvestada kinnipeetava ja vanglaametniku vastastikuseid rolle, on need vastused negatiivsed. Vaadeldes ankeetide vastuseid ja neid lisakommentaare, siis kinnipeetavate ütlustest ilmneb, et vanglaametnikke siiski ei usaldata. Seda kinnitab ka ankeedi küsimus, kus küsitakse selle kohta, et kelle poole pöörduks kinnipeetav isiklikel privaatsel teemadel – vastustest selgub, et kinnipeetavad ei ole nõus pöörduma sedalaadi küsimustega vangivalvuri poole. Kuna toodud vastused näitavad kinnipeetava suhtumist

¹⁶⁷ Haak, jt 2012, lk 95.

vanglaametnikesse, siis tuleb need lugeda negatiivseteks, kuna kinnipeetava igasugune nõusolek aidata vanglaametnikku aitab kinnipeetaval vastu seista prisoniseerumisele (Vt käesoleva töö lk 25).

4.3.10. Vaba aeg kinnipidamisasutuses

Enamasti sisustavad kinnipeetavad oma vaba aega spordiga, töö tegemisega, õppimisega, keeleõppega (lisaks riigikeelele oli ära toodud inglise, hispaania ja jaapani keel), sotsiaalprogrammides käimisega, liikluseeskirjade õppimisega, televiisori vaatamisega, raadio kuulamisega, joonistamisega, lugemisega, ristsõnade lahendamisega, lauamängude mängimisega, luuletuste kirjutamisega, kirikus käimisega, ära on toodud ka kirjade kirjutamine, suhtlus vabaduses olevate lähedastega. Kuid on ka neid kinnipeetavaid, kes ütlevad, et töö ja õppimise kõrvalt neil vaba aega ei jäägi. Sportimise kohta märgitakse, et kinnipeetavad sooviksid sellega rohkem tegeleda, sest see on ainus võimalus, mis viib mõtted mujale.

Kolm kinnipeetavat vastas, et vanglas ei olegi millegagi tegeleda ja kuna kõik on keelatud, siis ei olegi tahtmist midagi teha, nagu seda kirjeldab anonüümne kinnipeetav: “See, millega sisustada aega, on minimaalne ja aastatega muutunud igavaks ja robotlikuks, ainus pidev rahuldust pakkuv tegevus on sport.” (Karistusaeg 1997-2017). Üks kinnipeetav kirjutas, et ta planeerib uusi kuritegusid, kuna riik paneb ta sellise olukorra ette.

Väga palju on kaebusi selle kohta, et kinnipidamisasutuses on keelatud värvipliatsid, lubatud on vaid teatud arv sinist pastapliatsit. Tulemustest on näha, et joonistamisega tegeleb kinnipidamisasutuses pea iga teine kinnipeetav ja see on populaarne vaba aja veetmise võimalus. Leian, et see on igati positiivne, kuna tegemist on eneseväljenduse võimalusega, mis kindlasti maandab pingeid ja vähendab stressi.

37,1% vastanutest kinnitas, et nad on leidnud enda jaoks uued hovid, s.o tegevused, millega nad vabaduses varem ei tegelenud. Neli kinnipeetavat märkis lisaks, et neil on hovid, aga kinnipidamisasutuses nendega tegeleda ei ole võimalik ja lisana on veel märgitud, et vanglas hobidega tegelemine on karistatav.

Uutest hobidest oli enam välja toodud sport, kunst, joonistamine, muusika, kitarr, luule, jooga, meditatsioon, psühholoogia, filosoofia, õigusteadus, kirjandus, lugemine, keeleõpe, tõlketööd, õppimine. Lisaks oli hobidena üksikutel kordadel ära märgitud ka breiktants,

religioon, kirjade kirjutamine, male, kabe, ajalugu, käsitöö, origami, puidutööd, raha kogumine, mõtisklemine ja loogiline mõtlemine.

Positiivne on see, et enim uutest hobidest on ära märgitud sport, paljud kinnipeetavad on kiitnud joogakursusi. Paljudest uutest hobidest on kindlasti kasu ka vabaduses, nt keelte valdamine; psühholoogia ja filosoofia tundmine aitab paremini enda käitumist analüüsida ja vaadelda. Palju on ära toodud ka religiooni ning lisanud tulevikuplaanidesse, et nad kavatsevad teenida jumalat ka vabaduses. See, et inimene hakkab tegelema vangistuses uue alaga, on igati positiivne, võib tekkida harjumus seda ka vabaduses teha, nt lugeda raamatuid, mida kinnipeetav enne ei teinud. Sama ka õppimise kohta: paljud kirjutavad tulevikuplaanides, et kui nad vabanevad, siis jääb neil veel natuke õppida, et lõpetada kool ja nad kinnitavad, et nad jätkavad õpinguid ka vabaduses. On positiivne, et kinnipeetav leiab sellises ranges keskkonnas enda jaoks tegevuse, mis hoiab mõtted eemal – resotsialiseerimise suunas väga positiivne.

4.3.11. Riigikeele oskus

VangS § 34 lg 4 järgi¹⁶⁸ peab vangla andma kinnipeetavale võimaluse õppida eesti keelt ja lg 6 järgi vanglateenistus suunab ja soodustab kinnipeetavat hariduse omandamisel (alla 18-aastastele on põhihariduse omandamine kohustuslik). Riigikeele kursustest saavad osa võtta kinnipeetavad, kelle vangistus on pikem kui 1 aasta.¹⁶⁹

Vastanutest 66,5% valdas eesti keelt, päris suur protsent oli neid kinnipeetavaid, kes saab keelest küll aru, kuid ise ei räägi. 64,3% nendest kinnipeetavatest, kes ei valda või ei oska rääkida eesti keelt, on tekkinud keelebarjääri tõttu probleeme vanglaametnikega. Vaid 10 vastanul on tekkinud keelebarjäär kaaskinnipeetavatega. Lisaks soovib autor lisada, et oli ka neid kinnipeetavaid, kes rahvuse järgi on küll venelased, kuid ankeedi täitsid eesti keeles, mis on väga positiivne. Ühe eluaegset karistust kandva kinnipeetava vastusest ilmneb, et ta saab keeleõpet vaid 3 kuud aastas, mis on tema arvates vähe, sest järgmiseks korraks on kõik õpitu ununenud.

Enamiku vastanute koduriigiks oli Eesti, kuigi oli ka neid, kes vastasid, et nende elukohariik oli Eesti kõrval ka mingi muu riik, siis tegemist oli ikkagi eestlastega. Mõne muu riigi

¹⁶⁸ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹⁶⁹ Tartu vangla kodukord, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 17.2.10.1.

kodanikke oli vastanute seas vaid 3,6%. Kuna muulsi on vastanute seas liiga vähe, siis ei analüüsita nende kohanemist eraldi.

Kuna Viru vanglas on vangla ametniku sõnul 75% kinnipeetavad vene rahvusest, siis võib tekkida olukord, kus eestlasel on raskem suhelda nii vanglaametniku kui ka kaaskinnipeetavaga ja võib-olla sellest tulenevalt ka kohaneda kinnipidamisasutusega. Paar kinnipeetavat Viru vanglast on ära märkinud, et neil on raskusi vanglavalvuriga suhtlemisel, kuna ametnik ei saa eesti keelest aru, kuigi ametnikud peavad oskama riigikeelt.

Arvestades, et 43,7% vastanud kinnipeetavatest õppis, siis võib eeldada, et siia alla kuulub ka keeleõpe. Enam kinnipeetavaid oli märkinud, et vabal ajal nad tegelevad keeleõppega. Tegemist ei ole vaid riigikeele õppimisega, kinnipeetavad on asunud õppima keeli ka iseseisvalt. Kõikidest vastanutest 73 oli vene rahvusest. 24 neist märkis, et valdab eesti keelt ja 32 vene rahvusest vastanutest saab aru, kuid ei räägi eesti keelt. Need tulemused saab lugeda igati positiivseteks, kuna keelest arusaamine kergendab tunduvalt keele õppimist.

Riigikeele õppimise motiveerimiseks makstakse kinnipeetavale selle eest tasu¹⁷⁰, mis on hetkel 69,03 eurot kuus.¹⁷¹ Leian, et see on pigem boonuseks kui vaid motiveerivaks faktoriks. Samas, kui kinnipeetav samal ajal omandaks haridust ja õpiks keelt, siis kuus tuleb kokku päris arvestatav summa. Keeleõpe hoiab kinnipeetavat tegevuses ja see on igati positiivne taasühiskonnastumisel, sest nii on kindlasti suurem võimalus tulevikus tööle saada.

4.3.12. Mõnuainete tarvitamine

Enne vanglasse sattumist tarvitas regulaarselt tubakatooteid 74,9% vastanutest. Uuringu põhjal võib väita, et kõige enam on saanud distsiplinaarkaristusi just sigarettide eest, kuna neid on smuugeldatud osakondadesse, kus see pole lubatud. Tartu ja Viru vangla kodukorra kohaselt on kinnipeetaval lubatud suitsetada selleks ettenähtud märgistatud kohtades ning ettenähtud aegadel. Suitsetada soovivale kinnipeetavale väljastatakse jalutuskäigu alguses

¹⁷⁰ Tartu vangla kodukord, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 17.2.10.3.

¹⁷¹ Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord – RT I, 28.06.2007, nr 182, 45, 321, § 2 lg 2.

esimesel võimalusel maksimaalselt viis sigaretti ilma pakita¹⁷², Viru vangla avavanglas 2 sigaretti.¹⁷³

Kodukordade seletuskirjade kohaselt taoliste piirangute eesmärgiks on piirata kinnipeetavate suitsetamist tervise ja tervisliku keskkonna tagamiseks, nii kinnipeetavate kui ka vanglateenistuse ametnike huvides. Samuti toob suitsetamise piiramine kaasa suitsetamisest tingitud haigustega seotud meditsiini ja sotsiaalkulude vähendamise tulevikus.¹⁷⁴

Kinnipeetaval on võimalik osaleda sõltuvuste alasel sotsiaalprogrammis, saada vastavat nõustamist või ravi. Kuna suitsetamine on sõltuvusttekitav, tuleb märkida, et taoline suitsetamise piiramine tekitab kindlasti kinnipeetavate seas pingeid ja närvilisust, eriti kui ainsa jalutuskäigu ajal tuleb ära suitsetada terve päeva norm, s.o 5 sigaretti. Siin on kindlasti tegemist probleemiga, millele oleks vajalik leida parem lahendus. Teisalt on arusaadav, et vanglal on julgeolekust sõltuvalt takistatud kinnipeetavale lisajalutuskorra tagamine.

Peaaegu 30% vastanud kinnipeetavatest tarvitas vabaduses regulaarselt narkootikume. Muu aina oli ära toodud liim, bensiin, süütevedelik, erinevad lahustid ja rahustid. Lisaks märgib töö autor, et ankeedis oli küsitud selle kohta, mida tarvitas kinnipeetav vabaduses regulaarselt ja väga paljud olid märkinud kanepi ja isegi amfetamiini n-ö „muu“ alla. Kas tegemist on teadliku märkimisega või kinnipeetavad ei loe seda narkootiliseks aineks, seda ei oska antud töö autor kommenteerida.

Ühiskonnale ohtlikuks faktoriks on see, et väga paljud narkomaanid ei näe narkootikumide kahjulikkust, vastates ankeedis, et neil ei ole narkootikumide regulaarsest tarbimisest mingeid tagajärgi. Pooled vastanutest küll leidsid, et mõnuainete regulaarne tarvitamine mõjutas neid, kuid ära tuuakse pigem füüsilised tagajärjed, seost kuritegude toimepanemisega siiski ei nähta. Enamasti toodi välja, et regulaarne alkoholi tarbimine muutis neid agressiivseks, nad ei teinud enda jaoks õigeid otsuseid, tekkisid mäluprobleemid. Kuus alkoholitarbijat tunnistas, et seenduvalt mõnuainete tarbimisest on nad sattunud vanglasse. Narkootikumide tarbimise tagajärjel halvenesid kinnipeetavatel suhted lähedastega, tekkisid psüühilised häired, mäluprobleemid, kiired meeleolumuutused, kordinatsioonihäired, puudus vastutustunne ja oldi seadusest kõrgemal. Kuus narkootikumidetarbijat tunnistas, et seenduvalt mõnuainete

¹⁷² Tartu vangla kodukord, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 12.1, 12.3; Viru vangla kodukord, Kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013, p 12.4.

¹⁷³ Viru vangla Avavanglaosakonna kodukord, kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013, p 12.3.

¹⁷⁴ Viru vangla Avavanglaosakonna kodukorra seletuskiri, kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013, p 12.3.-12.5; Tartu vangla kodukorra seletuskiri, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 12.3.

tarbimisega on nad sattunud vanglasse. Üllatavalt on neli kinnipeetavat leidnud, et mõnuained mõjuvad neile positiivselt: suits rahustab, narkootikumid teevad meeled erksaks, tänu kanepile leitakse paremad lahendused ja üks kinnipeetav leidis, et tänu mõnuainetele sai ta kuulsaks.

Ühtlasi on murettekitavad kinnipeetavate, kes on vabaduses tarvitanud regulaarselt narkootikume ja nad on süüdimõistetud narkokuriteo eest, vastused suhtumises enda karistusse, kus nad märgivad, et nad ei näe endal süüd, kuna nad omasid narkootikume enda tarbeks ega müünud neid edasi. Narkootikumide omamist ja tarvitamist ei peeta kuriteoks.

Väga vähesed kinnipeetavad nägid tulevikuplaanis mõnuainetes suurt ohtu, st märkisid, et nende tulevikuplaanid lähevad täide, kui nad ei kuritarvita alkoholi või ei tarvita alkoholi ja narkootikume üldse. 34,7% kinnipeetavaid leidis, et mõnuainete regulaarne tarvitamine ei ole neid kuidagi mõjutanud. Eelnevast tulenevalt võib järeldada, et kinnipeetavad ei tunnista enda sõltuvust mõnuainetest ega näe seost mõnuainete tarbimise ja kuritegevuse vahel. Eriti ohtlikud ühiskonna jaoks on narkomaanid, kes ei näe narkootikumide tarbimises mingit ohtu ühiskonnale.

4.3.13. Abi saamine vangistuses

Küsimuse, kelle poole vangistuses pöörduks kinnipeetav isiklikel põhjustel, vastustest selgub, et esimesena pöördusid kinnipeetavad pigem arsti, psühholoogi või psühhiaatri poole. Kinnipeetavad ei ole aga nõus isiklike probleemidega pöörduma vangivalvuri poole (tabel 5). Lisana on märgitud, et kinnipeetavad pöördusid veel isiklikel teemadel lähedaste poole, kelleks on perekond, sugulased, sõbrad. Ametnikest on ära toodud üksusejuht, julgeoleku töötaja ja tugiisik. Üheksa kinnipeetavat leidis (n=33), et neil polegi kellegi poole pöörduda, sest esiteks vanglas ei saa kedagi usaldada ja teiseks saab bürokraatia tõttu vastuse alles kuu ajaga. Oli ka kinnipeetavaid, kes märkisid, et nad pöördusid oma murega jumala poole.

Antud tulemustest ja ankeetide vastustest ilmneb kinnipeetavate tugev vangivalvurite mitteusaldamine. Seda asjaolu kinnitab ka uuringu küsimus selle kohta, et mis tingimustel on kinnipeetav nõus abistama vanglaametnikku ja kus vastustest selgub, et seda teeksid nad vaid kaaskinnipeetava kohanemisele kaasaaitamisel (tabel 5).

Tabel 5. Küsimuse, kelle poole pöördusid privaatsetel teemadel, vastuste keskmised tulemused vaadelduna eri rahvuste ja vanglate ning kõikide vastuste võrdluses. Vastaja sai iga

vastusevariandi puhul valida kas: nõustub täiesti (1 punkt), pigem nõustub (2 punkti), pigem ei nõustu (3) või siis ei nõustu üldse (4).

	Kelle poole pöördusite isiklikel privaatsetel teemadel?						
	kaaskinni- peetav	arsti	psühholoogi/ psühhiaatri	vangi- valvuri	sotsiaal- töötaja	kaplani	kontaktisiku
Eestlane	2,8	2,5	2,5	3,6	2,6	3,0	2,8
Muulased	2,7	1,9	2,3	3,4	2,2	2,5	2,5
Viru	2,7	2,2	2,5	3,5	2,5	2,8	2,8
Tartu	2,9	2,3	2,2	3,5	2,4	2,8	2,5
Kõik	2,8	2,2	2,4	3,5	2,5	2,8	2,7

Seega olidki kõige enam kinnipeetavad pöördunud isikliku murega pigem arsti, psühholoogi ja kaplani kui muude ametnike poole. Antud küsimuse juures on palju märgitud lisana, et ametnikke ei usaldata, kuna nad annavad informatsiooni edasi. Nagu tulemustest näha, siis arsti, psühholoogi ja vangla kaplanit usaldatakse ja kindlasti ka nende ametikohustusest tuleneva saladusehoidmise tõttu. Kaplani rohke märkimine antud teema juures tuli autorile üllatuseks ja kui vaadata kaplanite arvu vanglas, siis see on muljetavaldav: Tartu vanglas on hetkeseisuga (03.03.14) 5¹⁷⁵ ja Viru vanglas 6 kaplanit¹⁷⁶.

Küllalt palju oli ka neid vastuseid, kus esmajoones pöördutakse isiklike probleemidega vabaduses viibivate lähedaste poole.

45 kinnipeetavat vastas, et nad ei ole isiklikel teemadel kellegi poole pöördunud ja pöördunutest üle poole leidsid, et nad on saanud abi, vaid 26,9% arvas, et nad ei ole abi saanud. Antud küsimuse ja vastuste põhjal ei saa hinnata ametnike pädevust lahendada kinnipeetavate probleeme, kuna küsimusest see ei väljendu ja sellisel viisil ei saa seda kindlaks teha.

Kui vaadata ametnike arvu hetkeseisuga, siis ilmneb, et Tartu vanglas on inspektor-kontaktisikuid on 22¹⁷⁷ ja Viru vanglas 28¹⁷⁸. See teeb 40,68 ja 33,29 kinnipeetavat kontaktisiku kohta, kui arvestada, et Tartu vanglas on hetkeseisuga (03.03.14) 895 ja Viru

¹⁷⁵ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Tartu vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/7899>, 30.03.14.

¹⁷⁶ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Viru vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/24729>, 30.03.14.

¹⁷⁷ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Tartu vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/7899>, 30.03.14.

¹⁷⁸ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Viru vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/24729>, 30.03.14.

vanglas 932 kinnipeetavat.¹⁷⁹ Psühholooge ja psühhiaatreid on esimeses 12¹⁸⁰ ja teises 13¹⁸¹, mis teeb 74,58 ja 71,69 kinnipeetavat ametniku kohta. Ametnike töökoormus on küll suur, kuid nad peaksid jõudma tegeleda ka kinnipeetavate probleemidega.

Tartu vangla kodukorras on sätestatud, et vanglas teostatakse kinnipeetavale esmatasandi ambulatoorset üld- ja eriarstiabi vastavalt võimalustele ning statsionaarset psühhiaatrilist ja hooldusravi. Võimaluse puudumisel suunatakse kinnipeetavad plaanilises korras lähimasse üldraviasutusse.¹⁸² Tartu vangla kodukorra seletuskirjast selgub, et Tartu vanglal on tegevusluba ambulatoorseks psühhiaatriateenuseks, kuid teenuse maht sõltub eelarvelistest vahenditest ja plaanilise tegevuse juures lähtutakse eelarvelistest vahenditest ja eesmärkide prioriteetsusest. Sealjuures erakorralise seisundi puhul lähtutakse kinnipeetava tervislikust seisundist.¹⁸³ Viru vangla ja Viru avavanglaosakonna kodukorra alusel tuleb kinnipeetavale tagada esmatasandi ambulatoorne üld- ja eriarstiabi ning statsionaarne hooldusravi. Võimaluse puudumise korral saadetakse kinnipeetavad plaanilises korras lähimasse üldraviasutusse.¹⁸⁴

4.3.13.1. Info abi saamise kohta

Koguni 78,4% küsitletud kinnipeetavatest leidis, et kinnipidamisasutuse poolt ei ole neile edastatud sellekohast informatsiooni, kelle poole abi küsimiseks vabaduses pöörduda. 18.6% vastanutest leidis, et nad on saanud sellealast informatsiooni. Üks kinnipeetav märkis, et ta on saanud sellealast informatsiooni, kuid ta sooviks veel infot sotsiaalse ja psühholoogilise abi kohta. Kuna info saajate seas on kinnipeetavad, kes on varasemas küsimuses märkinud, et vabaduses nad tarvitasid regulaarselt alkoholi ja narkootikume, siis võib oletada, et sedalaadi informatsiooni jagati neile kas Anonüümsete Alkohoolikute (AA) või Anonüümsete Narkomaanide (AN) tugigrupis. Osade vastuste ankeetandmetest nähtub, et kinnipeetavad asuvad hetkel Viru vangla avavanglas. Seega, informatsioon on tagatud isikutele, kes viibivad avavanglas või külastavad sõltuvusest vabanemiseks AA või AN.

¹⁷⁹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Vangide ja kriminaalhooldulaste arv. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41291>, 30.03.14.

¹⁸⁰ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Tartu vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/7899>, 30.03.14.

¹⁸¹ Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Viru vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/24729>, 30.03.14.

¹⁸² Tartu vangla kodukord, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 20.2.

¹⁸³ Tartu vangla kodukorra seletuskiri, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013, p 20.2.

¹⁸⁴ Viru vangla kodukord, Kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013, p 20.2.; Viru vangla avavanglaosakonna kodukord, kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013, p 19.2.

Need tulemused on autori arvates ehmatavad, kuna nii suur arv kinnipeetavaid vastas, et nad ei ole vangla poolt infot saanud. Paraku võib see nii ka olla, sest autor eeldab, et iga vastanu vastas küsimustikule anonüümselt ja seetõttu ei saa olla tegemist kokkulepitud vastumeelsusest administratsiooni vastu. See on kindlasti koht, millega peaks vanglajuhtkond tegelema kindlustades kinnipeetavaid sellealase informatsiooniga, nt jagades vabanemise eel brošüüre. Nagu ankeetidest selgus, siis on kinnipeetavaid, kellel ei olegi lähedasi ja kindlasti nad vajaksid vabaduses resotsialiseerumiseks tuge. Eelkõige võivad kinnipeetavad vajada sotsiaalmajade kontakte, infot psühholoogilise abi kohta, infot tugigruppide kohta, töötukassa andmeid jne.

Kõige enam saavad kinnipeetavad informatsiooni väljaspool kinnipidamisasutust toimuvast televisioonist, ajalehtede ja ajakirjade kaudu, suhtlusel vabaduses viibivate tuttavatega.

VangS § 30 lg 1 järgi tagatakse kinnipeetavale võimalus lugeda vanglas üleriigilisi päevalehti ja ajakirju ja § 31 lg 1 järgi võimaldatakse jälgida raadio- ja televisioonisäateid ning § 31¹ järgi on kinnipeetaval juurdepääs Internetis ametlikele õigusaktide andmebaasidele ja kohtulahendite registrile. Interneti kui infoallika olid ära märkinud 2,4% vastanutest. 13,8% vastanutest leidis, et nad saavad informatsiooni ka mujalt, enamasti märgiti ära raadio, vabaduses viibivad lähedased, kirik, kool.

Autor leiab, et televisiooni puhul võib tegemist olla ebaadekvaatsete väärtushinnangute kujundamisega, kuna kinnipeetavad on pikalt olnud ühiskonnast ära lõigatud ning nad ei pruugi osata infot enda jaoks õigesti lahti mõtestada. Seda oleks võimalik uurida/suunata, kui kinnipeetavad mingi programmi raames saaksid televisioonistsaadud informatsiooni kellegagi läbi arutada ja põhjendada, milline on nende arvamus.

4.3.14. Sisekorraeeskirjad

Vanglasse registreerimisel tutvustatakse kinnipeetavale Vangla sisekorraeeskirja, Vangistusseadust, Haldusseadust, kinnipeetavatele isikutele keelatud esemete ja ainete loetelu. Kinnipeetav annab allkirja selle kohta, et loetletud nõudmised, reeglid ja õigused ja reeglite mittetäitmise tagajärjed on talle arusaadavad. Üks vene rahvusest kinnipeetav kirjutas, et ta märkis ankeedis, et ta pole eeskirjadega tutvunud, kuna eeskirju ei tutvustata vene keeles. Lisaks märgib teine kinnipeetav, et eeskirju tuleb eelnevalt seletada, mitte nõuda kohe nende täitmist. Tekib õiguspärane küsimus, kas sise-eeskirjaga tutvumiseks on piisav aeg ja kas

kinnipeetavad ka tegelikult seda loevad ja kas nad saavad aru eeskirjadest või annavad lihtsalt formaalselt allkirja.

Üle 70% kinnipeetavatest leiab, et vanglate sisekorraeeskirjad ei ole tegeliku eluga kinnipidamisasutuses vastavuses. Sarnaselt Dhami *et al.* (2007)¹⁸⁵ saadud tulemustega leiab üle poolte vastanutest, et vangla sisekorraeeskirjad takistavad nende kohanemist vanglaga. Ankeedi alguses oli küsitud kinnipeetavatelt, kes leidsid, et nad pole kinnipidamisasutusega kohanenud, et mis on need põhjused, mis takistavad kohanemist. Kõige enam vastati, et antud keskkonnas on neil raske kohaneda nõudmiste tõttu (28,1% vastanutest), järgmisena toodi välja eeskirjad (25,7%) ja siis ülejäänud tegurid.

Enamasti on takistuse põhjuseks ära toodud liiga ranged reeglid või ülereguleerimine, mis kinnipeetavate sõnul alandavad nende inimväärikust, ära on märgitud ka liigne bürokratia. Leitakse, et reegleid muudetakse liiga tihti, et kui kinnipeetav jõuab ühe reeglga harjuda, siis mingi aeg seda juba muudetakse või siis reegleid on nii palju, et need ei jää kinnipeetavale meelde. Nagu kirjutab üks kinnipeetav: “Nii kui harjud millegagi, siis seda kohe muudetakse. Mult võeti vabadus, mitte inimõigused. Miks ei ole värvlipliatsid lubatud?” Viimase üle kaevatakse eriti palju, sest leitakse, et taoline keeld tekitab kinnipeetavate sõnul tegevusetust ja “sellega keelatakse asju, millega oleks kasulik tegeleda ja millest oleks kasu ka vabaduses.”. Ühe anonüümse kinnipeetava sõnul tekitab vangla sellise rutiini, et sellest on hiljem vabaduses raske loobuda. Veel leiab üks kinnipeetav, et vanglas piiratakse liialt suhtlemist, kuna tegelikkuses jäetakse sind vanglas üksinda.

Vangla tingimustest kaevatakse pesemisvõimaluste üle, kuna seda võimaldatakse vaid kord nädalas, õhupuuduse üle, söögi üle, samuti on kaevatud korduvalt vangla ereda valguse üle, mis põleb ööpäevaringselt ja ei lase magada ning tekitab silmapõletikke.

Paljude kinnipeetavate arvates on sellised reeglid, nagu suu avamine rohu manustamisel, loendamisel enda nime ütlemine ja ainsal jalutuskäigul, mis kestab tund aega, 5 suitsu suitsetamine “mõttetu”. Kinnipeetavaid häirivad ka tihedad läbiotsimised. Ühe kinnipeetava sõnul on ta vanglas olnud 18 aastat ja ta pole suutnud siiani kohaneda.

Ühe pikka karistusaega kandva ja teise eluaegset karistust kandva kinnipeetava sõnul peaksid reeglid motiveerima, et inimene muudaks oma maailmavaadet. Olemasolevad reeglid karistavad kinnipeetavat ja viivad ta” tupikuni”.

¹⁸⁵ Dhami, Ayton, Loewenstein 2007, lk 1096.

Kui üldjuhul kinnipeetavad tõid välja vaid paar reeglit, mis nende arvates raskendab neil kohaneda, siis oli ka neid, kes leidsid, et kõik reeglid ja sealhulgas terve vanglasüsteem on tehtud selleks, et vangi piinata ja vaimselt murda. Seda ilmestavad kinnipeetavate märkused, kus leitakse, et “Reeglid on selleks, et kinnipeetaval oleks raskem, see süsteem on Gulaagi moodi” või “Reeglid on survestatmiseks, represseerimiseks. Mingit reaalselt “sisekorda” ei eksisteeri.” Ühtlasi leitakse, et Eesti vanglate reeglid ei ole Euroopa nõuetega kooskõlas.

Kaks kinnipeetavat leiavad, et vangla ei lase neil otsustada, kas kinnipeetav soovib õppida või töötada ja reeglid takistavad vaba valikut elu korraldamisel. Nende kommentaaridega ei saa kindlasti nõustuda, kuna VangS § 16 lg 2¹⁸⁶ järgi tuleb isikliku täitmiskava koostamisel arvestada kinnipeetava soove. Lisaks omab siin tähtsust kinnipeetava vanus, kuna tegemist võib olla koolikohuslasega. See, et reeglid takistavad vabade valikute tegemist, on loomulik, sest kinnipeetavatel oli see võimalus vabaduses ja vangistuse mõte ongi eraldada kinnipeetavad ühiskonnaelust.

Kui vaadelda nende kinnipeetavate distsiplinaarkaristatust, kes leiavad, et vangla sisekorraeeskirjad on tegeliku eluoluga vanglas kooskõlas ja nad ei sea kinnipeetavale takistusi kohanemisel, siis selgub, et 14 kinnipeetavast vaid neli ei ole rikkunud korda. Seega saab öelda, et suhtumine vangla eeskirjadesse ei ole ainus, mis mõjutab distsiplinaarkaristatuse arvu.

Kokkuvõtvalt saab öelda, et on loomulik, et kinnipeetavad kritiseerivad eeskirju, ega ei olegi mõeldav, et eeskirju hakataks kooskõlastama koos kinnipeetavatega, sest reeglite mõte on tagada kinnipidamisasutuses kord, julgeolek. Subkultuurile on omane, et ühendades jõud vastumeelsuses administratsiooni vastu, püütakse saavutada reeglid, mis neile sobivad ja mis rahuldaks nende vajadusi. Autor leiab, et siiski ei tohiks jätta kõiki kinnipeetavate ettepanekuid tähelepanuta ja võimalusel tuleks neid kaaluda. Kinnipeetavate arvamus oli, et vangla reeglid peaksid olema nende jaoks motiveerivad. Autor ei saa sellega nõustuda, sest kindlasti ei tohi vangla reegleid ehitada üles sellele, et kui kinnipeetav teeb midagi positiivset, siis saab ta selle eest midagi vastu. Tegemist on siiski kinnipidamisasutusega. Vastasel korral võib tekkida olukord, kus sotsiaalprogrammidel on formaalne tähendus – kinnipeetavad on nõus neid läbima, sest siis on neil võimalus ennetähtaegselt vabaneda. Kui kinnipeetavad kirjutavad, et nad soovivad pääseda avavanglasse, leian see on piisav motivaator. Tartu vangla territooriumile alustati avavangla ehitust käesoleva aasta kevadel.

¹⁸⁶ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

4.3.15. Kuritegu vs Karistus

Peaaegu pooled (49,1%) vastanutest leidsid, et mõistetud karistus on liiga range, arvestades nende poolt sooritatud kuritegu. 40,1% aga leidis, et karistus vastab kuriteole. Viis kinnipeetavat leidis, et nad on hetkel isegi kergema karistuse saanud ja oli ka neid, kes tunnistas, et neile on niigi järeleandmisi tehtud, aga nad ise ei käitunud vastavalt. Kaks kinnipeetavat, kes kannavad karistust tapmise eest, leiavad, et olenemata tahtlusest peab tapmine olema karistatav. Kolm kinnipeetavat on nõus, et nende karistus vastab teole, kui nad vabastatakse ennetähtaegselt. Ühe kinnipeetava arvamuse kohaselt mõjub pikk karistus psüühikale karmimalt kui väike, samas leiab üks kinnipeetav, et "Peale 5a istumist sa unustad, mille eest sind karistati."

Kuusteist kinnipeetavat leiab, et nad on mõistetud kuriteos süütu, osa neist on kaevanud kohtuotsuse edasi Euroopa Inimõiguste Kohtusse. Viis kinnipeetavat leiab, et kohtus ei olnud piisavalt tõendeid, et neid süüdi mõista või rikuti kohtumenetluse printsiipe, kuid nad ei eita toimepandut. Osa kinnipeetavad leiavad, et juriidiliselt on karistus paigas, kuid muidu mitte. Autor leiab, et taolised tagantjärgi selgitused ei ole pelgalt muud, kui kinnipeetava kaitsereaktsioon vangistusele, vangistusaega on kasutatud süütundest vabanemiseks.

Mõned kinnipeetavad leidsid, et kindlasti oleks kohtul olnud võimalus karistada neid mõne muu karistusliigiga kui vangistusega. Seda ilmestab ühe anonüümse kinnipeetava kommentaar: „See Eesti vanglasüsteem teeb inimestest juurviljad, tuleb kaaluda alternatiivseid karistusi ja tuleb püüda filtreerida inimesi kinnipeetavatest!"

Kahte kinnipeetavat on karistatud välisriigis ja nad leiavad, et nad on saanud liiga raske karistuse. See võib nii olla, sest välisriigis võibki mõni kuritegu olla raskemalt karistatav, kuid teisalt nad olid teadlikud sellest, mida nad teevad ja mis tagajärjed võivad saabuda. Enamasti kurjategijad ei "vabanda" oma kuritegu, on vaid üksikuid, kes leiavad, et nende karistus ei ole õiglane, kuna nad astusid oma naise või perekonna eest välja. Hirmutav on ühe eluaegset vangistust kandva kinnipeetava vastus: "Leian, et eelnevalt kohtulikult karistamata isikule määrata ühe laiba eest surmanuhtlus on liiast". Kui vaadata, et antud kinnipeetav kannab karistust 1996. aastast alates, siis selline lause näitabki selle kinnipeetava suhtumist inimese ellu kui väärtusesse, nimetades inimest „laibaks". Kui vaadata ainult eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavate vastuseid, siis viiest kolm arvab, et karistus ei vasta nende poolt sooritatud kuriteole, üks kinnipeetav pole vastanud küsimusele ja üks vastab, et ta on süütu.

Kui vastustest nähtub, et kinnipeetav ei ole aru saanud oma karistusest ja õigustab ennast, siis võib kindlalt öelda, et siin on ohumärk: sellisel kinnipeetaval võib olla retsidiivsus kõrgem, st tema puhul on suurem tõenäosus sooritada peale vabanemist uus kuritegu. Kõrge retsidiivsusega kinnipeetavad tuleks võimalikult vara identifitseerida ja nendega tuleks tegeleda kohe. Uue kuriteo toimepanemise tõenäosuse protsendid tuuakse välja VangS § 76 lg 1 alusel¹⁸⁷ siis, kui kinnipeetav on ära kandnud KarS § 76 ja § 77¹⁸⁸ ära toodud karistuse. Oluline on retsidiivsuse täpne määramine.¹⁸⁹ Kui peale ennetähtaegse vabastamise istungit kohus otsustab, et kinnipeetavat ei saa vabastada, kuna ta on liiga ohtlik, siis on selge, et tegemist on kõrge retsidiivsusega kinnipeetavaga ja temaga tuleks tegeleda intensiivsemalt.

Enamik kriminaalseid karjääre on kestuselt väga lühikesed, piirdudes alaealisena toimepandud ühe või mõne kuriteoga. Uuringute tulemuste järgi on keskmine karjääri kestus raskemate kuritegude puhul u 5 aastat. 18-aastase puhul on karjääri kestus 5 aastat, kuid 30-aastase puhul on see 10 aastat ja see näitaja ei vähene ka 40ndates eluaastates. Tegelikult suurem osa karjääre lõppeb varases eas ja need kes jätkavad, panevad kuritegusid toime ka edaspidi.¹⁹⁰

Viis kinnipeetavat, kes on süüdi mõistetud narkokuriteos ei ole nõus määratud karistusega, kuna nad leiavad, et narkootikumide tarvitamine rikub vaid nende tervist, nad ei pea seda kuriteoks. Kui vaadata vastanute vanust, siis regulaarselt narkootikumide tarbijad on vanuses 21-35, siia lisanduvad üksikud vanemad, siis on selge, et nende retsidiivsus on kõrgem, kuna nad on sellises vanuses, et suure tõenäosusega tarvitades ka edaspidi vabaduses narkootikume elavad nad edasi kriminaalset eluviisi. Kokkuvõtvalt võib autor öelda, et tuginedes antud ankeetide vastustele, on kindlasti ohumärgiks eluaegset vanglakaristust kandvate ja narkokuriteos süüdimõistetud kinnipeetavad.

Paar kinnipeetavat keeldus küsimusele vastamast, kuna leidsid, et sellel ei ole vanglas kohanemisega mingit seost. Taolised vastused näitavad taas nende suhtumist – on selge, et need vastused oleksid olnud eitavad. Paljud kinnipeetavad on ennetähtaegse vabastamise istungitel selgitanud, et kui nad karistuse kandmise alguses olid „protestijad“, siis ajaga, läbides sotsiaalprogramme ja vesteldes psühholoogiga, on aru saanud enda kuriteo kahjulikkusest ühiskonnale, eriti paistab see silma alkoholihoobes mootorsõiduki juhtimise

¹⁸⁷ Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376.

¹⁸⁸ Karistusseadustik. – RT I, 26.02.2014, 6.

¹⁸⁹ P. Liba. Korduvkuritegevuse riskide hindamise lähtealused ja praktika Eesti vanglasüsteemis. – Juridica 2011 (X), lk 779.

¹⁹⁰ Saar, jt. 2002, lk 41.

puhul. Kinnipeetavad, kes ei ole neile määratud karistusest aru saanud, on ühiskonnale ohtlikud, kuna nende retsidiivsus on kõrge.¹⁹¹

4.3.16. Tulevikuplaanid

Sotsialiseerimisel on oluline osa väärtuste internaliseerimisel, oskuste õpetamisel ning elu eesmärgistamisel.¹⁹²

Hinnates kõiki vastuseid tulevikuplaanide kohta on need üllatavalt läbimõeldud ja positiivsed. Suurem osa kinnipeetavatest kavatseb vabanedes elada õiguskuulekat elu, töötada, maksta nõudeid ja elada pereelu või selle puudumisel luua pere. Vene rahvusest kinnipeetavad on seadnud omale eesmärgiks taastada suhted perekonnaga, aidata vanemaid. On vastuseid, kus on väga detailselt ära toodud tulevikuplaanid ja on ka paarisõnalisi vastuseid, kuid ka need on positiivsed, sest sealt on näha, mida inimene väärtustab ja mis on tema eesmärgid vabaduses. Näiteks suurem enamus on märkinud, et nad soovivad leida töö ja tasuda nõudeid. Kuna neid vastuseid oli palju, siis vaevalt, et see on vastus, mida kokkulepitult tuleb ankeeti kirjutada. Autor leiab, et kinnipeetavad näitavad sellega enda suhtumist ühiskonda, mille liikmena nad ennast tunnevad ja neil on tekkinud vastutus.

Kaks kinnipeetavat soovivad vabaduses tegeleda õigusvastase ennetustööga, mis puudutab alaealisi. Ka ennetähtaegsete vabastamiste istungitel on kinnipeetavad kinnitanud, et nad teevad kõik, et hoida enda poegi sellisest elustiilist, nagu neil varasemalt oli. Sellest on näha, et kinnipeetavad on aru saanud, et nad ei ole elanud õiguskuulekat elu ja võib-olla oskavad ka teisi panna sellest hoiduma.

On vastuseid, kus kinnipeetav kinnitab, et tema tulevikuplaanid ei realiseeru, kui ta ei hoidu alkoholist. On positiivne, et inimene ei eita probleemi, kuid oleks vajalik, et sellega tegeletaks ka vabaduses, nt ühinetaks Anonüümsete Alkohoolikute grupiga.

Päris mitmed vastanud kinnitavad, et vabaduses lähevad nad kindlasti autokooli. Kui vaadata vaba aja sisustamist, siis seal oli mitu kinnipeetavat, kes õppis iseseisvalt liikluseeskirju. On positiivne, et kinnipeetav seab eesmärgiks sellised tegevused, mis hiljem toovad talle kasu, nt juhtimisõigusega on suuremad võimalused tööle saada.

¹⁹¹ Dhami, Ayton, Loewenstein 2007, lk 1085.

¹⁹² Ürpus 2013, lk 10.

Autor soovib ära märkida kolme kinnipeetava tulevikuplaanid, kus kaks soovib tulevikus sõita maale, harida maad ja teha talutöid; kolmas lubas väärtustada olulisi asju ning avastada Eestit. On kinnipeetavaid, kes lubavad tulevikus külastada kirikut ja teenida jumalat.

Pigem on hirmutavad sellised vastused, kus kinnipeetav kirjutab, et tal ei ole olnud aega veel tulevikule mõelda (eriti eluaegse puhul) või ta ei teegi plaane, vaid vaatab vabaduses, mis elu ta elama hakkab. Üks anonüümne kinnipeetav kirjutab: “Püüan sobida ühiskonda, kui ei, siis tulen tagasi vanglasse – siin oled kõigega harjunud ja kõik on omal kohal.” Kaks kinnipeetavat kirjutasid, et neil polegi muud võimalust kui jätkata endist kriminaalset elu. See näitab, et nende kinnipeetavate karistus on olnud nende jaoks formaalne ja see ei ole kahjuks täitnud oma eesmärki.

Leian, et kinnipeetute eesmärgid, kes soovivad elu jätkata väljaspool Eestit, ei ole niivõrd reaalsed, kuna need ei ole läbi mõeldud. Neil ei ole välismaal mingit kontakti ja nii algusest alustada on üpris raske, eriti kui ei ole selleks rahalisi võimalusi ja kui ei osata kohalikku keelt. Enda ettevõtte loomisi ei pea ma samuti realistlikeks, kuna vabanedes enda n-ö ülestöötamine võtab päris palju aega ja selleks on vaja oskusi, eriala jne. Kuid kindlasti ei saa seda välistada ja tublid inimesed saavad sellega hakkama.

Igal juhul leian, et kinnipeetav peab seadma endale eesmärgid, läbi mõtlema reaalsed võimalused. Antud vastuses on väga positiivne see, et kinnipeetavad väärtustavad haridust ja on vastavalt sellele seadnud ka omale eesmärgid.

Kokkuvõte

Eesti kinnipidamisasutustes on hetkel 2 981 kinnipeetavat. Kinnipidamisasutuste ülesanne on neid taasühiskonnastada, ühtlasi on see ka riigi kohustus. Vanglastes on läbi viidud palju uuringuid, kuid ühtseid tulemusi, mis annaks informatsiooni selle kohta, kuidas mõjub vangistus asutus kinnipeetavale, ei ole.

Antud töö raames viidi läbi empiiriline uurimus kahes Eesti vanglas – Tartu ja Viru vanglas. Tartu vanglas täitis küsitluse ankeedi 73 kinnipeetava ja Viru vanglas 94 kinnipeetavat, seega vastas küsimustele kokku 167 kinnipeetavat.

Töö eesmärk oli leida vastused küsimustele, kas kinnipeetava varasem eluviis avaldab mõju kohanemisele kinnipidamisasutuses, mis on need tegurid, mis mõjutavad adaptatsiooni ning kontrollida, kuivõrd mängib määravat rolli ajaline faktor.

Kui kinnipeetavate kohanemises fokuseeritakse pigem negatiivsele ja peaaegu ignoreeritakse positiivset, siis autor leiab, et kõige olulisem on see, et kinnipidamisasutuses olemise ajal saab kinnipeetav puuduoleva hariduse ja eriala, mida paljud vabaduses ei oleks tõenäoliselt saanud. Kui umbes 20% vastanutest töötas vabaduses juhutöölisena ja 6% ei töötanud üldse, siis eriala omandamine tagab neile kindlasti suuremad võimalused leida erialale vastav kindel töö.

Kui üle poolte ankeetidele vastanutest olid eestlased, siis 66,5% vastanutest valdas eesti keelt ja palju oli ka neid, kes sai riigikeelest aru, kuid ise ei rääkinud keelt, mis on samuti keeleõppe seisukohast oluline. Vastanutest peaaegu pooled õppisid kinnipidamisasutuses, mistõttu võib arvata, et siia alla käib ka keeleõpe. Autor leiab, et uuritud vanglates on head keeleõppeprogrammid, mida kinnitavad ka kinnipeetavad ise, kuid ankeetidest nähtub ka see, et pikka karistust kandvad kinnipeetavad sooviksid keelõpet veelgi rohkem. Vastusest selgub ka üks ootamatu asjaolu, kus Viru vangla eestlastest kinnipeetavad kirjeldavad, et nende sõnul on vanglas 75% vene rahvusest kinnipeetavaid ja neil on tekkinud probleeme suhtlemisel kaaskinnipeetavatega ja ka ametnikega, kes ei oska samuti riigikeelt.

Kinnipeetavad leiavad, et sotsiaalprogrammid on nende jaoks võrdselt nii heaks ajaviiteks, seltskondlikuks tegevuseks kui ühtlasi ka kohustuslikud ja kasulikud. Autor oleks pigem oodanud, et kinnipeetavad näevad eelkõige sotsiaalprogrammide kasulikkust, kuid kahjuks vastusest selgub, et programme läbitakse nagu üks kinnipeetav kirjutab „linnukse jaoks“ ja nendest on saanud formaalsus. Ühtlasi on ette heidetud, et programmide läbiviijad on liiga

noored ja et ühel suitsetamisest vabanemise programmi vaheajal läksid koolitajad suitsetama. Samuti nagu keeleõppega sooviksid pikka karistust kandvad kinnipeetavad läbida rohkem sotsiaalprogramme kui hetkel neile võimaldatakse.

Vastanud kinnipeetavatest töötas hetkeseisuga vanglas u 40%, arvestades seda, et vanglal ei ole võimalik pakkuda kõigile tööd, siis kinnipeetavad leiavad, et töötamine on pigem hea ajaviide, hea kogemuse omandamiseks, seltskondlik tegevus ja hea võimalus teenida tulu ja ei nõustuta, et töötamine vanglas oleks eeskätt kohustuslik. Kommentaaridest selgub, et tööl käimine annab kinnipeetavatele liikumisvõimaluse, distsiplineerib ja on vaheldus rutiinile. Igal juhul tuleb töötamist vanglas käsitleda resotsialiseerumise vaatenurgast positiivsena, kuna see hoiab kinnipeetava tegevuses ja ei lase tal liigselt kinnipidamiskohaga adapteeruda, lisaks see distsiplineerib, aitab säilitada tööharjumuse ja kindlasti annab see kogemuse ja oskused.

Antud töö raames läbiviidud uuringu tulemustest selgus, et umbes 80% kinnipeetavatest avaldavad, ei nad ole saanud kinnipidamisasutuses informatsiooni selle kohta, kust saada abi vabaduses tekkivate olme- ja muude probleemide lahendamiseks. Kuna resotsialiseerumise aspektist on see äärmiselt negatiivne, siis autori ettepanek oleks tagada vabanevatele kinnipeetavatele sellekohane informatsioon, näiteks infovoldikute näol.

Tulemustest nähtuvalt leiab autor, et eluaegset vanglakaristust kandvate kinnipeetavatega tuleb tegeleda regulaarselt ja individuaalselt. Hetkeseis on kahjuks selline, et viiest eluaegsest üks kinnipeetav ei ole vanglas hõivatud ei töö ega õppimisega. Vaadates nende kinnipeetavate tulevikuplaane, siis joonistub välja, et viiest kinnipeetavast ainult ühel on vabanemisel kindel eesmärk. Kui kinnipeetav kirjutab, et tal ei olegi tulevikuplaane, kuna ta kannab eluaegset karistust, siis see võib kujuneda nii kaaskinnipeetavatele kui ka ametnikele ohtlikuks. Autor mõistab, et taoline töö võtab aega aastaid ja eluaegsete kinnipeetavate puhul on see kindlasti raskendatud, kuid neid ei tohi siiski kõrvale jätta. Sama on ka kõigi teiste kinnipeetavate negatiivse suhtumisega sotsiaalprogrammidesse ja töö tegemisse, kuid pelgalt sotsiaalprogrammidega ei saa inimeste suhtumist muuta. Seega leian, et sotsiaaltöötajad peaksid üle vaatama rehabilitatsioonimeetmed.

Karistuse kandmise ajal võivad lähisuhted puruneda, mille tõttu perega suhtlemise asemel suheldakse sõpradega. See on aga autori arvates väga murettekitav tendents, kuna praktikas on tavapärane, et perekond on see, kes pakub kinnipeetavale vabanemisel moraalset ja mõnikord ka materiaalist tuge, aidates sellega kinnipeetaval paremini resotsialiseeruda.

Resotsialiseerumise suhtes on probleemsed kinnipeetavad need, kes ei suhtle vabaduses kellegagi ja kui vaadata nende isikute tausta, siis võib öelda, et neil on kujunenud välja kriminaalne eluviis ja vabaduses puudub neil tugigrupp. Raskendavaks faktoriks on ka see, et kinnipeetavad ei tea, kuhu vabaduses abi saamiseks pöörduda.

Võiks öelda, et suhtlusringkond, kellega kinnipeetav suhtleb karistuse kandmise ajal, omab määravat tähtsust kohanemise ja hilisema taasühiskonnastamise kontekstis. Nagu tulemustest selgus, siis just pere on see, kes ei lase kinnipeetaval liialt vanglaga kohaneda.

Eeltooduga seoses on autori arvates teatud määral kahetsusväärne ka see, et kinnipeetavad saavad informatsiooni vabadusest toimuva kohta peamiselt televisioonist. Televisiooni edastatav informatsioon on tavaliselt kallutatud ning pikaajset vangistust kandvad kinnipeetavad ei pruugi saadud informatsiooni adekvaatselt analüüsida, millest tulenevalt võivad nad vabaduses toimuvat vääriti mõista.

Uuringu tulemustest selgub, et kinnipeetavad ei ole nõus abistama vanglatöötajat ei kinnipeetava ohjeldamisel, viisakusest tööülesannete täitmisel ega korra hoidmisel. Kommentaaridest on näha, et kinnipeetavad on nõus ametnikku abistama vaid siis, kui ametnik on naisterahvas ja kui kellelgi on tervisehäda või on suremas. Kui lähtuda Clemmeri seisukohast, et kinnipeetava igasugune nõusolek vanglaametniku abistamiseks on vastuseis prisoniseerumisele, siis kahjuks selle põhjal oleks need tulemused negatiivsed. Samas tuleb mõista kinnipeetavate soovi mitte sekkuda teda mittepuudutavatesse situatsioonidesse. Kui rääkida ametnike usaldamisest, siis ei saa jätta märkimata, et mitme küsimuse vastustest peegeldub kinnipeetavate suhtumine ametnikesse. Tulemustest selgub, et kinnipeetavad pigem ei pöördu ametnike poole privaatsetel teemadel ja nad ootavad ametnikelt neisse inimlikumat suhtumist. On mõistetav, et vanglatöötaja puhul on tegemist siiski ametnikuga, kuid teisalt on vangistuse eesmärk tervikuna ette valmistada kinnipeetavat vabastamiseks, on ka vanglaametnikul kohustus pakkuda kinnipeetavale vangistuse ajal reaalset tuge.

Positiivne on, et ka sellistes rangetes tingimustes on kinnipeetavad leidnud endale tegevuse.

Vastuste kohaselt leidub ka neid kinnipeetavaid, kes on töö ja kooliga sedavõrd hõivatud, et muudeks tegevusteks enam aega ei jää. Ligi 40% vastanutest on leidnud endale kinnipidamisasutuses hobi, millega nad vabaduses ei ole varasemalt tegelenud. Sellised uued hobid nagu sport, õppimine ja keeleõpe tulevad kindlasti kinnipeetavale hiljem vabaduses kasuks ja paljud kirjutavad, et nad tegeleksid uue hobiga kindlasti ka tulevikus. Leian, et igasugune hõivatus erinevate tegevustega on positiivne, kuna see võib aidata ära hoida

kinnipeetava liigset kohanemist vanglaga. Autori arvates on tugevaks ohumärgiks kinnipeetavate vastused, kes tarvitavad regulaarselt vabaduses narkootikume ja alkoholi, kuna nad ei näe seost kuritegevuse ja mõjuainete vahel. Mõjudena tuuakse tavaliselt ära vaid füüsilised tegurid, kui vähe nähakse mõju taga muid negatiivseid tagajärgi. Neli kinnipeetavat leidis mõjuainete tarvitamisest ka positiivseid tagajärgi. Murettekitav on kinnipeetavate arusaam, kes ei pea narkootiliste ainete omamist ja tarvitamist kuriteoks, leides, et enda tervise kahjustamise eest ei peaks järgnema karistust. Taoline suhtumine on ühiskonnale ohtlik, kuna näitab, et vanglast läbiviidavast sõltuvusravist hoolimata jätkavad nad vabaduses tõenäoliselt sõltuvusainete tarvitamist.

Peaaegu pooled vastanud leidsid, et neile määratud karistus ei ole vastavuses nende poolt sooritatud teoga. Vastuste seas on erinevaid põhjendusi, nii rõõnavaid kui ka selliseid, kus ei eitata tegu, kuid leitakse tõendite puudumise tõttu oleks tulnud nad õigeks mõista. Võrdluseks tuleb siinkohal märkida, et vaid 16 kinnipeetavat leiavad, et nad ei ole toime pannud neile inkrimineeritud kuritegu.

Hinnates vastuseid tulevikuplaanide kohta on need autorile üllatavalt läbimõeldud ja positiivsed. On vastuseid, kus on väga üksikasjalikud tulevikuplaanid ja samas on ka paarisõnalisi vastuseid, mis on samuti positiivsed, kuna sealt on näha inimese väärtushinnangud ja sihid vabaduses, nt väärtustatakse haridust, seades eesmärgiks kõrgema haridustaseme saavutamise.

Kinnipeetava resotsialiseerimine on üheaegselt ettevaatusabinõu, mis on vajalik ühiskonnast lähtudes kui ka ühiskonna kohustus kinnipeetava ees. Kohanemist tuleb vaadelda kui sotsiaalset protsessi ja tuleb leida seoseid, mis seda mõjutavad, et tagada selle efektiivsem suunamine. Kohanemist mõjutavateks teguriteks peaks olema perekonna olemasolu ja seal valitsevad suhted, samuti eelnev elukäik (haridus, töökogemus, varasem karistatus), lisaks ka suhtlusringkond ja suhtumine sotsiaalprogrammidesse, mis peaksid kinnipeetavat resotsialiseerumisel toetama.

Töö eesmärk oli teada saada, kas kohanemine kinnipidamisasutusega avaldab mõju kinnipeetava retsidiivsusele. Vaatamata sellele, et töö esimene hüpotees ei leidnud kinnitust, et kinnipeetava varasem elukäik vabaduses avaldab mõju kohanemisele, siis nendele määratud distsiplinaarkaristuste arvukus näitab vastupidist. Võrdlustabelist (tabel 1) kuhu on kantud kinnipeetava varasemat elu mõjutavad tegurid nagu haridus, töökogemus, suhted lähedastega, varasem karistatus ning mõnuainete tarbimine, selgub et kinnipeetavatel, kellel on väiksem

haridus ning kes on töötanud vabaduses juhutöölisena, on võrreldes teisega tunduvalt rohkem distsiplinaarkaristusi.

Ka töö teine hüpotees, mille kohaselt nooremad kinnipeetavad kohanevad kinnipidamisasutuses elukorraldusega paremini, kui vanemad kinnipeetavad, ei leidnud kinnitust. Kõige väiksem kohanenute arv on uurimise tulemusena üle 41 aasta vanuste vastanute hulgas, kellest vanglaeluga ei olnud kohanenud peaaegu pooled vastanutest. Selgelt vanuselist piiri kohanemise kiiruse vahele tõmmata siiski ei saa. Kuid autor ei saa taas tähelepanuta jätta, et nooremad kinnipeetavad on saanud märkimisväärselt rohkem distsiplinaarkaristusi kui vanemad, mille põhjal võiks arvata, et nooremate antud vastused kohanemise kohta kinnipidamisasutusega ei ole adekvaatsed.

Kolmandaks kontrollis autor uuringu käigus hüpoteesi, kas ajaline faktor on kohanemisel määrav. Töö käigus leidis kinnitust, et määravaks on hoopis reaalse karistuse kandmise arv, kuna vastustest selgus, et nii varasemalt mittekaristatud kui ka käesoleval ja eelmisel aastal karistust kandma läinud kinnipeetavad leidsid, et nad on juba kohanenud.

Läbiviidud uuringu tulemustest jääb aurori hinnangul siiski küsimuseks, kas nendest 55 protsendist kinnipeetavatest, kes leidsid, et on kohanenud kinnipidamisasutuse elukorraldusega, on 48 protsenti neid, kes peale vabanemist kinnipidamisasutusest panevad toime uue kuriteo, mis tingib nende uue karistamise ja võimaliku vanglasse naasmise?

Summary

Adaptation to criminal identity as aggravating factor for resocialization

Socialization is the way in which individuals are assisted in becoming members of one or more social groups. It is not a one-way street: new members of the social group have to be active in the socialization process and selective in what they accept from older members of the social group. Also new members may attempt to socialize older members.¹⁹³

Resocialization is the process in which people replace their existing behaviors, way of thinking, values and attitudes with new ones. Most of resocialization processes happen voluntary, while sometimes it occurs against a person's will. Involuntary resocialization generally takes place in totalitarian institutions, such as concentration camps, mental hospitals or prisons.

The prison failure and its internal problems became clear at an early stage, mostly with the emergence of the prison system. Issues have been acknowledged for the last 150 years.

The average term of imprisonment in U.S. is 12 months and 6 months in Finland, while in Estonia the average imprisonment is five years. Many theorists believe that we should consider penalty (not the crime) as the mainstay of criminal justice, because the length of the penalty characterises more the population's cultural level and the attitude of the society.

During the sentence, the prisoner is isolated from the society for years, and after release has to adapt quickly to the society and live law-abiding life in the future. Often the work of legal authorities ends when the defendant has confessed to the crime he/she committed, or when the person is convicted. But what happens with felon when he begins to serve the sentence? Reasonably one could argue that the criminality cannot be understood without knowing the prison.

There have been several studies carried out on both prisoners and released persons to understand the impact of imprisonment, but no conclusions can be drawn on their basis. Viewpoints are different, but no definite links between term of a punishment and mental or physical health can be identified.

¹⁹³ J.E. Grusec, P.D Hastings (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 1.

Being in prison does not necessarily harm the inmates, while a long-term punishment may break the relationship with family and friends; patterns of behaviour and attitudes may take a variety of forms from deeper social and emotional alienation to violence and aggression.

In recent years, more studies have begun to pay more attention on the behaviour of inmates as well as their psychological and emotional reactions during imprisonment. It has been studied which social programs inmates would rather participate, what rules of prison they uptake faster and what do they feel during detention.

If the convicted person is released from prison, he or she faces problems like were to live and work, how to pay the debt, etc., etc. – all those reasons why the person committed the crime for the first time are still there. Situation can be even more difficult than the previous situation of the prisoner before the imprisonment.

The actuality of this thesis is that if the state sets itself a goal to reduce the number of prisoners, then for the author it means that state have to take responsibility to engage both the perpetrators of the crime, who will be not imprisoned, as well as inmates, so that both could later re-adopt with society. It is not sufficient to make only changes in laws.

As far as the author of current study knows there haven't been any earlier research in Estonian which concentrates on inmate's adaptation to criminal identity.

This work consists of four chapters. The first chapter of thesis will open concepts of socialization and resocialization and identifies their key agents. Second chapter analyses the factors for adaptation to prison environment and discusses in more detail the contents of social cultures and subcultures. The third chapter outlines social programs carried out in Estonian prisons. Fourth chapter of the work is based on the empirical study, its results and the conclusions drawn from them.

Main factors influencing adaptation are: existence of a family and prevail relationships as well as life prior imprisonment (such as education, work experience, previous criminal record), as well as attitudes for social and community programs that are supposed to support inmate's re-socialization.

Thesis is designed to find out whether the inmate adaptation to prison life impacts prisoners recidivism. To reach the goal of the work author set up three following initial hypothesis:

- 1) Prisoners adaptation is related to their past lives in freedom;

- 2) Younger inmates will adapt faster than the older ones;
- 3) Time is an important factor in case of adaptation in prison.

Empirical study were framed for current thesis. Permission to carry out the study was requested from Estonian Ministry of Justice. The questionnaire as a sociological method was used. Survey for convicted inmates was conducted in Tartu and Viru Prisons in March 2014. 150 questionnaires were sent to both prisons. Finally, 73 replies from Tartu and 94 from Viru prison were collected, thus, the overall number of respondents was 167 people.

From table 1, in which are included results from questionnaires' about inmates earlier life such as education, work experience, relationships with family, earlier punishments and substance abuse, it appears that the inmates, who are less educated and who have worked only as casual labour have much more disciplinary action compared to other respondents. Even after analysis of all results no clear differences from replies, which would have suggested that earlier life would have had effect on the adaptation to jail, appeared. Therefore first hypothesis was not found to be correct.

Also second hypothesis, which suggest that younger inmates will adapt faster with jail life than their older associates, was not found to be correct either. The lowest number to be adapted came over 41 years respondents who showed that almost half of them are still not adapted with life in prison, therefore clear pattern between age and speed of adaptation cannot be observed. But, at the same time younger inmates have received significantly more disciplinary sanctions than older ones, which may suggest that even if younger inmates consider them self-adopted with life in prison their answers are not adequate enough. Author's logic considers that if a person is used to live in a way, then she or he will not get more sanctions than average individual.

Third working hypothesis suggested that time will be an important factor in case of adaptation in prison. Results do not confirm the third hypothesis either, but at the same time we find that instead of the duration of detention the whole number of real punishment plays more role in case of adaptation of inmates. Indeed, responses showed that both persons who have committed a crime for the first time and those who are serving the first years of their sentence are considering that they are already adapted.

In final, author wants to ask a question, does those 55 percent of inmates who said that they are adapted with life in prison are the 48 percent of those people who will commit a new crime after they will get their freedom, and will return to prison again?

Kasutatud kirjandus

1. Adler, F., Mueller, G. O., Laufer, W. S. Criminology. New York: McGraw-Hill 1991, 535 lk.
2. Ahven, A., Salla, J., Vahtrus, S. Retsidiivsus Eestis. Tallinn: Justiitsministeerium 2010, 217 lk.
3. Aimre, I. Sotsioloogia. Tallinn: Sisekaitseakadeemia 2013, 304 lk.
4. Allaste, A-A. Subkultuuride sotsiaalteaduslikest käsitlustest – hälbivast allkultuurist skeene, uushõimu ja elustiilini. – Allaste, A-A. (koost, toim). Subkultuurid. Elustiilide uurimused. Tallinn: TLÜ Kirjastus 2013, lk 27.
5. Auväärt, L. Õigusnormid sotsiaalsete normide süsteemis. – Kaugia, S. (koost). Õigus ühiskonnas artiklite kogumik: abistavaks materjaliks õiguse sotsioloogia omandamisel. Tartu: Kirjastus Avatar 2006, lk 25.
6. Auväärt, L., jt. Noorte õigusliku sotsialiseerumise uurimine üleminekul riigisotsialismist vabaturumajandusse: materjale kordusuuringust. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastuse trükikoda 1999, 133 lk.
7. Cliquennois, G. Which penology for decision making in French prisons? – Punishment and Society 2013, lk 468.
8. Cohen, A.K. Delinquent Boys. – Williams, III, F.P., McShane, M.D. Criminology Theory: Selected Classic Readings. Elsevier 2010, pp 320.
9. Conger, R.D., Dogan. S.J. Social class and socialization in families. – Grusec, J.E., Hastings, P.D. (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 448.
10. Cowan, D. Legal Consciouness: Some Observations. – Modern Law Review 2004 (67), lk 929.
11. DeRosia. V. R. Living inside prison walls: adjustment behavior. USA: Greenwood Publishing Group, Inc 1998, pp 206.
12. Dhami, M.K., Ayton, P., Loewenstein, G. Adaptation to imprisonment Indegenous or Imported. – Criminal Justice and Behavior 2007 (34/8), lk 1085.
13. Dsiss, H. Kodu kui õigushoiakute kujunemise keskkond. – Auväärt, L. (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. I. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2000, lk 49.
14. Dsiss, H., Kenkmann, P. Kodu ja üldharidus kui ressursside allikad noore põlvkonna elluastumisel. – Kenkmann, P. (koost), Saarniit, J. (koost). Põlvkonnad muutuvad ajas. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2005, lk 2.

15. Dur, R., Van der Weele, J. Status-seeking in criminal subcultures and the double dividend of zero-tolerance. – Journal of Public Economic Theory 2013 (15/1), lk 77.
16. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Tartu vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/7899>, 30.03.14.
17. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Viru vangla. Kontaktandmed. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/24729>, 30.03.14.
18. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41425>, 30.03.14.
19. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Taasühiskonnastamine. Sotsiaalprogrammid. Sotsiaalse rehabilitatsiooni programmid õigusrikkujale. Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/51223>, 30.03.14.
20. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Mida muutakse? – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/muudatused>, 24.03.14.
21. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Selgusid parimad kriminoloogiaalased üliõpilastööd – Arvutivõrgus: <http://www.just.ee/59132>, 24.03.14.
22. Eesti Vabariigi Justiitsministeerium. Vanglateenistus. Vangide ja kriminaalhooldusaluste arv 03.03.14. – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/41291>. 06.03.14.
23. Ferrante, J. Sociology: A Global Perspective. Cengage Learning 2014, 432 lk.
24. Fingerman, K.L., Pitzer, L. Socialization in old age. – Grusec, J.E., Hastings, P.D. (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 232.
25. Grusec, J.E., Hastings, P.D. (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, pp 720.
26. Haak, K., jt. Vanglate organisatsioon ja juhtimine. Vanglateenistuse õpik. Justiitsministeerium. Tallinn: Trükikoda Pakett 2012, 506 lk.
27. Hebdige, D. Subculture. Routledge 2013, pp 208.
28. Ilm, U., Tender, T. Trellide ja luku taga. Sissevaade Eesti kinnipeetavate 20. sajandi slängi. Tartu: Atlex 2003, 204 lk.
29. Jackson, J., M'Boge, Y. The Effect of Legal Culture on the Development of International Evidentiary Practice: From the 'Robbing Room' to the 'Melting Pot' – Leiden Journal of International Law 2013 (26), lk 947.
30. Kapur, R. De-radicalising the rights claims of sexual subalterns through „tolerance“. – Leckey, R., Brooks, K. (ed.). Queer Theory: Law, Culture, Empire. Routledge 2010, lk 37.

31. Karafin, L. Kiusamise olemus ja ulatus ühe vangla näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool Sotsiaal- ja haridusosakond 2013, 86 lk.
32. Kaugia, S. Õigusteadvus: olemus, kujunemine, toimimine. – Kaugia, S. (koost). Õigus ühiskonnas: artiklite kogumik: abistavaks materjaliks õiguse sotsioloogia omandamisel. Tartu: Kirjastus Avatar 2006, lk 77.
33. Kaugia, S. Õigusteadvuse olemus ja arengudeterminandid. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2011, 174 lk.
34. Kendall, D. Sociology in Our Times, Tenth Edition. Cengage Learning 2014, pp 704.
35. Kenkmann, P. Hälbe käitumine sotsioloogia vaatekohast. – Kaugia, S. (koost). Õigus. Psühholoogia. Sotsioloogia. Õppematerjale III. Tartu: Tartu Ülikooli Kirjastus 2003, lk 14.
36. KESA-Mauritius. Retsidiivsus, uuring korduvalt kriminaalkorras vabadusekaotusega karistatud noormeeste, vanuses 16-24, retsidiivsuse mõjuteguritest Eestis. Tartu: Bookmill 2007, 111 lk.
37. Laible, D., Thompson, R.A. Early socialization: A relationship perspective. – Grusec, J.E., Hastings, P.D. (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 181.
38. Laine, M. Sissejuhatuse kriminooloogiasse ja hälbiva käitumise sotsioloogiasse. Tallinn: Eesti Riigikaitse Akadeemia 1997, 170 lk.
39. Liba, P. Korduvkuritegevuse riskide hindamise lähtealused ja praktika Eesti vanglasüsteemis. – Juridica 2011 (X), lk 779.
40. Madise, L., Pikamäe, P., Sootak, J. Vangistusseadus. Kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, 184 lk.
41. Meyrowitz, J. No Sense of Place. The Impact of Electronic Media on Social Behavior. Oxford University Press, New York/Oxford 1985, pp 416.
42. Nielsen, L.B. Situating Legal Consciousness: Experience and attitudes of ordinary citizens about law and street harassment. – Law and Society Review 2000 (34): lk 1055.
43. Palginõmm, H. Naiskinnipeetavate elutingimused Harku ja Murru vangla Harku vangistusosakonna näitel. Magistritöö. Tartu: Tartu Ülikool Tallinna Õigusteaduskond 2013, 127 lk.
44. Porporino, F. J. Differences In Response To Long-Term Imprisonment: Implications For The Management Of Long-Term Offenders. – The Prison Journal 1990 (70), lk 35.
45. Raska, E. Kriminoloogia: sissejuhatuse ainesse. Tallinn: Juura 2002, 239 lk.

46. Raska, E. Õiguse apoloogia: sissejuhatus regulatsiooni sotsioloogiasse. Tartu: Fontese Kirjastus 2004, 184 lk.
47. Rogoff, B., Moore, L., Najafi, B., et al. Children's development of cultural repertoires through participation in everyday routines and practices. – Grusec, J.E., Hastings, P.D. (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 490.
48. Ross, R. Prosotsiaalse kompetentsuse edendamine: kognitiiv-käitumuslikud suunad kriminaalpreventsioonis ja kurjategijate rehabilitatsioonis. Tallinn: Sotsiaalministeerium 1998, 210 lk.
49. Saar, J. Kriminaalsühholoogia. Tallinn: Juura 2007, 350 lk.
50. Saar, J., jt. Kuritegevus Eestis 1991-2001. TPÜ Rahvusvaheliste ja Sotsiaaluuringute Instituud, EV Justiitsministeerium. Tallinn: Juura, 2002, 311 lk.
51. Salla, J. (koost). Kriminaalpoliitika arvudes: võrdlusi statistikast ja uuringutest. Tallinn: Justiitsministeeriumi kriminaalpoliitika osakond 2013, 82 lk.
52. Salla, K. A. Subkultuur erikoolis: omapärane nähtus kinnises asutuses. – Allaste A-A. (koost, toim). Subkultuurid. Elustiilide uurimused. Tallinn: TLÜ Kirjastus 2013, lk 327.
53. Sarat, A. „The Law is All Over“: Power, Resistance, and Legal Consciousness of the Welfare Poor. – Yale Journal of Law and the Humanities 1990 (2), lk 343.
54. Schnittker, J. The Psychological dimensions and the social consequences of incarceration. – The ANNALS of the American Academy of Political and Social Sciences 2014 (651), lk 122.
55. Sootak, J. (koost.), Pikamäe, P. (koost.) Karistusseadustik: kommenteeritud väljaanne. Tallinn: Juura 2009, 1144 lk.
56. Sootak, J., Pikamäe, P. Kriminaaltäitevõigus. Tallinn: Ilo 2001, 192 lk.
57. Stadler, W. A., Benson, M. L., Cullen F. T. Revisiting the Special Sensitivity Hypothesis: The Prison Experience of White-Collar Inmates. – Justice Quarterly 2013, vol 30, no 6, lk 1090.
58. Stasova, L., Khynova, J. Internet social networks as important agents of social inclusion for contemporary children and youth. – SHS Web of Conferences 2 2012 (00032), lk 1.
59. Walters, G.D., Crawford, G. In and out of prison: DO importation factors predict all forms of misconduct or just the more serious ones? – Journal of Criminal Justice 2013 (41), lk 407.

60. Wentzel, K.R., Looney, L. Socialization in School Settings. – Grusec, J.E., Hastings, P.D. (ed). Handbook of Socialization: Theory and Research. Guilford Press 2008, lk 382.
61. Virovere A., Alas R., Liigand J. Organisatsioonikäitumine. Tallinn: Kirjastus Külim 2008, 136 lk.
62. Ürpus, A. Eluaegne vangistus. Eluaegse vanglakaristuse kandmine ja sellest vabastamine. Balti Kriminaalpreventsiooni ja Sotsiaalse Rehabilitatsiooni Instituut. Tallinn: Multiprint 2013, 79 lk.
63. Васильев, В. Л. Юридическая психология: учебное пособие. Санкт-Петербург: Питер 1997, 649 lk.
64. Реан, А. А. Психология личности. Социализация, поведение, общение. Санкт-Петербург: Прайм-Еврознак 2004, 416 lk.
65. Старков, О. В. Криминальная структура. Волтерс Клувер 2010, 240 lk.

Kasutatud normatiivaktid

66. Eesti Vabariigi põhiseadus. – RT I, 28.06.1992, 26, 349... RT I, 27.04.2011, 2.
67. Karistusseadustik. – RT I, 26.02.2014, 6. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126022014006> 09.04.14.
68. Kinnipeetava individuaalse täitmiskava koostamise ja rakendamise juhend. – RTL. 14.05.2008, 43, 586. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/107012014007>. 09.03.14.
69. Kinnipeetavale õppimise eest tasu maksmise määrad ning tasu arvutamise ja maksmise kord – RT I, 28.06.2007, nr 182, 45, 321.
70. Kriminaalmenetluse seadustik. – RT I, 12.02.2003, 27, 166. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/126022014008>. 09.03.14.
71. Tartu vangla kodukord, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013. – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58814/Tartu+Vangla+kodukord.pdf>. 09.03.14.
72. Tartu vangla kodukorra seletuskiri, kinnitatud Tartu vangla direktori 11.02.13 käskkirjaga nr 1-1/27, Tartu 2013. – Arvutivõrgus:

- <http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=58815/Tartu+Vangla+kodukorra+seletuskiri.pdf>. 13.03.14.
73. Vangistusseadus. – RT I, 14. 06. 2000, 58, 376. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/104032011017&leiaKehtiv>. 06.03.14.
74. Vangla sisekorraeskiri. – RTL 2000, 30.11.2000 nr 72, 134, 2139. Arvutivõrgus: <https://www.riigiteataja.ee/akt/112022014018>. 09.04.14.
75. Viru vangla avavanglaosakonna kodukord, kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013. – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57910/Viru+vangla+avavanglaosakonna+kodukord.pdf>. 13.03.14.
76. Viru vangla Avavanglaosakonna kodukorra seletuskiri, kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013. – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=57909/Viru+vangla+avavanglaosakonna+kodukorra+seletuskiri.pdf> 13.03.14.
77. Viru vangla kodukord, kinnitatud Viru vangla direktori 23.01.13 käskkirjaga nr 1-1/19, Jõhvi 2013. – Arvutivõrgus: <http://www.vangla.ee/orb.aw/class=file/action=preview/id=59222/Viru+Vangla+kodukord.pdf>. 13.03.14.

Muud allikad

78. MTÜ Lootuse Küla ametlik koduleht: <http://www.lootusekula.ee/>, 12.04.14.

Lisa 1. Küsmustik koos vastuste koondiga

Tere! Olen Tartu Ülikooli II kursuse magistrant. Soovin oma magistritöö raames läbi viia küsitluse Tartu ja Viru vanglates, mille eesmärgiks on teada saada kohanemisega seotud probleemidest kinnipidamisasutuses. Küsimustele vastamine on anonüümne, seetõttu ootame võimalikult ausaid vastuseid. Teie poolt valitud vastusevariandile tõmmake palun ring ümber. Kui küsimus nõuab pikemat vastust, siis kirjutage see palun selleks jäetud reale.

TänuDEGA, Teie abi ja vastuseid ootama jäädes!

Küsitaja

Respondentide arv 167 (**n=167**). Küsimuse või valikvastuse taga olev arv näitab vastanute hulka, sulgudes olev protsent näitab antud vastuste protsenti kogu respondentide arvust, kui ei ole teisiti põhjendatud.

I. Andmed vastaja isiku kohta:

1. Sugu:

a) mees – 167 (100%)

b) naine – 0 (0%)

2. Vanus:

20-25 aastat – 31 (18,6%)

26-30 aastat – 38 (22,8%)

31-35 aastat – 43 (25,7%)

36-40 aastat – 21 (12,6%)

41-45 aastat – 20 (12,0%)

46-50 aastat – 6 (3,6%)

51-55 aastat – 3 (1,8%)

56-60 aastat – 4 (2,4%)

61-65 aastat – 1 (0,6%)

3. Rahvus:

Eestlane – 85 (50,9%)

Venelane – 73 (43,7%)

Soomlane – 2 (1,2%)

Tatarlane – 2 (1,2%)

Mari – 1 (0,6%)

Mustlane – 1 (0,6%)

Ei vastanud – 3 (1,8%)

4. Haridus:

a) põhiharidus – 67 (40,1%)

b) keskharidus – 32 (19,2%)

c) kutseharidus – 55 (32,9%)

d) kõrgharidus – 6 (3,6%)

veel vastati:

algharidus – 3 (1,8%)

ei vastanud – 4 (2,4%)

5. Perekonnaseis:

Vallaline – 84 (50,3%)

Abielus – 30 (18,0%)

Lahutatud – 22 (13,2%)

vabaabielus – 27 (16,2%)

lesk – 3 (1,8%)

ei vastanud – 1 (0,6%)

6. Laste arv (kui ei ole lapsi, siis 0):

Grupeerida:

1 laps – 39 (23,4%)

2 last – 29 (17,4%)

3 last – 12 (7,2%)

4 last – 2 (1,2%)

5 last – 1 (0,6%)

7 last – 1 (0,6%)

Ei ole lapsi – 80 (47,9%)

Ei vastanud – 3 (1,8%)

7. Töökogemus: kas vabaduses viibides

töötasite töölepingu alusel? – 104 (62,3%)

olete töötanud nii töölepingu alusel kui juhutöölisena – 63 (37,7%)

olete töötanud ainult juhutöölisena? – 33 (19,8%)

õppisite? – 17 (10,2%)

ei töötanud? – 10 (6,0%)

Muu (palun täpsustage) – eraettevõtjana – 13 (7,8%)

Ei vastanud – 2 (1,2%)

8. Kas kinnipidamisasutuses hetkel:

Töötan – 63 (37,7%)

Õpin – 73 (43,7%)

ei tee kumbagi – 48 (28,7%)

9. Elukoha riik vabaduses:

Eesti – 145 (86,8%)

Väljaspool Eestit – 6 (3,6%), sh Soome (4), Soome-Rootsi (1), Norra (1)

Osa aega Eestis ja osa mujal – 12 (7,2%), sh Soome, Rootsi, Norra, Venemaa, Tšehhi, Ukraina, Šotimaa, Inglismaa ja Hispaania

Ei vastanud – 4 (2,4%)

10. Hetkel kannan karistust:

Tartu vanglas – 73 (43,7%)

Viru vanglas – 94 (56,3%)

11. Karistuse kandmise:

a) algus

b) eeldatav lõpp

Kinnipeetavate minimaalseks karistusajaks oli 0,48 aastat (s.o 5,9 kuud) ja maksimaalseks 30 aastat. Ankeetidest selgus, et 3 kinnipeetavat, kes märksid enda karistusaja pikkuseks 30 aastat, kannavad tegelikkuses eluaegset vanglakaristust. Eluaegset vanglakaristust kandvaid kinnipeetavaid oli vastanute seas 5. Keskmiseks karistusajaks oli 6,9 aastat.

12. Eelnevalt karistatud (märkige kordade arv; kui ei ole karistatud, siis 0):

mind on eelnevalt karistatud kriminaalkorras ... korda – keskmiselt 4,5 korda

mind on eelnevalt karistatud väärteokorras ... korda – keskmiselt 8,5 korda

13. Mitmes reaalne vanglakaristus see Teile on?

I – 54 (32,3%)

II – 46 (27,5%)

III – 27 (16,2%)

IV – 15 (9,0%)

V – 9 (5,4%)

VI – 5 (3,0%)

VII – 3 (1,8%)

VIII – 2 (1,2%)

IX – 2 (1,2%)

X – 1 (0,6%)

Ei vastanud – 3 (1,8%)

14. Kas Teid on käesoleva karistuse kandmise ajal distsiplinaarkorras karistatud (sh nii kehtivad kui kustunud distsiplinaarkaristused)?

Jah – 118 (70,7%)

ei (liigu edasi 18. küsimusele) – 49 (29,3%)

15. Kui vastasite eelmisele küsimusele jaatavalt, siis mitu korda on Teid distsiplinaarkorras karistatud?

Keskmiselt on vastanuid distsiplinaarkorras karistatud 8,16 korda (min 1; max 77)

16. Kui vastasite 14. küsimusele jaatavalt, siis millal Teid viimati distsiplinaarkorras karistati (kuu ja aasta)?

n=118

Saanud karistuse vangistuse alguses (esimese kahe aasta jooksul) – 46 (39%)

Saanud karistuse ka peale vangistuse algust (peale esimese 2 aasta möödumist) – 58 (49,2%)

Saanud esimese karistuse alles vähemalt kaks aastat peale vangistust – 3 (2,5%)

Ei vastanud küsimusele – 11 (9,3%)

17. Palun põhjendage, miks Teid distsiplinaarkorras karistati!

Suitsud – 32 (19,2%)

Keelatud esemed – 26 (15,6%)

Keeldumine tööst – 10 (6,0%)

Vägivald – 4 (2,4%)

Muud rikkumised – 40 (24,0%)

Ei vastanud – 55 (32,9%)

II. Vastaja kohanemine kinnipidamisasutuses

18. Kas olete kinnipidamisasutuse keskkonnaga kohanenud?

Jah – 93 (55,7%)

Ei – 71 (42,5%)

Jah/Ei – 2 (1,2%)

Ei vastanud – 1 (0,6%)

19. Kui vastasite eelmisele küsimusele eitavalt, siis mis on need põhjused, miks on antud keskkonnas raske kohaneda?

Eeskirjad – 43 (25,7%)

Nõudmised – 47 (28,1%)

Kiusamine – 18 (10,2%)

muu (palun täpsustage) – 25 (15,0%)

20. Mitu kaaskinnipeetavat on Teiega ühes kambris?

1 – 118 (70,7%)

2 – 19 (11,4%)

3 – 8 (4,8%)

4 – 11 (6,6%)

Olen üksi – 10 (6,0%)

Ei vastanud – 1 (0,6%)

21. Kuidas hindate oma läbisaamist kambrikaaslas(t)ega?

väga hea – 40 (24,0%)

normaalne/hea – 67 (40,1%)

rahuldav – 43 (25,7%)

halb – 3 (1,8%)

talumatu – 3 (1,8%)

Ei vastanud – 11 (6,6%)

22. Mis Teid tema/nende juures häirib? (kui vastasid eelnevalt küsimusele väga hea, hea või rahuldav, siis jätkka järgmise küsimusega).

Vastuseid kokku 20, neist kordusid mõned korrad: maailmavaatelised erimeelsused, hügieen, distsipliini puudumine, iseloomujooned. Kaks kinnipeetavat märkis, et neid häirib kaaskinnipeetava suhtumine riigikeelde ja suhtumine teisest rahvusest inimestesse.

23. Kas leiate, et isiklikku pinda on kambris:

a) piisavalt – 38 (22,8%)

b) vajaksin rohkem privaatsust – 122 (73,1%)

c) inimesi võiks olla kambris rohkem – 6 (3,6%)

Ei vastanud – 1 (0,6%)

24. Kas suhtlete ja kui siis kellega suhtlete väljaspool vanglat karistuse kandmise ajal?

Vanematega – 112 (67,1%)

Perekonnaga – 97 (58,1%)

Elukaaslasega – 44 (26,3%)

sõbraga/sõpradega – 111 (66,5%)

keegi muu (palun täpsustage) – 21 (12,6%), sh endine tööandja, ülemus, eksnaine, justiitsministeerium, vene konsul Tartus, advokaat, venna naine, sugulased, endine kinnipeetav, koguduse pastor, tuttavad, tüdruksõber, vanavanemad, onu, lapse ja lapse emaga, õed vennad usuorganisatsioonist

ei suhtle kellegagi (palun põhjendage) - 7 (4,2%), sest: paljud pole enam elus aga need kes on, need ei soovi suhelda; mul ei ole kedagi; pole kedagi kellega suhelda; kõik on mulle selja pööranud; keegi ei vasta kirjadele; mul ei ole nende numbreid ega aadresse; lähedased on surnud.

25. Kas Te võtate osa sotsiaalprogrammidest?

Jah – 118 (70,7%)

Ei – 46 (27,5%)

Ei vastanud – 3 (1,8%)

26. Kas nõustute all olevate väidetega, et sotsiaalprogrammides osalemine.

Väide	Nõustun täiesti	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu	Ei vastanud
1. . on hea ajaviide	65 (38,9%)	49 (29,3%)	19 (11,4%)	12 (7,2%)	22 (13,2%)
2. . on kohustuslik	45 (26,9%)	38 (22,8%)	36 (21,6%)	25 (15,0%)	23 (13,8%)
3. . on mulle kasulik	69 (41,3%)	42 (25,1%)	21 (12,6%)	18 (10,8%)	17 (10,2%)
4. . on seltskondlik tegevus	39 (23,4%)	51 (30,5%)	17 (10,2%)	24 (14,4%)	36 (21,6%)
5. . muu põhjus (milline?)	32 (19,2%)				135 (80,8%)

Muud põhjused: liikumisvõimalus (5); kohustuslik (5); mõttetu/kasutu/ajaraiskamine (4); kogemus/enda jaoks/saab teadmisi (3); programmide organ-ne on paigast, kuna suitsetamisvastase programmi vaheajal lähevad koolitajad suitsetama; aitavad vaadata elu ja probleeme teise pilguga; linnukese pärast; töö grupis; elureeglid; vangla poolsed soodustused; kellele programmi vaja, kui vabaduses õpitu ei taha toimida; mulle ei saa midagi õpetada; võimaldab kiiremini vabaneda; vaimne arenemine; vabanemisele kasulik; saab keskenduda probleemsetel kohtadel; et neil tööd oleks; ennetähtaegse vabastamise arutamise puhul on see positiivne; seda on vaja et mitte degradeeruda;

27. Kas Te nõustute väitega, et töötamine kinnipidamisasutuses.

Väide	Nõustun täiesti	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu	Ei vastanud
1. ... on hea ajaviide	83 (49,7%)	40 (24,0%)	7 (4,2%)	17 (10,2%)	20 (12,0%)
2. ... on kohustuslik	44 (26,3%)	26 (15,6%)	30 (18,0%)	43 (25,7%)	24 (14,4%)
3. ... on hea kogemuse omandamiseks	67 (40,1%)	32 (19,2%)	17 (10,2%)	34 (20,4%)	17 (10,2%)
4. ... on seltskondlik tegevus	39 (23,4%)	33 (19,8%)	22 (13,2%)	38 (22,8%)	35 (21,0%)
5. ... on hea võimalus tulu teenida	65 (38,9%)	30 (18,0%)	14 (8,4%)	40 (24,0%)	18 (10,8%)
6. ... muu põhjus (milline?)	39 (23,4%)				128 (76,6%)

Muud põhjused: annab liikumisvabaduse, aeg läheb kiiremini, töö tegemine vanglas aitab säilitada tööharjumust, distsiplineerib, on vaheldus rutiinile, saadava tulu eest saab tasuda nõudeid.

28. Kas kinnipidamisasutuses Teie,

hoiate pigem omaette? – 24 (14,4%)

suhtlete erinevates seltskondades? – 41 (24,6%)

suhtlete vaid ühe või paari inimesega? – 49 (29,3)

suhtlete kindla grupi inimestega? – 73 (43,7%)

Ei vastanud – 1 (0,6%)

29. Kui vastasite viimasele küsimusele vastuse d), siis kui mitmest inimesest koosneb antud grupp?

1-5 inimest – 22(13,2%)

6-10 inimest – 30 (18,0%)

11-15 inimest – 9 (5,4%)

20-42 inimest – 6 (3,6%)

Palju – 2 (1,2%)

Ei suhtle kellegagi – 1 (0,6%)

Ei vastanud – 97 (58,1)

30. Kas Teie suhtlusringkond on aidanud Teil tänase keskkonnaga kohaneda?

Jah – 92 (55,1%)

Ei – 66 (39,5%)

Ei vastanud – 9 (5,4%)

31. Kas vajadusel Te abistaksite vanglatöötajat.

Väide	Nõustun täiesti	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu	Ei vastanud
1. ... kaaskinnipeetava ohjeldamisel	18 (10,8%)	20 (12,0%)	24 (14,4%)	83 (49,7%)	22(13,2%)
2. ... kaaskinnipeetava kohanemisele kaasa aitamisel	33 (19,8%)	54 (32,2%)	22 (13,2%)	36 (21,6%)	22(13,2%)
3. ... viisakusest tööülesannete täitmisel	30 (18,0%)	42 (25,1%)	29 (17,4%)	43 (25,7%)	23(13,8%)
4. ... korra hoidmisel	17 (10,2%)	39 (23,4%)	31 (18,6%)	55 (32,9%)	25(15,0%)
5. ... muu põhjus (milline?)	23 (13,8%)				144 (86,2%)

Muud põhjused: sümpaatia; ainult mõnda naisterahvast, mehed peavad ise hakkama saama; sest see on ametniku töö; kui ta hakkab ära surema; süsteemile paha; pole põhjust, 2 ja 3 variandis aitaks vaid isikliku sümpaatia tõttu; põhimõttest, et see on töö, see on palk; mida vähem enda nina teiste asjadesse topid seda parem; elupäästja; vanglatöötaja kaitsmiseks; oleneb situatsioonist, aga vaevalt, et ma keeldun abistamast; aitaks vaid halastusest naisametnikku; kui see kedagi ei ohusta, siis kindlasti; südametuunistusest; et reeta reeturit; ma ei ole vangla töötaja, et aidata; kui keegi vajaks abi tervislikel põhjustel; söök on parem siis; miks ma peaksin valvuritesse hästi suhtuma, kui nemad meisse nii suhtuvad?; ei, sest see on põhjendatud vangla eripära; nii nagu nemad mulle, nii ka mina vastu; vangla ei tee meie taasühiskonnastamiseks midagi, ma ei näe vajadust; oleneb ametnikust.

32. Millega sisustate kinnipidamisasutuses oma aega?

Kõikides vastustest võis välja lugeda et tegeletakse: sportimisega, töö tegemisega, õppimisega, keeleõppega, joonistamisega, lugemisega. Mõned kinnipeetud lisasid veel, et tegelevad vabal ajal sotsiaalprogrammides käimisega, televiisori vaatamisega, raadio kuulamisega, ristsõnade lahendamisega, lauamängude mängimisega, liikluseeskirjade õppimisega, kirikus käimisega. Välja toodi veel ka vaba aja sisustusena kirjade kirjutamisega, suhtlemine vabaduses viibivate isikutega aga ka et vaba aega ei jää ning et ei olegi millegagi tegeleda.

33. Kas kinnipidamisasutuses on Teil tekkinud uusi hobisid?

Jah (palun nimetage!) – 62 (37,1%)

Enamus vastanutest märkisid, et on hakanud tegelema uue hobina spordiga, joonistamisega, kirjanduse lugemisega. Mõned vastanud kirjutasid, et on hakanud kitarril või mõnda muud muusika instrumenti mängima, luuletama või käib keeleõppes või tegeleb muu õppetööga. Üksikud vastasid veel uute hobidena: jooga, meditatsioon, psühholoogia, filosoofia, õigusteadus, tõlketööd, breiktants, religioon, kirjade kirjutamine, male/kabe, ajalugu, käsitöö, origami, raha kogumine, mõtisklemine ja loogiline mõtlemine.

Ei – 96 (57,5%)

Ei vastanud – 9 (5,4%)

34. Kas valdate eesti keelt?

Jah – 111 (66,5%)

Ei – 18 (10,8%)

saan aru, aga ei räägi – 38 (22,8%)

35. Kui ei valda, siis kas seoses sellega on tekkinud mingeid probleeme suhtlemisel:

A. vangla ametnikuga:

jah – 36 (64,3% nendest, kes ei valda või ei oska rääkida), sh ka 2 vastanud kes oskavad eesti keelt kuid on Viru vanglas ja kaebavad, et ametnikud ei suhtle nendega eesti keeles

ei – 18 (32,1% nendest, kes ei valda või ei oska rääkida)

Ei vastanud – 4 (7,1% nendest, kes ei valda või ei oska rääkida)

B. kaaskinnipeetavatega:

jah – 10 (17,9% nendest kes ei valda või ei oska rääkida), sh ka üks Viru vangla vastanu, kes oskab eesti keelt kuid kaebab, et 91% kinnipeetutest on venekeelsed

ei – 44 (78,6% nendest kes ei valda või ei oska rääkida), sh ka üks vastanu, kes oskab eesti keelt

Ei vastanud – 4 (7,1% nendest, kes ei valda või ei oska rääkida)

36. Milliseid mõnuained tarbisite regulaarselt enne vanglasse sattumist?

Tubakatooted – 125 (74,9%)

Alkohol – 90 (53,9%)

Narkootikumid – 49 (29,3%)

muu (palun nimeta) – 2 (1,2%) – rahustid; liim, bensiin, süütevedelik, lahustid

ei tarbinud midagi (liigu edasi 38. küsimusele) – 19 (11,4%)

Ei vastanud – 2 (1,2%)

37. Kas mõnuainete tarbimine on mõjutanud Teie käitumist?

Jah – 80 (47,9%)

(kuidas?)

Füüsilised tagajärjed: agressiivsus, mäluprobleemid, psüühilised häired, kordinatsioonihäired, meeleolu muutused jmt.

Muud: ei teinud õigeid otsuseid, suhted lähedastega halvenesid, puudus vastutustunne jmt.

Sattusin mõnuainete pärast vanglasse (6 vastanut).

ei – 58 (34,7%)

Ei vastanud – 29 (17,4%)

38. Kelle poole vangistuses pöördusite isiklikel privaatsetel teemadel?

Väide	Nõustun täiesti	Pigem nõustun	Pigem ei nõustu	Üldse ei nõustu	Ei vastanud
1. kaaskinnipeetava	25 (15,0%)	32 (19,2%)	27 (16,2%)	51 (30,5%)	32 (19,2%)
2. arsti	43 (25,7%)	50 (29,9%)	18 (16,8%)	28 (16,8%)	28 (16,8%)
3. psühholoogi/psühhiaatri	37 (22,2%)	47 (28,1%)	24 (14,4%)	34 (20,4%)	25 (15,0%)
4. vangivalvuri	5 (3,0%)	9 (5,4%)	30 (18,0%)	81 (48,5%)	42 (25,1%)
5. sotsiaaltöötaja	30 (18,0%)	48 (28,7%)	23 13,8%)	35 (21,0%)	31 (18,6%)
6. kaplani	24 (14,4%)	37 (22,2%)	24 (14,4%)	54 (32,2%)	28 (16,8%)
7. kontaktisiku	29 (17,4%)	34 (20,4%)	39 (23,4%)	43 (25,7%)	22 (13,2%)
6. Keegi muu (palun täpsusta)	33 (19,8%)				134 (80,2%)

Keegi muu: perekond, sugulased, sõbrad, Jumala poole. Ühel korral oli ära märgitud ka üksusejuht, julgeolekutöötaja ja tugiisik.

39. Kas Te olete abi saamise eesmärgil eelnevas küsimuses esitatud isiku(te) poole pöördunud?

jah - 113 (67,7%)

(kelle poole nendest?)

- arst – 42 (37,2%, n=113)
- psühholoog/psühhiaater – 37 (32,7%)
- Kaplan – 21 (18,6%)
- Lähedased – 7 (6,2%)
- Sotsiaaltöötaja – 21 (18,6%)
- Kaaskinnipeetav – 28 (24,8%)
- Kontaktisik – 40 (35,4%)
- Valvur – 1 (0,9%)
- Julgeolekutöötaja – 1 (0,9%)

Ei – 45 (26,9%)

Ei vastanud – 9 (5,4%)

40. Kui olete abi saamise eesmärgil 39. küsimuses toodud isiku(te) poole pöördunud, siis kas saite reaalselt abi?

jah - 91 (54,5%)

ei – 22 (13,2%)

Ei vastanud – 49 (32,3%)

41. Kas Teile on kinnipidamisasutuse poolt edastatud informatsiooni, kelle poole saate abi saamiseks hiljem vabaduses pöörduda?

Jah – 31 (18,6%)

Ei – 131 (78,4%)

Ei vastanud – 5 (3,0%)

42. Mil moel saate informatsiooni väljaspool kinnipidamisasutust toimuvast?

Internet – 4 (2,4%)

Televisioon – 154 (92,2%)

Ajalehed/ajakirjad – 145 (86,8%)

Suhtlusel vabaduses viibivate tuttavatega – 120 (71,9%)

Muu (palun täpsustage) – 22 (13,2%), sh raadio (8); lähedased/perekond (8); sõbrad (2); kirik/kool (1); narkomaanid loengud (1); vanglatöötajad (1); muu (1).

43. Kas Teie arvates vangla sisekorraeskiri on vastavuses tegeliku eluoluga vanglas?

Jah – 42 (25,1%)

Ei – 119 (71,3%)

pole tutvunud – 4 (2,4%)

Ei vastanud – 2 (1,2%)

44. Kas vangla sisekorraeskirjad seavad Teie arvates takistusi (või takistavad) kinnipeetava kohanemist vanglas (palun põhjendage)?

Jah – 94 (56,3%)

Ei – 33 (19,8%)

mingil määral – 31 (18,6%)

Ei vastanud – 9 (5,4%)

45. Arvestades Teie toimepandud kuritegu ja selle eest mõistetud karistust, palun hinnake kas Teile määratud karistus vastas kuriteole (palun põhjendage)?

Jah – 67 (40,1%)

Ei – 82 (49,1%)

Ebamäärane vastus – 7 (4,2%)

Ei vastanud – 12 (7,2%)

46. Millised on Teie tulevikuplaanid, peale vabanemist?

Kokku vastas küsimusele 155 kinnipeetavat. Enamjaolt toodi välja erinevaid plaane. Korduvad vastused olid: elada õiguskaualekat elu, käia tööl, maksta makse, lõpetada kool, luua

pere, aidata lähedasi, tegeleda õigusvastase ennetustööga, lahkun Eestist, ei ole plaane tulevikuks.

47. Kui soovite antud küsimustiku osas midagi lisada, kui jah siis tehke seda palun siin!

Kokku oli ettepanekuid 33 ankeedis. Laiemale avalikkusele võiksid huvi pakkuda järgmised:

- ”Leian, et vanglakohanemine on väga paha. Näen iga päev vanglaeluga kohastunud indiviide, kes on vanglas õppinud vihkama: õppimist, tööd, elu ja kaaslasi! Vastavalt eesti firmamärgile, kus kõik on JOKK, on tegemist igati normaalse tulemiga. Individuaalset lähenemist ja arvestamist võiks rohkem olla.”
- ”Avavanglasse ei saa see, kellel on rikkumine või kellel pole elamisluba, see on privileeg. Oleme väsinud ametnike vastu võitlemast, see on vältimatu kurjus. Sotsiaalprogrammide läbiviijad on liiga noored ja nad ei ole asjatundjad.”
- ”Andke võimalus kõikidel kinnipeetavatel teha tööd, siis on probleeme vähem ja see teeb teised mõtted pähe ja saab tasuda võlgu. Isegi vanglas peab olema inimesel kasulik.”
- Ametnikud peaksid käituma eeskujulikumalt.
- Justiitsministeeriumi ametnikud võiksid käia iga poole aasta tagant vanglates kontrollimas, vajadusel tuleb teha ettekirjutisi, samuti tuleb luua sõltumatu komisjon, kes vaatab vangla eeskirjad üle
- Kui inimesel on võetud vabadus, siis tuleks alles jätta vähemalt inimlikud väärtused: töötegmine ja sport.
- Vanglas peaks räägitama seksuaalsuhetest, kondoomid ei ole vanglas kättesaadavad.
- Paljud soovisid suuliselt oma ankeeti põhjendada.

Tänan Teid küsimustele vastamise eest!

Lisa 2. Küsimustik vene keeles

Здравствуйте! Я являюсь магистрантом II курса Тартуского университета. Я намерена в рамках своей магистерской работы провести опрос в Тартуской и Вирусской тюрьме, целью которого является узнать о проблемах, связанных с адаптацией в учреждении, изоляции от общества. Ответы на вопросы являются анонимными, поэтому мы ожидаем получить по возможности наиболее честные ответы. При ответе на вопрос обведите кружком выбранный Вами вариант. Если на вопрос требуется более подробный ответ, то напишите его на имеющейся строке.

С уважением и ожиданием Ваших ответов!

Интервьюер

I. Данные о личности отвечающего:

1. Пол:

- a) мужчина
- b) женщина

2. Возраст: лет

3. Национальность:

4. Образование:

- a) основная школа
- b) средняя школа
- c) профессиональное училище/техникум
- d) высшее

5. Семейное положение:

- a) не состою в браке
- b) женат/замужем
- c) в разводе
- d) в гражданском браке
- e) вдовец/вдова

6. Количество детей (если детей нет, то 0):

7. Опыт работы: находясь на свободе

- a) работал/а на основании трудового договора
- b) случайные заработки
- c) учеба
- d) не работал/а
- e) другое (пожалуйста, уточните)

8. В месте заключения в настоящее время:

- a) работаю
- b) учусь

с) ни работаю, ни учусь

9. Государство места проживания на свободе:

.....

10. В настоящее время отбываю наказание:

- а) в Тартуской тюрьме
- б) в Вирусской тюрьме

11. Отбывание наказания:

- а) начало:
- б) предполагаемый конец

12. Предыдущие наказания (укажите количество раз; если Вы не были наказаны, то 0):

- а) я ранее был/а наказан/а в уголовном порядке раз
- б) я ранее был/а наказан/а за проступки раз

13. Какое по счету реальное наказание Вы отбываете?

.....

14. Получали ли Вы наказания в дисциплинарном порядке во время отбывания данного наказания (в т.ч. как действующие, так и погашенные дисциплинарные наказания?)

- а) да
- б) нет (переходите к 18 вопросу)

15. Если Вы ответили положительно на предыдущий вопрос, то сколько раз Вы были наказаны в дисциплинарном порядке?

.....

16. Если Вы ответили положительно на 14 вопрос, то когда Вас в последний раз наказывали в дисциплинарном порядке (месяц и год)?

.....

17. Пожалуйста, обоснуйте, почему Вас наказывали в дисциплинарном порядке!

.....
.....
.....

II. Адаптация отвечающего в учреждении заключения

18. Вы привыкли к среде учреждения заключения?

- а) да
- б) нет

19. Если Вы ответили на предыдущий вопрос отрицательно, то, что является причиной того, что Вам сложно адаптироваться в этой среде?

- а) правила
- б) требования

- c) издевательства
 - d) другое (пожалуйста, уточните)
-
-
-

20. Сколько заключенных находится с Вами в одной камере?

- a) 1
- b) 2
- c) 3
- d) 4
- e) Больше (сколько?)

21. Как Вы оцениваете свои отношения с сокамерником(сокамерниками)?

- a) очень хорошие
- b) нормальные/хорошие
- c) удовлетворительные
- d) плохие
- e) невыносимые

22. Что Вас раздражает в нем/в них? (если на предыдущий вопрос ответили «очень хорошие», «хорошие» или «удовлетворительные», то переходите к следующему вопросу)

.....

.....

.....

23. Как Вы считаете площади в камере на одного человека:

- a) достаточно
- b) мне требуется больше приватности
- c) в камере могло бы быть больше людей

24. Общаетесь ли Вы и если общаетесь, то с кем вне тюрьмы во время отбывания наказания?

- a) с родителями
 - b) с семьей
 - c) с сожителем/сожительницей
 - d) с другом/друзьями
 - e) кто-то другой (пожалуйста, уточните)
 -
 -
 - f) ни с кем не общаюсь (пожалуйста, обоснуйте)
-
-

25. Принимаете ли Вы участие в социальных программах?

- a) да
- b) нет

26. Согласны ли Вы с нижеследующими утверждениями о том, что участие в социальных программах ...

Утверждение	Полностью согласен/согласна	Скорее согласен/согласна	Скорее не согласен/согласна	Вообще не согласен/согласна
1. ... является хорошим проведением времени	1	2	3	4
2. ... обязательно	1	2	3	4
3. ... полезно для меня	1	2	3	4
4. ... является общественной деятельностью	1	2	3	4
5. ... другая причина (какая?).....	1	2	3	4

27. Согласны ли Вы с утверждением, что работа в местах заключения ...

Утверждение	Полностью согласен/согласна	Скорее согласен/согласна	Скорее не согласен/согласна	Вообще не согласен/согласна
1. ... является хорошим проведением времени	1	2	3	4
2. ... обязательно	1	2	3	4
3. ... хорошо для получения опыта	1	2	3	4
4. ... является общественной деятельностью	1	2	3	4
5. ... хорошая возможность получить доход	1	2	3	4
6. ... другая причина (какая?).....	1	2	3	4

28. В месте заключения Вы,

- а) скорее держитесь отдельно?
- б) общаетесь в разных компаниях?
- с) общаетесь с одним или парой человек?
- д) общаетесь с определенной группой людей?

29. Если при ответе на последний вопрос Вы выбрали вариант d), то из скольких человек состоит данная группа?

30. Помог ли Ваш круг общения приспособиться к той среде, где Вы находитесь сегодня?

- a) да
- b) нет

31. Окажете ли Вы при необходимости помощь тюремному работнику...

Утверждение	Полностью согласен/согласна	Скорее согласен/согласна	Скорее не согласен/согласна	Вообще не согласен/согласна
1. ... для усмирения другого заключенного	1	2	3	4
2. ... чтобы помочь другому заключенному приспособиться к тюремной среде	1	2	3	4
3. ... из вежливости при выполнении рабочего задания	1	2	3	4
4. ... для поддержания порядка	1	2	3	4
5. ... другая причина (какая?).....	1	2	3	4

32. Чем Вы заполняете свое время, находясь в заключении?

.....

.....

.....

.....

.....

.....

33. Возникли ли у Вас в месте заключения новые хобби?

- a) да (пожалуйста, назовите!)

.....

.....

- b) нет

34. Вы владеете эстонским языком?

- a) да
- b) нет
- c) понимаю, но не говорю

35. Если не владеете языком, то возникли ли в связи с этим какие-либо проблемы при общении:

А. с тюремным чиновником:

- a) да
- b) нет

В. с другими заключенными:

- a) да
- b) нет

36. Какие (наркотические) вещества Вы употребляли регулярно до попадания в тюрьму?

- a) табачные изделия
- b) алкоголь
- c) наркотики
- d) другое (пожалуйста, назовите)
.....
- e) ничего не употреблял/а

37. Повлияло ли употребление (наркотических) веществ на Ваше поведение?

- a) да (как?)
- b) нет

38. К кому в месте заключения Вы обратились бы по личным, приватным темам?

Утверждение	Полностью согласен/согласна	Скорее согласен/согласна	Скорее не согласен/согласна	Вообще не согласен/согласна
1. другому заключенному	1	2	3	4
2 врачу	1	2	3	4
3. психологу/психиатру	1	2	3	4
4. тюремному охраннику	1	2	3	4
5. социальному работнику	1	2	3	4
6. капеллану	1	2	3	4
7. контактеру	1	2	3	4
6. кто-то другой (пожалуйста, уточните)	1	2	3	4

39. Обращались ли Вы с целью получения помощи к названным в предыдущем вопросе лицу/лицам?

- a) да (к кому из них?).....
- b) нет

40. Если Вы с целью получения помощи обращались к лицу/лицам, указанным Вами в ответе на вопрос нр. 39, то получили ли Вы реальную помощь?

- a) да
- b) нет

41. Предоставлялась ли Вам информация со стороны мест заключения, к кому Вы можете позже, находясь на свободе обратиться за помощью?

- a) да
- b) нет

42. Каким образом Вы получаете информацию о том, что происходит за пределами мест заключения?

- a) Интернет
- b) Телевидение
- c) Газеты/журналы
- d) Из общения со знакомыми, которые находятся на свободе
- e) Другое (пожалуйста, уточните)
.....

43. Соответствуют ли, по Вашему мнению Правила внутреннего распорядка тюрьмы действительной жизни в тюрьме?

- a) да
- b) нет
- c) не знаком/а с ними

44. Устанавливают ли Правила внутреннего распорядка тюрьмы препятствия (или препятствуют ли) привыканию заключенного к тюремной среде (пожалуйста, обоснуйте)?

- a) да
- b) нет
- c) в некоторой мере

.....
.....

45. Учитывая совершенное Вами преступление и назначенное за это наказание, пожалуйста оцените, соответствует ли назначенное Вам наказание совершенному преступлению (пожалуйста, обоснуйте)?

.....
.....
.....

46. Каковы Ваши планы на будущее после освобождения?

.....
.....
.....
.....
.....

47. Если Вы желаете что-то добавить в части этого опросника, то сделайте это здесь!

.....

.....

.....

.....

.....

.....

Благодарю Вас за ответы!

Lisa 3. Korrelatsioonitabelid

Tabel 6. Numbriliste vastuste keskmised tulemused vaadelduna eri rahvuste ja vanglate ning kõikide vastuste võrdluses

	Vanus	Laste arv	Karistuse aeg (kuudes)	Karistus aastates	Eelnev kriminaal-karistuste arv	Eelnev väärtegade arv	Mitmes vanglakaristus	Distsiplinaar-korras karistatud	Kambri-kaaslaste arv	Suhtlusgrupi suurus
Eestlane	33,6	0,9	76,4	6,4	4,7	11,5	2,6	8,0	1,3	8,9
Muulased	33,3	0,9	92,5	7,6	4,3	3,8	2,6	8,4	1,5	9,2
Viru	33,3	0,9	91,7	7,5	4,3	6,9	2,3	6,6	1,5	9,6
Tartu	33,7	1,0	73,7	6,1	4,8	10,3	3,1	10,3	1,1	8,7
Kõik	33,4	0,9	83,5	6,9	4,5	8,5	2,6	8,2	1,4	9,2

Tabel 7. Vanusegruppide poolt antud vastuste keskmised tulemused

Vanuse grupp	Laste arv	Karistuse aeg (kuudes)	Karistus aastates	Eelnev kriminaalkaristuste arv	Eelnev väärtegade arv	Mitmes vanglakaristus	Distsiplinaarkorras karistatud	Suhtlusgrupi suurus
21-25	0,3	57,8	4,8	3,7	14,8	1,8	8,4	8,3
26-30	0,7	66,2	5,6	4,7	6,6	2,4	11,1	7,6
31-35	0,9	72,0	5,9	5,0	7,4	3,0	6,9	8,3
36-40	1,3	138,5	11,4	5,7	6,6	3,7	10,3	10,7
41-45	1,9	93,6	7,7	4,4	7,6	2,9	2,8	15,1
46-50	0,3	176,1	14,5	4,0	6,0	2,2	4,8	5,0
51-55	1,0	40,9	3,4	0,7	1,0	1,0	1,0	
56-60	2,3	114,1	9,4	2,7	1,5	2,0	8,0	15,0
61-65	2,0	178,4	14,7	0,0	0,0	1,0		
KÕIK	0,9	83,5	6,9	4,5	8,5	2,6	8,2	9,2

Lihtlitsents lõputöö reprodutseerimiseks ja lõputöö üldsusele kättesaadavaks tegemiseks

Mina,

Elen Heidok,
(*autori nimi*)

1. annan Tartu Ülikoolile tasuta loa (lihtlitsentsi) enda loodud teose

Kohanemine kriminaalse identiteediga resotsailiseerimist raskendava tegurina,
(*lõputöö pealkiri*)

mille juhendaja on

Silvia Kaugia,
(*juhendaja nimi*)

- 1.1 reprodutseerimiseks säilitamise ja üldsusele kättesaadavaks tegemise eesmärgil, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace-is lisamise eesmärgil kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni;
 - 1.2 üldsusele kättesaadavaks tegemiseks Tartu Ülikooli veebikeskkonna kaudu, sealhulgas digitaalarhiivi DSpace'i kaudu kuni autoriõiguse kehtivuse tähtaja lõppemiseni.
2. olen teadlik, et punktis 1 nimetatud õigused jäävad alles ka autorile.
3. kinnitan, et lihtlitsentsi andmisega ei rikuta teiste isikute intellektuaalomandi ega isikuandmete kaitse seadusest tulenevaid õigusi.

Tartus, 05.05.2014